

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Burcu DÜNDAR ZEYPAK

21. YY TÜRKİYE’İNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK ALGISI:
DEĞİŞEN ANLAM VE ÖNEMİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Burcu DÜNDAR ZEYPAK

21. YY TÜRKİYE’İNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK ALGISI:
DEĞİŞEN ANLAM VE ÖNEMİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Burcu DÜNDAR ZEYPAK 'ın bu çalışması, jürimiz tarafından oy birliği ile Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Gül AKTAŞ (İmza)
Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ (İmza)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gökhan V. KÖKTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: 21. Yy Türkiye'sinde Çocuk ve Çocukluk Algısı: Değişen Anlam ve Önemi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/07/2021

Mezuniyet Tarihi : ...../...../202...

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “21. YÜZYIL TÜRKİYE’SİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK ALGISI: DEĞİŞEN ANLAM VE ÖNEMİ” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Burcu Dünder Zeypak

İmza

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

01/ 08 / 2021

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Burcu DÜNDAR ZEYPAK
Öğrenci Numarası	20145223009
Anabilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	21. yy Türkiye’inde Çocuk ve Çocukluk Algısı: Değişen Anlam ve Önemi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1626539496
Rapor Tarihi	01.08.2021
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %15 Alıntılar dahil: %26
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
<p>Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 113 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.</p> <p>Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:</p> <p>(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.</p> <p>( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.</p>	
Gereke:	
<p>Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.</p> <p style="text-align: right;">Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ İmza</p>	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BİR KURUM OLARAK AİLE

1.1. Aile Kavramı ve Kapsamı.....	8
1.1.1. Ailenin Özellikleri	11
1.1.2. Ailenin İşlevleri	12
1.2. Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	15
1.2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	15
1.2.2. Yapısal- İşlevselci Yaklaşım	17
1.2.3. Çatışma Kuramı	18
1.2.4. Feminist Kuram	19
1.2.5. Marksizm ve Aile	21
1.2.6. Gelişimsel Yaklaşım.....	22
1.2.7. Mübadele (Exchange) Yaklaşımı	23
1.2.8. Durumsal Yaklaşım	24
1.2.9. Kuramsal Çerçeve.....	24
1.2.10. Aile Sosyolojisinde Yeni Bakış Açılıarı	25
1.2.10.1. Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim'ın Görüşleri.....	25
1.2.10.2. Bourdieu, Sosyal Sermaye ve Aile	25

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramlarının Tanımlanması.....	28
2.2. Tarihsel Süreçte Çocuk ve Çocukluk.....	29

2.2.1.	Antik Çağ'da Çocuk ve Çocukluk.....	31
2.2.2	Orta Çağ'da Çocuk ve Çocukluk.....	36
2.2.3.	Osmanlı'da Çocuk ve Çocukluk.....	37
2.2.4.	Modern Dönemde Çocuk ve Çocukluk	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

3.1.	Toplumsal Değişme Kavramı ve Kapsamı	43
3.2.	Değişen Toplumda Aile	45
3.3.	Toplumsal Değişme Bağlamında Çocuk ve Çocukluk	49
3.4.	Değişen Ebeveyn ve Çocuk İlişkileri.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL TÜRKİYESİ'NDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

4.1.	Çocuk ve Çocukluğun Dünü, Bugünü ve Geleceği	58
4.2.	Günümüz Toplumlarında Çocuk ve Çocukluğa Atfedilen Önem ve Anlam.....	67
4.2.1.	Dijitalleşen Dünyada Çocuk ve Çocukluk: Dijital Ebeveyn(lik) ve Dijital Çocuk(luk).....	72
4.2.2.	Covid-19 Pandemisi Sürecinde Çocuk ve Çocukluk.....	78

SONUÇ **81**

KAYNAKÇA..... **86**

KISALTMALAR LİSTESİ

Çev.	:	Çeviren
drl.	:	Derleyen
Ed.	:	Editör
İHEA	:	İnsan Hakları Eğitimi Ortak Çalışma Ağı
MEB	:	Millî Eğitim Bakanlığı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
UNICEF	:	United Nations International Children's Emergency Fund

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Geleneksel Çocukluk Sosyolojisi ve Yeni Çocukluk Sosyolojisine İlişkin Bir Karşılaştırma.....	60
--	----

ÖZET

Bu çalışmada, 21. yüzyıl Türkiye'sinde çocuk ve çocukluk algısının değişen anlam ve önemi araştırılmıştır. Çocuk ve çocukluk kavramlarına ilişkin algı ve tutumların, tarihsel süreçte köklü değişimler yaşadığı görülmektedir. 16. yüzyıl öncesinde çocukların çeşitli kötülüklerin kaynağı olarak değerlendirilmesi ve varlıklarına kayıtsız kalınması söz konusuydu. Ayrı bir yaşam evresi olarak çocukluk düşüncesinin gündeme gelmesi, Rönesans sonrasında yaşanan toplumsal olaylar sonucunda gerçekleşmiştir. Rönesans, Sanayileşme ve Aydınlanma süreçleri sonucunda çocuk ve çocuklukla ilgili farklı bakış açılarının ortaya çıktığı ve çocukların artık yeni bir çocukluk algısına göre yetiştirilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada çocukluk algısını etkilemesi açısından tarihsel süreçte çocuk ve çocukluğa yüklenen yeni anlamlara yer verilirken çocuğun doğup büyüdüğü, sosyalleştiği ortam olan aile kurumu ve kavramı kuramsal temelleriyle irdelenmiştir. Dünyada ve Türkiye'de 19. yüzyılın sonundan başlayarak ekonomik ve sosyo-demografik anlamda yaşanan dönüşümlerin, başta aile olmak üzere tüm toplumsal yapıyı da etkilediği görülmektedir. Dijitalleşmenin de etkisiyle yaşanan değişim ve dönüşümlerin aile bağlamında çocuk ve çocukluk üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Bu durum, çocuk ve çocukluk algısının değişmesine neden olmakla birlikte, dijital ebeveynlik ve dijital çocukluk kavramlarını gündeme getirmiştir. Bu anlamda Türkiye'de çocuk odaklı yapılan sosyolojik araştırmaların gelişmekte olduğu görülmüş bu gelişen literatüre katkı sağlamak amacıyla çalışma, Türkiye özelinde yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çocuk, Çocukluk, 21. Yüzyıl, Toplumsal Değişme, Aile.

SUMMARY
THE PERCEPTION OF CHILDREN AND CHILDHOOD IN 21st CENTURY
TURKEY: CHANGING MEANING AND SIGNIFICANCE

This paper investigated the changing meaning and significance of how the concepts of “child” and “childhood” are perceived in Turkey in the twenty-first century. Perceptions and attitudes towards those concepts have changed dramatically throughout history. Before the sixteenth century, people were indifferent to the existence of children because they regarded them as the source of evil. Social events after the Renaissance paved the way for the idea of childhood as a separate stage of life. The Renaissance, Industrialization, and Enlightenment led to different perspectives on children and childhood, and parents began to raise their children according to a new perception of childhood. This paper focused on the new meanings attached to children and childhood and theoretically examined the concept and institution of “family,” where children are born and brought up and first welcomed into a social group. Since the end of the nineteenth century, economic and sociodemographic transformations have affected the entire social structure, including family. Transformations, which have also been facilitated by digitalization, have had inevitable impacts on children and childhood in the context of family. There is a growing body of child-focused sociological research in Turkey. This study was carried out to contribute to that literature within the scope of Turkey.

Key Words: Turkey, Child, Childhood, 21. Century, Social Change, Family

ÖNSÖZ

Bütün hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle yanımda bulunan, arkamda her daim hissettiğim güvenleri sayesinde dimdik yürümeme vesile olan annem ve babama, Çalışma süresince bana tüm akademik desteğini, sonsuz motivasyonunu ve deneyimlerini büyük bir sabır ve sevgiyle sunan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ' a,

Tez çalışmam boyunca iş yerimden izin kullanmam gereken zamanlarda gönül rahatlığı ile çalışmalarımı yapabilmem için beni sonsuz destekleyen sevgili yöneticim Yudum COŞKUN' a,

Tüm çalışmam boyunca bana benden çok inanarak beni her daim ve her alanda destekleyen sevgili eşime,

Bu yola girmeme vesile olan, bu yolculuk boyunca beni hep sabırla dinleyip her türlü desteği esirgemeyen ve heyecanıma ortak olan bütün dostlarıma,

Sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Burcu Dünder Zeypak

GİRİŞ

Aile, toplumsal hayatın devamlılığının sağlanması için davranış ve değer kalıplarının kişilere aktarıldığı bir kurumdur. Bunun yanında sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve hukuki özellikleri açısından toplumdaki en önemli analiz birimlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Çocuk ise aile içerisinde bir birimdir ve önce ailesinin sonra toplumun merkezinde yer almaktadır. Stearns'e (2018: 39) göre çocuk, etrafını saran toplumu yansıtmakta ve toplum içerisinde sosyalleşerek toplumun oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Modernleşmeyle birlikte yeniden tanımlanan aile, çocuk ve çocukluk kavramları sosyal bilimler içerisinde önemli bir alanı kapsamaktadır (Işık, 2019: 179). Bunun en büyük nedeni de ailenin toplumun temelini oluşturmasıdır (Ağdemir, 2001: 11). İnsanlık tarihi kadar eski olan aile, bireyin toplumla bağını oluşturan (Dikeçligil, 2012: 21), kişilerin kişilik özellikleri, tutum ve davranışlarının biçimlenmesini sağlayan (Recepov, 2000: 3), birbiriyle ilgili sosyal durum, rol ve görevlerin üstlenildiği (Allender ve Spradley, 2005: 4), çocuğun bakımı, ihtiyaçlarının giderilmesi ve sosyal inşasının gerçekleştirildiği (Dikeçligil, 2012: 24), milli kültürel değerlerin nesilden nesle aktarıldığı (Alkan, 2018: 167) toplumun en küçük yapı taşıdır (Doğan, 2007: 1; Günindi ve Giren, 2011: 349).

Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile, gerçekleştirdiği fonksiyonlara bağlı bir şekilde toplumsal yapıdaki önemli unsurlardan birisidir. Ailenin varlığı, bütünlük ve işlevlerini yerine getirmesi çocuklar için önemlidir. Öyle ki çocuk yaşama gözlerini ilk açtığı andan itibaren aile ortamındadır (Alkan, 2018: 168). Bu bağlamda aile işlevleri, aile bireyleri tarafından kişisel ihtiyaçların karşılandığı ve devam ettirildiği aktivite ve davranışlar olarak ifade edilebilir (Stuart ve Laraia, 2004: 6).

Aile, toplumda bulunan her kurum gibi toplumsal düzenin bir parçasıdır. Toplumsal düzen tarih içerisinde köklü değişimler geçirmiş, aile kurumu da buna bağlı olarak değişime uğramıştır (Güler ve Ulutak, 1992: 52). Dünyada ve Türkiye'de 19. yüzyılın sonundan başlayarak ekonomik ve sosyo-demografik anlamda yaşanan dönüşümler aile yapılarını da etkilemiştir. Modernleşme sürecinin getirmiş olduğu yeni yaşam biçimlerine uygun olan aile biçimleri ortaya çıkmış ve toplumsal hayatta önemli yer tutmaya başlamıştır (Duben ve Behar, 1991: 29). Bir toplumdaki diğer topluma, bir çağdan diğer çağa, aynı toplumun içerisinde ailenin yapısının ve doğasının değiştiği görülmektedir

(Aslan, 2002: 25). Bu çalışmada ailenin tarihsel süreç içinde yaşadığı gelişmelerle birlikte geçirdiği dönüşümler, kuramsal yaklaşımlar temelinde değerlendirilmiştir.

Stearns (2006: 35), çocukluğun modernleşmesi süreci içinde üç değişim olduğunu belirtmiş ve bu değişimleri şu şekilde ifade etmiştir: Çocukluğun iş süreçlerinden çıkarak okula gitmesiyle meydana gelen süreçte yaşanan dönüşümü ilk değişim olarak değerlendirmiştir. İkinci değişim, kentleşmeyle birlikte aile boyutunun sınırlanmasıyla yaşanan değişimdir. Bebek ölümlerinde yaşanan azalmaları da üçüncü değişim olarak görmüştür. Bu değişimlerin yanında çocukların yaş kategorilerine ayrılma süreçlerinin de önemli olduğu görülmektedir. Özellikle aile yapısında yaşanan değişimler, çalışmada da aktarılacağı gibi anne babaların çocuklara yaklaşımları ve yetiştirme tarzını etkileyerek çocukluğun yeniden biçimlenmesine yol açmıştır.

Aile, toplumsal kurumsallaşma ve örgütlenmenin temel işlevsel bir ögesidir (Kır, 2011: 381). Aile işlevlerine genel olarak bakıldığında literatürde çeşitli gruplandırmaların olduğu görülmektedir. Örneğin Ogburn, aile işlevlerini, ekonomik gereksinimlerin karşılanması, çocukların eğitim planlarının yapılması, statünün sağlanması, din eğitiminin verilmesi, ailenin birbirini koruyarak karşılıklı sevginin olduğu bir ortamın oluşturulması ve boş zaman faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi olarak sıralamıştır. Ailenin bu işlevlerinin yerine getirmesi konusunda, ailenin yapısının, aile içi iletişim, karşılıklı saygı ile işbirliği önemli rol oynamaktadır (Akt. Bulut, 1993: 3).

Ailedeki sınırlar, yetki dağılımı, rol ve ilişkiler, uyum ve devamlılık için gereken duygusal gücü yaratmaktadır. Aile içi ilişkilerde katılık veya esnekliğin, uzaklık veya yakınlığın, iletişim ya da iletişimsizliğin ailenin vazgeçilmez işlevleri olan temel ihtiyaçlarla gelişimsel ihtiyaçların karşılanması ve sorun çözme biçimlerini yakından etkilediği görülmektedir (Ünal, 2009: 4).

Nirun (1994: 21), ailenin işlevlerini kişisel, bireysel ve insani ihtiyaçlar bakımından ele almış ve üçlü bir bakış açısıyla açıklamıştır. O, aileyi, “beslenme, barınma, korunma, sağlıklı yaşama” gibi bireysel; “eğitme, yetiştirme ve haklara sahip kılma” gibi kişisel; “manevi duygu ve düşüncelerle donatma” gibi insani ihtiyaçları karşılamakla görevli sosyo-ekonomik bir kurum olarak değerlendirmiştir. Bu durumda ailenin kendi üyeleri için toplumun gerçekleştiremediği önemli işlevleri üstlendiğini söylemek mümkündür.

Ailenin işlevleri arasında ebeveynlerin çocuklarına sağlamış olduğu bakım, eğitim ve sevgi önemli yer tutar (Özgüven, 2000: 54; Soner, 1995: 22; Aydın, 2006: 19). Her çocuğun bir aileye ait olarak, güvenlik için temel ihtiyaçlarına olan doyuma ulaşmayı istediği aşıkardır (Aslan, 2002: 26). Günümüz aile yapısının temel özelliklerini anlamak,

kadın-erkek rolleri, çocuğun değişen anlam, önem ve değeri gibi konular aile sosyolojisi için temel konular arasındadır. Bu kapsamda çocuk, çocukluk, değişen aile kavramları ekseninde çalışma sınırlandırılmış, çocuğa atfedilen anlam ve önem üzerinden 21. Yüzyıl Türkiye'sinin değişen çocuk, çocukluk kavramlarının değişimi üzerine durulmuştur.

20. yüzyıldan itibaren çocukluk konusuyla ilgili yapılan çalışmaların arttığı görülür ki (Dursun, 2019: 349; Sorin, 2005: 13; Sağlam ve Aral, 2016: 43); bu da konuya bakış açılarının değiştiğinin göstergesidir. Yakın zamanlarda çocuk ve çocukluk ile ilgili olarak yapılan çalışmaların konusuna bakıldığında çocuk haklarının vurgulandığı (Güçlü, 2018: 1; Dağ vd., 2015: 1; Erbay, 2013: 10; Karataş, 2010: 25; Orun ve Tatlı, 2012: 132; Gültekin vd., 2016: 971; Topuzoğlu, 2004: 5; Çelik, 2005: 1) ve çocukların sosyal bir kategori şeklinde (Dursun, 2019: 349; Mayall, 2018: 8; Işık, 2019: 179; Öztan, 2019: 8; Akbaş ve Topçuoğlu, 2009: 95; Tan, 1994: 9) ele alındığı görülmektedir.

Bu çalışma “çocuk ve çocukluk olarak ifade edilen ve gündelik yaşamda sıklıkla kullanılan bu kavramlar neye karşılık gelmektedir?” sorusundan hareketle hazırlanmıştır. Bu soruyu cevaplandırmanın öncelikli olarak bazı zorlukları da beraberinde getirdiğini belirtmek gerekir. Çalışmada bu sorunun cevabı, sosyo-kültürel bağlamda çocuk ile çocukluk kavramlarının tanımı, siyasal söylemler, aileden ve sosyal yapıdan aktarılan kültürel kodların çocukluk algısına olan etkisi açısından cevaplanmıştır. Bunların yanında çalışmada coğrafi ve dinsel yapı, inanışlar, kültürel kodlarla bunların nesilden nesile aktarımındaki etkili faktörler de irdelenmiştir.

Çocuk, hayatın doğuştan ergenliğe kadar geçen dönemini yaşayan bir varlık (Akarşlan, 1998: 11) çocukluk ise, toplumsal bir yaratma (Elkind, 2001: 1) olarak değerlendirilmektedir. Öyle ki çocuk ve çocukluk tarihsel süreç içinde farklı değişken ve deneyimlerle irdelenmiş ve modern çağda ciddi değişimlere uğramıştır. Çalışmanın bir diğer hareket noktası da bu değişimler olmuştur. Günümüzde çocukluk düşüncesi ve çocuklukla ilgili evrensel kabuller yorumlanırken, söz konusu değişken ve deneyimlerin, Aries'le başladığı, 90'lı yıllarda yoğunlaşarak çeşitli tartışmalarla süreklilik kazandığı görülmektedir (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009: 97).

Çocukluk incelemeleri giderek büyüyen bir alanı oluşturmaktadır (Ercan, 2011: 86). Yeni bir görüş olduğu görülen çocukluğun yetişkinlikten farklı olduğu ve yetişkin hayatının sadece sınırlı bir versiyonu olmadığı görüşünün ilk olarak batı dünyasında 17. yüzyılda sunulduğunu belirtmek gerekir. İlk defa o dönemde çocukların minyatür yetişkin olarak çizilmekten vazgeçildiği görülmektedir (Dekker, 2000: 22; Akbaş ve Topçuoğlu, 2009: 97; Yatmaz vd., 2018: 284; Işık, 2019: 182).

Çocukluk kavramı özellikle son dönemlerde bütün dünyada çeşitli yönleri ile tartışılmaktadır (Eraslan, 2019: 82). Yapılan bu çalışmada toplumsal bir özne şeklinde değerlendirilen çocukluk, kendisine özgü nitelikleriyle birlikte tarihsel süreç içindeki değişen ve dönüşen algısıyla incelenmiştir. Bu anlamda, tarihsel süreçte çocuk ve çocukluk, Antik Çağ ve Orta Çağ başlıklarının yanında Osmanlı'da çocuk ve çocukluk konusuyula değerlendirilerek bugünün Türkiye'si özelinde tartışılmıştır.

Çocukluk, sosyolojiye göre sosyal bir gerçeklik olarak değerlendirilmektedir. Sosyal bir kategori olarak toplumsal yapı, süreç, organizmalarla olan ilişkileriyle araştırılmaya değer bir olgudur. Sosyolojinin toplum ve toplumun oluşmasını sağlayan dinamikleri anlamak ve sorunsalların çözümlenmesi için gayreti çeşitli alanlara dönük önerilerin geliştirmesini temel aldığı görülmektedir. “Çocukluk”, “gençlik” ve “yaşlılık” şeklinde genel olarak betimlenen yaşam dönemlerinin toplumsal özellikleri açısından nasıl görüldüğü, sorun alanları, toplumsal algıdaki yeri, istekleri ve beklentileri, toplumsal yapıları, özellik ve değerlere göre bu dönemlerin inşa edilmesi gibi sorunlar irdelenirken; çocukluğun diğer iki yaşam döneminden farklı olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Bu farklılığın oluşmasında iki temel neden vardır (Eraslan, 2019: 82): İlki çocukluğun yaşam dönemi olarak zor ve uzun süreçlerin ardından var oluşunun kabulü ile kavramsallaştırılmasıdır. Diğeri, “*Çocukluğun tüm dünyada hem ortak hem farklı yönleri olan bir deneyim olmasıdır.*” (James, 2001: 28). O halde çocukluğun kendi yaşam alanında anlam kazanan ve kültürel, dinsel ve coğrafi öğretilerden etkilenen bir özellikler bütünü olduğunu ve çocukluk sosyolojisinin de bu temel problem üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür.

James ve Prout (1997: 8) ise, çocukluğun sosyal bir yapı olduğunu, sosyal analizin değişkenlerinden biri olduğunu, çocukların sosyal kültür ve ilişkilerinin yetişkinlere göre farklı olarak ele alınması gerektiğini ve çocukların sadece sosyal yapının pasif öznesi olmadıklarını aynı zamanda sosyal yaşamın aktif birer parçaları olduklarını vurgulamışlardır. Bu durumda James (2001: 29)'in belirttiği gibi; çocukluğun hem farklı hem de ortak yönleri olan bir deneyim olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca çocukluğun “yerel farklılıklarla ortak ve paylaşılmış bir statü kategorisi” şeklinde değerlendirildiğini de belirtmek gerekir. Çocukluğun bütün çocuklar için ortak olmasının yanında, hem çocukların gündelik yaşamlarındaki hem de yetişkinlerin çocuklarla olan etkileşimindeki çeşitlilikler nedeniyle farklı olduğu görülmektedir. James (2001: 29)'e göre çocukluk, “*hayat çizgisinin temel fiziksel ve gelişimsel örüntülerce karakterize edilmiş bir gelişim evresi*” dir.

Çocuklara olan özel ilginin artması, çekirdek aile ve okul eğitiminin gelişimiyle paralellik göstermektedir. Çekirdek ailenin gelişimi ile çocukların duygusal bir yatırım aracına dönüştüğü görülmektedir. Çocuklar ile ilgili yapılan araştırmalarda yaygın olan iki tutum dikkat çekmektedir. İlki yaklaşımda sosyal eylem vurgulanmış, farklılıklara dikkat çekilerek çocukların yetkin sosyal aktörler şeklinde görülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu yaklaşımda çocuklar sosyal çevreleriyle etkileşim halindedirler. İkinci yaklaşımda sosyal yapı vurgulanmıştır. Benzerliklere dikkat çekilmiş ve yetişkinlerin çocuklarını nasıl kurguladığı ve/veya yapılandığı konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşım, çocukluğu korunmaya muhtaç bir kurum olarak değerlendirmiştir (Tezcan, 2005: 7).

Çocukluk, ekonomik ve sosyal şartlara bağlı olarak yaşanan değişimlerden etkilenmektedir. Modern dönem içinde anne, baba ve çocuk ilişkisi ile çocuğa bakış açısında farklılıklar yaşanmıştır. Bu dönemde aile ve aile içi ilişkilerin değişmesi ile birlikte, çocukluk ve çocukluğa yüklenen anlamların da değiştiği görülmektedir (Stearns, 2006: 11). 19. yüzyılın ortalarında sosyal bir olgu olarak çocukluğun disipline edilmeyen, iyi yetiştirilmeyen bir çocuğun çocuktan değil artık yetişkinlerden (ebeveynlerinden) kaynaklı beceriksizliğinin bir sonucu olarak görülmeye başlanması (Öztan, 2019: 9) bu anlamda önemli bir değişim olmuştur. Geleneksel toplumlarda büyük ebeveynlerin aileyi yönlendirme etkisinin kaybolduğu görülmektedir. Bugünün dünyasında çocuğun merkeze alındığı toplumlar dikkat çekmektedir (Dursun, 2019: 1). Daha farklı bir ifadeyle çocuklar, yetişkinlere bağımlı olarak yaşadığı toplumsal dünyadan, yetişkinlerin çocuklara bağımlı olmaya başladığı bir dünyaya doğru hızla evrilmiştir (Karabıyık, 2018: 4).

20. yüzyılın ortalarında endüstriyel işletmelerin kurulmasıyla birlikte yaşanan ekonomik güçlükler ve öncelikler, çocukların bir süreliğine arka plana atılmasına sebep olmuştur. Bunun en büyük nedeni ebeveynler için gelirin ön plana alınmış olmasıdır. Sonuç olarak bu dönemde, çocukların ekonomik anlamda işe yaramadığı, yararsız olarak görüldüğü ve insanların çocuk yetiştirme konusuna masraflı, lüks ve külfetli olarak baktığı görülmektedir. Bunun yanında çocukların duygusal anlamda önemli olduğunun fark edilmeye başlandığı da belirtmek gerekir (Şen, 2011: 9-10).

21. yüzyıl başladığında ise çocuklar konusunda dünyanın yeni bir noktaya ulaştığını söylemek mümkündür (Sağlam ve Aral, 2016: 44). Bu yüzyılın çocukların yaşamış olduğu sorunların en çok dile getirildiği ve en fazla tartışıldığı (Işık, 2019: 179) dönem olması sebebiyle çalışmanın ana konusu 21. yüzyılda çocuk ve çocukluk algısının değişen anlam ve önemi olarak belirlenmiştir.

İlk dönemlerde çocuklar üzerinde mutlak otorite olarak kendisini gösteren anlayış yerini 21. yüzyılda çocuğun merkeze alınıp, saygı duyulan bir anlayışa bırakmıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 44). Çocuklukla yetişkinliğin birbirlerinden ayrılması yüzyıllar sürmüş olsa da bugüne gelindiğinde bu sınırların belirsizleşmesi dikkat çekmektedir (Güçlü, 2018: 10). Belirsizleşen bu sınırlar beraberinde bazı sorunları da gündeme getirmiştir. Bu sorunlarla beraber yaşanan değişimler çalışmada Türkiye özelinde değerlendirilmiştir.

Burada teknolojinin yaşanan toplumsal değişmelerinde ortaya çıkaran en temel faktörlerden biri olduğunu da belirtmek gerekir. Aile içinde teknolojinin yeri, önemi ve geçmişe göre çok daha üst seviyededir (Zeybekoğlu ve Dursun, 2020: 2245). Bu anlamda çalışmanın son bölümünde, özellikle hızla gelişen teknolojinin ailede neden olduğu köklü değişikliklerle anne, baba, çocuk ve çocukluk kavramları değerlendirilmiştir. Dijitalleşen dünyanın başka bir yöne doğru değişmesi, kadının kamusal alana çıkması, yaşam koşullarının ağırlaşması, kentleşme, sosyo-kültürel anlam değişimleri geleneksel aile yapısından, bugünün çocuk merkezli çekirdek aile yapısına dönüşmesine yol açmıştır. Geçmişe göre aile içinde çocuğun anlam ve değerinin de artması, özellikle anne, baba ile çocuk münasebeti bakımından yaşanan değişimlerin çocukluk ile ebeveynlik kavramlarının dijitalleşen dünyada yeniden tanımlanmasını gerekli hale getirmiştir. Bu da dijital ebeveyn(lik) ile dijital çocuk(luk) kavramlarını gündeme getirmiştir (Zeybekoğlu ve Dursun, 2020: 2246; Yurdakul vd., 2013: 883; Aygül ve Apak, 2019: 143; Eskidemir ve Tezel, 2019: 89; Kabakçı vd., 2013: 884; Kaya vd., 2018: 149).

Araştırmanın yöntemi, literatür taramasına dayalı betimleyici yöntem olarak belirlenmiştir. Öncelikle konuyla ilgili kitap, dergi, makale, internet kaynakları vb. taranmış ve bu konuda yapılan araştırmalar incelenmiştir. Ulaşılan kaynaklardan alıntılar aracılığıyla çalışmanın ana hatları oluşturulmuş ve kurulan bağlantılarla çalışmanın anlatım bütünlüğü sosyolojik perspektifte sağlanmıştır. Akademik disiplinlerin gelişmesinin yapılan literatürle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Son dönemlerde akademik alanların tümüne ilişkin olarak literatür incelemelerinin arttığını söylemek mümkündür. “Literatür incelemelerinde bir alana ait gelişmeleri ortaya koymada kesitsel çalışmaların yapılması yaygındır” (Erdem, 2011: 142). Literatür taraması, yalnızca akademik çalışmalarda değil, yenilikçi her alanda başvurulması gereken ilk adımlardan biri olarak görülmektedir (Köroğlu, 2015: 65).

Çalışmada, tarama yöntemi göz önünde bulundurularak, öncelikle sistematik bir tarama stratejisi belirlenmiştir. Bu tarama iki etaplı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk etapta, veri tabanı ve anahtar kelimeler belirlenmiştir. İkinci etapta, tarama sonucunda elde edilen

kaynaklara ulaşılarak; başlıklara uygun şekilde kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılacak olan kaynak seçimleri aşağıdaki gibidir:

- evrim içi kaynaklarında akademik kitap ve makaleler
- YK tez veri tabanı aracılığıyla ulusal tezler
- Uluslararası tezler ve makaleler

Literatür taramasına başlamadan önce araştırmanın amacı ve sorusunu net belirleyip, 21. Türkiye’inde Değişen ocuk ve ocukluk Algısı: Değişen Anlam ve önemi şeklinde sınırlandırılmış ve araştırmamız bu sınırlandırmanın ardından kaynak taraması ile başlamıştır. Çevrimiçi ağlardan, kütüphanelere, Yk Tez’den, akademik kitap, dergi ve makalelere kadar pek çok platformdan literatür taraması yapılmıştır. Literatürde erişilen kaynaklardan başka kaynaklara geçiş yapılmış, çalışmaların kaynakça kısımları örnek teşkil etmiştir. Tez yazma sürecinde yapılan literatür taraması güncel tutulmaya çalışılmıştır.

Veri tabanlarında ve internet sitelerinde “Aile”, “ocuk”, “ocukluk”, ‘Tarihsel süreçte aile’, “ocukluk algısı”, “değişen ocuk(luk)”, “aile sosyolojisi”, “değişen aile” ile “toplumsal değişme” anahtar kelimeleri ile taramalar yapılmıştır. Kapsamlı olarak yapılan literatür taramasının sonucunda ulaşılan çalışmalar incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak önceden yayınlanmış kitaplar, makaleler, tezler ve internet kaynakları aranmış, bulunmuş ve alıntı yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BİR KURUM OLARAK AİLE

Aile, toplumsal yapının anlaşılması için gerekli ve önemli kurumlardan biridir. Tarihsel olarak en eski kurumlardan biri olan ailede bireyin üreme ve sürdürme ihtiyaçları ailenin doğmasına neden olmuştur. Aile, bütün toplumlarda evrensellik taşıyan bir kurumdur. İnsanların özellikle duygusal olarak ihtiyaçlarını tamamlayarak duygusal temelin olduğu toplumsal işlevlere sahip bir kurumdur. Biyolojik, ekonomik ve sosyolojik işlevleri olan aile, sosyal bir kurum olması nedeniyle diğer kurumlardan farklıdır. Geleneksel aileden çekirdek aileye, çekirdek aileden değişen aile yapılarına kadar (tek ebeveynli ailelerden, çocuk merkezli ailelere gibi) hepimizin hayatını etkileyen aile kurumu hem toplumsal ilişkilerin hem de kişisel ilişkilerimiz anlaşılması açısından önemlidir.

Ailenin toplumu oluşmasını sağlayan en küçük birim olmasının yanında insanoğlunun hayatını sürdürebilmesi için sosyal, fiziksel ve duygusal gereksinimlerin olduğu ve bunların karşılanmasında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Aile yapısında yaşanan bir değişim, toplumun değişmesini de sağlayacaktır. Bu bölümde toplumsal bir kurum olan aile kavramı ve kapsamı değerlendirilmiştir.

1.1. Aile Kavramı ve Kapsamı

Aile, tanımlanması zor bir kavramdır. Aile konusunda yapılan her tanımın aile kavramının anlamını dolaylı olarak etkilediği görülmektedir. Toplumsal bir kurum şeklinde kabul gören önemli kurumlardan biri olan ailenin toplumsallaşma sürecindeki ilk basamak olduğu kabul edilmektedir. Ailenin evrensel ve kesin bir tanımının yapılmasında yaşanan güçlükler nedeniyle ortaya farklı aile tanımları çıkmıştır. Bu tanımların belli özellikleri ifade eden açıklamalarla tarihi bir yol izleyerek yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan her tanımda, ailenin farklı bir kategoriye yerleştiği ya da ön plana çıkan bir yönünün vurgulandığı görülmektedir. Homoseksüellerin evlenmesi ve evlat edinme gibi durumlarla birlikte aile tanımlarına bazı eklemelerin yapılması örnek olarak verilebilir (Aktaş, 2015: 428).

TDK (2020), evlilik ve kan bağıyla bağlanan, karı, koca, çocuk ve kardeşler arasındaki ilişkilerden oluşan toplumun en küçük birliğini aile olarak tanımlanmaktadır. Aile, insanların hayatı boyunca gereksinim ve ihtiyaçlarını karşılayan bir ortam olarak var olmuştur. Aile kavramını daha geniş anlamda, içerisinde insan türünün belirli biçimde üretildiği, topluma kazanılma süreçlerinin belirli ölçülerde ilk ve etkin olarak gerçekleştiği, cinsel ilişkilere düzen getiren, eşlerle, anne babalar ile çocuklar arasında belirli derecede içten, güven verici ve sıcak ilişkilerin kurulduğu, içinde yaşanan topluma göre ekonomik etkinliklerin bir ölçüde meydana geldiği toplumsal kurum olarak tanımlamak mümkündür (Ozankaya, 1991: 233).

Şentürk (2008: 9), aile kavramını farklı iki cinsiyetteki insanın, yetersizlik duygularını aşabilmesi için oluşturulan bir kurum olarak tanımlamıştır. Aile, çocuğun sosyal yaşama katılabilmesi için hazırlıkların yapılarak tecrübe kazandığı bir ortamdır. Yetişkinlerin mutlu olduğu, sıkıntı ve gerilime karşı dayanışmanın yapıldığı bir sığınma yeri olarak ifade edilmektedir. Toplumun onayladığı bir birlikteliğin kurulduğu aile, ikametgâhın ortak olduğu, ekonomik işbölümüyle üreme süreçleriyle karakterize edilmektedir.

Biyolojik, ekonomik, hukuksal ve toplumsal alanlarda ortak yönlerinin olduğu görülen aile, geçmişten bugüne kadar toplumda meydan gelen manevi ve maddi değerleri kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Aile, bütün dünyadaki ülkelerde görülen dönüşüm ve değişimlerin etkileri ve ortaya çıkan sonuçların izlendiği toplumsal kurumların en başında yerini almıştır (Ekici, 2014: 209). Buradan hareketle ailenin, toplumsal değişimin bir odağı olduğunu ancak aile kurumunun daha önceden belirlenen biçimlerinden gelen değerler ile doyurulduğunu belirtmek mümkündür (Giddens, 2013: 127).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de de resmî kurumlar aile kavramı, doğum, evlenen, evlatlık edinen veya tercihiyle bir ilişki kuran ve bir hane içinde beraber yaşayan iki veya daha çok kişiden oluşan küme şeklinde tanımlanmıştır. Hollanda Aile Konseyi ise, bir veya daha fazla çocuğun yetiştirildiği yaşam ünitelerinin her birine aile demiştir (Canatan, 2013: 61). Yukarıdaki tanımlara bakıldığında aslında evrensel olan ailenin evrensel bir tanımının olmadığı rahatlıkla görülmektedir. Ailenin kendisine özgü kural ve özellikleri vardır. Aile üyelerinin belirli rolleri vardır ve güçlü bir yapıya sahiptir. Kendisine özgü iletişim biçimleri ve problem çözme becerileriyle birlikte ailenin sürdürülebilir sosyal bir sistem olduğunu belirtmek gerekir.

Anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birim şeklinde ifade edilen aile tanımı ailenin bir türü olan çekirdek aileyi tarif etmektedir. Ailenin kesin bir tanımlamasını yapmadaki

güçlük sebebiyle yapılan her bir tanım aileyi farklı bir kategoriye yerleştirmektedir. Ailenin öne çıkan yönlerinin vurgulandığı görülmektedir. Örneğin homoseksüellerin evlenmesi ve evlat edinme gibi durumların aile tanımlarına ekleme yaptırmayı gerekli hale getirmiştir (Aktaş, 2015-2: 428).

Aile, kültürel ve kişisel yaşamın en canlı ve en etkin yapılarından biri olmakla beraber sosyal hayatın en küçük temsili olarak görülebilir. Ailenin bu niteliklerine sahip olmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Toplumsal hayatın devamlılığı için gereken kuralların aile kurumunun devamlılığı için de gerektiği aşikardır. Sosyal yaşamda bazı kuralların olduğu gibi aile içerisinde de bazı kurallardan bahsetmek mümkündür.

Aile kavramının farklı zaman ve yerlerde farklı şekillerde tanımlanmasının esas nedeni içinde yaşanan kültürlerin farklı olmasıdır (Zeybekoğlu, 2018: 40). Toplumlar ailelerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Öyleyse aile toplumun temelidir. Tanımlardaki en net ortak tabirin de bu olduğu görülmektedir (Günindi ve Giren, 2011: 351). Ailenin olgusal ancak yaşamış olduğu dönüşümler ile kendisini geleceğe taşıdığı görülmektedir. O halde ailenin, insanlığın devamlılığını sağladığı, sosyalleşmenin ilk ortaya çıktığı, kendisine özgü kuralları olan, toplumda bulunan geleneksel yapıların gelecek nesillere aktarıldığı sosyal bir kurum olduğunu söylemek mümkündür.

Kendine aktarılan kültürel ve genetik mirasın taşıyıcısı olarak kabul edilen çocuklar da toplumun en önemli parçalarıdır. Aile, çocuğun toplumsallaşması için önemli rol üstlenmiştir. Çocuklar, içinde yaşadığı toplumların kültürünü ailelerinden öğrenmektedirler. Çocuklar, hayatları boyunca karşılaşabileceği sorunlarla baş etme çözümlerini aile içinde sosyalleşme sürecinde öğrenmektedirler (Tunca, 2018: 171). Bu nedenle aile, bireylerin sosyalleşme sürecini anlama konusunda da çok önemlidir (Kağıtçıbaşı, 2000: 61). O halde kısaca, aile sosyal bir grup olarak küçülmüş ancak kurum olarak güçlenmiş bir yapıya sahiptir (Eyce, 2000: 224).

Aile, birlikte yaşanan insanların bireysel özelliklerine göre çeşitli ilişkiler ağı ve etkileşim kalıplarını kapsamaktadır. Bunların hepsi ailenin kendisine özgü dokusunu oluşturmaktadır. Bir aileyi diğer ailelerden ayıran bu kendisine özgü dokusudur. Bunun yanı sıra sürekli değişen ve gelişen iç ve dış dünya ile dengeyle çeşitli ihtiyaç ve talepleri karşılamaktadır. Yeni durumlara karşı uyum sağlama ve çatışma çözümlerinde de önemli rol oynamaktadır. Burada ailenin temel özelliklerini aktarmak gerekir.

1.1.1. Ailenin Özellikleri

Bir toplumdaki yapıyı oluşturan ve ilişkileri belirlediği görülen bazı toplumsal kurumlar vardır. Toplumsal kurumlar, toplumdan topluma göre değişmekte, aynı toplum içinde hepsi ayrı fonksiyon ve ayrı rollere sahip olmaktadır. Aile, toplumsal kurumlar arasında diğer kurumların temelini oluşturan önemli bir kurumdur. Yukarıda yapılan tanımlara bakıldığında ailenin sosyal hayatın temeli olma durumunda hem fikir olunduğu görülmektedir.

Anne, baba, çocuk ve tarafların kan akrabalığından oluşan, sosyal ve ekonomik bir kurum olduğu görülen aile, fonksiyonları açısından da toplumsal hayatın merkezini oluşturmaktadır (Şentürk, 2008: 9). Ailedeki üyeler, çocuklara toplumun norm ve değerlerini öğretmekle, sosyalizasyon süreçlerine yardım etmektedirler. Çocuğu toplum içinde onu bekleyen sorumluluk ve rollerini öğretmekle gelecek için hazırlamaktadırlar. Kısacası aile sosyalizasyon sürecindeki ilk basamaktır (Adak, 2012: 52).

Aile, tüm toplumlardaki temel kurum olmakla birlikte işlevlerinin zamanla değiştiği görülmüştür. Toplumdan topluma farklılaştığı görülmektedir ancak tüm toplumlar için önemini halen daha korumaktadır. Bütün toplumlarda en temel yapı taşı olarak kabul edilen aile; Türk toplumu için de diğer kurumları etkileyerek şekillendiren önemli bir kurumdur. Anayasanın 41. Maddesinde “Aile Türk toplumunun temelidir” ifadesi bulunmaktadır. Temel sosyal kurum olarak aileye verilen bu anayasal önem aileyi diğer kurumlardan ayırmıştır.

Anne, baba ve çocuklarla ailenin diğer yakınlarından oluştuğu görülen aile, geniş veya geleneksel aile olarak ifade edilmektedir. Sanayi öncesindeki toplum ve kırsal yerlerde yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu aile çeşidi, yakın akrabaları da kapsadığından toplumun kurumsal işlevlerinin çoğunu yerine getirmektedir. Geniş aile biçimlerinin daha ziyade endüstrileşmemiş olan toplumlarda yaygın olarak görüldüğünü belirtmek gerekir. Örneğin Japonya’da bu tarz ailelere sıklıkla rastlanmaktadır (Türkkahraman, 2006: 154). Dar ya da çekirdek aile şeklinde ifade edilen aile yapısı; anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu aile modeli çağdaş sanayi toplumlarında sıklıkla görülmektedir. Tarihsel süreçte neredeyse her aşamada görülen çekirdek aile kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği bir aile modeli olarak gündeme gelmiştir (Özkiraz ve İşçi Baş, 2016: 88).

Ailenin temel fonksiyonlarının günümüzde kişilik çerçevesinin etrafında döndüğü görülmektedir. Modern aile yapısıyla ilgili olarak çiftlerin arasındaki sevgi ve saygıyla

birlikte çocukların kişilik eğitimi olduğu yönünde görüşlerin ön plana çıktığını belirtmek gerekir (Türkkahraman, 2006: 171).

Ailenin sağlıklı olarak işleyebilmesi bakımından önemli bir durum da kararların ortak bir şekilde alınmasıdır. Geleneksel aile yapılanmasında rol ve sorumlulukların paylaşılması cinsiyet temeline dayanmaktadır. Bu anlamda baba statü gereğince otoriteyi sağlayarak karar verme yetkisine sahiptir. Diğer bir deyişle son sözü baba söylemektedir. Böyle ailelerin yapılanmasında dikkatlerin tümü baba ve doğan erkek çocukların üzerinde toplanmaktadır. Kadınlara söz hakkı fazla tanınmadığından, kadınlar erkek çocukları aracılığıyla karar alma sürecine dâhil olabilmektedirler (Başaran, 2013: 153).

Ailenin yaşam içindeki işlevselliği ve önemine bakıldığı zaman, tarihsel süreçte ailenin küçülmeye başlaması dikkat çekmektedir. Özellikle sanayileşmeyle birlikte toplumlarda ailenin üretim, eğitim ve sosyal güvenlik gibi çeşitli işlevlerini başka kurumlara aktardığı ve ailenin yalnızca üreme, çocuklara bakma ve sosyalleşmeleri sağlama, üyelerinin psikolojik ihtiyaçlarını karşılanma gibi sınırlı işlevleri üstlendiği görülmektedir. Ailenin işlevleri aşağıdaki daha ayrıntılı olarak verilmiştir.

1.1.2. Ailenin İşlevleri

Bir kurum olarak aile kural ve değerleriyle belirli bazı davranışları gerektirmektedir. Öncelikli olarak toplumda üreme ve cinslerin arasındaki ilişkileri düzene koyan aile birincil ve sosyal ilişkilerin de temel kaynağını oluşturmaktadır. Toplumların tümünde sosyal anlamda önem taşıyan aile, biyolojik açıdan nüfusu yenilemenin yanı sıra milli kültürü taşıma, sosyalleştirme, psikolojik ve ekonomik tatmin gibi fonksiyonları bulunan bir kurum olma özelliğini taşımaktadır (Türkkahraman, 2006: 150).

Aile kavramının bugün büyük değişimlere uğradığı ve klasik tanımlamaların tam olarak anlamına karşılık gelmediği bir kurum halini almıştır (Zencirkıran, 2016: 159). Ailede gerçekleşen bu dönüşüm ve değişimler sadece tanımlama da değildir, yapı ve işlevlerinin de değiştiği görülmektedir. Bu dönüşüm ve değişim içerisinde aile bazı işlevleri başka kurumlara devretmiş durumdadır. Ancak çocuk yapma, koruma, sevmeye, büyütme, yetiştirme, toplumsallaştırma, ahlaki eğitim ve kişisel gelişim gibi işlevlerini ise titizlikle sürdürdüğünü belirtmek gerekir (Kır, 2011: 382). Murdock, iki yüz elli farklı toplumun üzerinde antropolojik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucunda ailenin güçlü ve belirgin işlevleri ile tarihte bilinen tüm toplumlarda olduğu ve en önemlisi de kurumlardan hiçbirinin yerine getiremeyeceği bazı görevleri (üreme, yetiştirme ve ekonomi gibi) üstlendiği tespit edilmiştir (Başaran, 2013: 143).

Gelinen son noktada ailenin toplum içindeki bazı rollerinin sarsıldığı görülmektedir. Özellikle üretimin ailenin tekelinden çıkması, daha büyük ve kar amaçlı işletmelerle yürütülmesi söz konusu olmuştur. Böylelikle toplum içinde aile işletmeleriyle rekabet edecek kapitalist işletmelerin olması aileyle toplumun arasında kurulan olumlu ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Bununla kalmayıp çatışma ortamına neden olmuştur. Ailenin var olması ve üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için işlev ve düzeninde değişimlere yol açmıştır. Toplumsal şartlara uyum sağlamak için çalışan bir kuruma dönüşmüştür. Yapısal değişimlerle uygulanan politikalar bazen aileyi desteklerken bazen de tehdit etmektedir (Özbay, 2015: 33).

Bunlara karşın aile geçmiş zamanlarda yerine getirdiği fonksiyonlardan uzaklaşmış da olsa bugün esas fonksiyonu açısından daha fazla uzmanlaşan ve gelişen bir kurum olarak var olmaya devam etmektedir (Türkkahraman, 2006: 171). Kısaca tarihsel süreç içinde toplumsal yapılarda yaşanan değişimler ailenin temel işlevlerini değiştirememiştir. Ailenin temel işlevlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Biyolojik İşlev: Aile, eşlerin cinsel ihtiyaçlarını meşru bir şekilde karşılayan, nüfusun artmasını ve nesillerin devamlılığı sağlayan biyolojik özelliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle toplumun işlevsel ögesi olarak görülen insanların üreyerek çoğalmalarına biyolojik işlevin gerçekleştirilmesine nikâh sözleşmesiyle yasal ve sosyal olarak meşru zemin hazırladığı görülmektedir. Bu işlev demografik bakımdan önem teşkil etmektedir. Burada hem eşlerin cinsel ihtiyaçları karşılanmakta hem de kuşakların sürekliliği sağlanmaktadır (Kır, 2011: 385). Neredeyse tüm toplumlarda üyeleri arasındaki cinsel ilişkileri düzenlemektedir (Türkkahraman, 2006: 165). Geleneksel toplumlarda ailenin çocuk sahibi olma ve neslin devamlılığını sağlama işlevi ön plana çıkmaktadır (Zencirkıran, 2016: 160). Burada bir toplumun kendi üyelerini üretmemesi durumunda varlığını devam ettiremeyeceğini de belirtmek gerekir.

Psikolojik İşlev: İnsanların ihtiyacı olan duygusal desteğin oluşturulması ve sağlanmasında aile kurumunun önemli rol oynadığı görülmektedir (Türkkahraman, 2006: 165). Yalnız kalmak günümüzde özellikle bireyciliğin yüksek olduğu ülkelerde en önemli toplumsal sorunlardan biri olduğunu belirtmek gerekir. Aile, üyeler arasında duygusal paylaşım sağlamaktadır. Üyelerine zor zamanlarında destek olmakta ve güven duygusu yaratmaktadır (Zencirkıran, 2016: 160). Aile içindeki çocukların biyolojik açıdan olduğu gibi, psikolojik açıdan korunarak yetiştirilmesi, saygı, sevgi ve sığınma gibi psikolojik ihtiyaçlarının doyurulması ailenin temel işlevleri arasındadır (Kır, 2011: 386). Sevgi insanlar için psikolojik bir ihtiyaçtır ve evlilik birliği içinde doyuma ulaşmaktadır. Karı

koca ev içinde acı ve tatlı hayatlarını paylaşmakta ve birlikte olmaktan haz duymaktadırlar (Kır, 2011: 287). O halde aile, bireylerin sosyalleşmesini sağlayan bir çevre olarak yalnızlık duygusunun önüne geçmektedir (Özkiraz ve İşçi Baş, 2016: 88). Ailenin diğer işlevlerinin toplumsal değişimle etkilendiği ancak sevgi işlevinin hiç değişmediği görülmektedir (Kır, 2011: 387).

Eğitim İşlevi: Toplumsallaşma bireyin topluma kazandırılma ve topluma uyumunun sağlama sürecini ifade etmektedir. Bunun da ancak eğitimle gerçekleşeceği bilinmektedir (Kır, 2011: 390). İlk aşamada belli saatlerde yemek yemeyi ve yatmayı aile içerisinde öğrenen çocuk ardından hareketlerinde başkalarını dikkate almakta, gelenek göreneklere öğrenmekte, buna uygun yaşamakta ve sosyal yaşama hazırlanmaktadır (Şentürk, 2008: 10; Özalp, 2019: 80). Günlük yaşamla ilgili bilgilerin çocuğa aktarılmasının da bu noktada önemli olduğu görülmektedir. En basitinden bir eşyanın tamir edilmesi, hasta ve yaşlıların bakımı, temizlik alışkanlığından sağlıkla ilgili önemli bilgiler edinmek gibi sayılamayacak birçok şeyi birey aile içerisinde aldığı eğitimle öğrenmektedir (Şentürk, 2008: 10). Öğrenilerek uygulanmaya koyulan günlük hayattaki birçok pratik bilginin aile içinde verilen eğitimle benimsendiğini belirtmek gerekir.

Bugünkü şartlara bakıldığında çocukların eğitim ihtiyaçlarının aileden ziyade eğitim kurumları tarafından üstlenildiği görülmektedir (Türkkahraman, 2006: 166). Bu değişime karşı çocuk okula başlamadan önce temel eğitimi ailede almaya devam etmektedir. Bu anlamda aile kurumunda yaşanan bir kriz veya sorunun eğitim kurumlarını da etkilemesi söz konusudur. Benzer olarak eğitim kurumlarında yaşanan bir arızanın da kısa ve/veya uzun dönemde aile kurumu üzerinde bazı etkilerinin olması beklenmektedir (Türkkahraman, 2006: 168).

Toplumsal İşlev: İnsan, bireysel nitelik açısından biyolojik bir varlık olarak dünyaya gelmiştir. Zaman içinde yaşadığı toplumun norm ve değerlerini benimsemiş, öğrenmiş ve yaşam sürecinde sosyal bir varlığa dönüşmüştür. Çocuğa toplumsal değerleri öğretmekle birlikte, kültürel devamlılığı da sağlamaktadır (Zencirkıran, 2016: 160). Çocuğun kişiliği, aile içinde gelişmeye başlar. Kısacası, insan kişiliğini ailede kazanmaktadır. Aile kişiliği geliştiren, şekillendiren ve terbiye eden bir rol üstlenmiştir. Bu anlamda üst gruplarında beslendiği bir kurum olan aile merkez olarak kabul edilmektedir (Kır, 2011: 388-389).

Ekonomik İşlev: Aile, birlikte yaşanan fertlerin ekonomik olarak temel ihtiyaçlarının da karşılandığı bir kurum olma özelliğine sahiptir (Türkkahraman, 2006: 165). Sanayi öncesindeki toplumların en belirgin örneğini oluşturan tarım toplumlarında

üyeler, ihtiyaçlarını aile içinde karşılandığından, aile reisiyle beraber ailenin diğer fertleri de üretime katkıda bulunmaktaydılar. Aile üyelerinin sayıca fazla olması üretim için avantaj sayılırdı. Bu aileler de çocukların da üretime katıldığı görülmekteydi. Ancak kazanılan para aile reisinde toplanmakta, harcama ve paylaşım bu anlamda tek elden sağlanmaktaydı. Zanaat ile uğraşan kent ve kasabada yaşayan ailelere bakıldığında da durumun benzer olduğu görülmektedir. Bazı ailedeki kadınların çalışmama durumuna da sıklıkla rastlanılmaktadır (Kır, 2011: 397). Ailedeki erkek çocuklar yamaklık, çıraklık ve kalfalıktan geçmekte ve usta olana kadar evin reisi tarafından eğitilmektedir. Bu ailelerde bireyin mesleği henüz küçük yaşlarda belirlenmektedir.

Gelişen toplumlar bugünün dünyasında bilgi toplumu şeklinde ifade edilmektedir. Her faaliyette olduğu gibi ekonomik faaliyetlerde de yetişmiş donanımlı ve bilgili insana ihtiyaç duyulmaktadır. Aile bu anlamda temel bilginin kazandırıldığı yer olmaktadır, sanayi toplumundan bu tarafa bu işlevini eğitim kurumlarıyla birlikte yürütmektedir. Eğitimdeki önemli bir işlev de ekonomik sistemin ihtiyacı olan insan gücünü yani beyin gücü ve işgücünü yetiştirebilmektedir. Aile burada bireyin yetişebilmesi için gereken alt yapıyı oluşturma görevini üstlenmiştir (Kır, 2011: 398). Bugün ailenin ekonomik fonksiyonlarının azaldığı görülse de bu durum ailenin tamamıyla bu fonksiyonunu yitirdiği anlamına gelmemektedir.

1.2. Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

Aile kavramını farklı yönleriyle değerlendiren birçok bilim dalına rastlamak mümkündür. Buna karşın aile öncelikli olarak sosyal bir olgudur ve olguyu anlayarak açıklayabilmek için çeşitli sosyolojik yaklaşımların olduğu görülmektedir (Türkkahraman, 2006: 150).

Kuramsal yaklaşımların toplum ve insanla ilgili olarak daha başından sayılı olarak kabul ettikleri ontolojik ve epistemolojik özelliklere bağlı bir şekilde bazılarının nicel, bazılarının ise nitel araştırma teknik kullanımına uygun olduğu veya bunları gerektirdiği görülmektedir. Bu sebeple bu bölümde belli başlı aileye ilişkin kuramsal yaklaşımlar hakkında bilgi verilmiştir (Türkkahraman, 2006: 150; Güçlü, 2018: 76; Oktik, 2018: 9-22; Kasapoğlu, 2018: 4-19).

1.2.1. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Etkileşimci yaklaşım kapsamında aile, karşılıklı etkileşim içinde olan bireyler bütünü şeklinde ele alınmaktadır (Türkkahraman, 2006: 151). Burada etkileşim içinde olan

kişilerin birliği önemlidir. Birey, bireysel veya kolektif olarak tanımlanan, diğer aile üyelerinin rol, beklenti ve normları algılamakta, içinde belirli sayıda rollerle belirlenen bir konum işgal etmektedir. Bireyden rolünü beklentilere uygun olarak oynaması istenmektedir (Zeybekoğlu, 2009: 41). Kısaca sembolik etkileşimciler, insanların diğer bireylerle kurdukları iletişim üzerinde yoğunlaşmaktadırlar (Güçlü, 2018: 76).

Sembolik etkileşimciler, sosyal etkileşimin “sembolik olmayan etkileşim” ile “sembolik etkileşim” olarak iki düzeyde oluşabileceğini söylemektedirler. Sembolik olmayan etkileşim kapsamında insanın bir diğerinin jest ve davranışlarına doğrudan tepki gösterdiği belirtilmektedir. Sembolik etkileşimdeyse insanların jest ve davranışlarını ona vermiş oldukları anlam temelinde yorumladıkları ve değerlendirdikleri ifade edilmektedir (Güçlü, 2018: 76). Bunun yanında sembolik etkileşimcilik çerçevesinde bireylerin etkileşimleri, duyguları, sosyal süreç ve uygulamaları, yorumlamaları ve motivasyonları sosyal dünyalarının önemli bileşenleri olarak kabul edilmekte ve bireylerin duygusal dışavurumlarıyla kurdukları etkileşimin nitelik ve niceliklerine göre şekillendiği görülmektedir (Burmeister, 2003: 38).

Sembolik etkileşim yaklaşımında, aile gibi toplumsal kurumlar, birincil yapılanmalar şeklinde dikkate alınmaktadır. Aile üyelerinin her birinin birkaç tanımlanmış rolü ve etkileşim kurdukları bireyler bulunmaktadır. Üyeler, ailenin karşılaştığı iç ve dış durumlarda rollerini tanımlamaktadır. Bu rol beklentileri referans grupları, olay ve bireylerin kendilik kavramını içine almaktadır. Her bir aile üyesinin diğer üyelerle etkileşimde ve rol dışı eylemlerde bulunduğu belirtilmektedir. Bu teoride ailenin toplum ile ilişkisi ve diğer birlikteliklerini açıklayabilmek için aile dinamiklerinin etkileri vurgulanmaktadır. Aynı zamanda ailenin toplum ve diğerleri ile ilgili özelleşen güç kaynaklarını değerlendirme konusunda da kullanıldığı görülmektedir (Şahbudak, 2019: 59). Bu değerlendirme biçimi aile içi ilişkileri odak noktaya koyarak aileyi bir etkileşim örüntüsü şeklinde ele almaktadır. Sosyal etkileşim örüntüleri ile beraber anlama olanağının da sağlandığı görülmektedir.

Etkileşimci yaklaşımın temel varsayımları şunlardır (Güçlü, 2018: 77):

- 1) Aile davranışlarının, toplumsal normlarla birlikte aile içerisindeki faktörlerden etkilendiği görülmektedir.
- 2) Sosyal davranışın, sosyal çevreden oluştuğu görülmektedir.
- 3) Temel bağımsız birim, diğerleri ile etkileşim halinde olan, karar alan, aktif bireyi ifade etmektedir.

Etkileşimci yaklaşım çerçevesinde çocukluk döneminin anlamındaki değişimin üzerinde durmaktadır. Çocuk bakımının standartlarının, maliyetlerdeki artışın ve teknolojik gelişmelerle iç içe büyüyen küçük yaşta uzmanlaşan çocukların ortaya çıktığının altını çizmektedir (Zeybekoğlu, 2009: 41).

1.2.2. Yapısal- İşlevselci Yaklaşım

Yapısalci işlevselci yaklaşımlarda aile, toplumun sosyal alt sistemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Aile, belirli rol ve statüler ile birbirine bağlı faktörlerden meydana gelen bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Türkkahraman, 2006: 151). Yapısal işlevselci yaklaşımın temel kurucuları arasında yer alan Parsons, birey ve kurumların işlevlerinin daha önceden belirlendiğini belirtmiştir. Bu yaklaşım, temelinde kapitalist üretim tarzı ve ideolojiyi desteklemektedir. Toplumda en küçük yapı taşı olan ailenin toplumun genelini yansıtmasına önem verilmektedir. Bireyin yetiştirilmesi ailenin üstlenmiş olduğu en önemli görevdir. Ailede yaşanan değişimlerin uzun vadede toplum içinde büyük etkiler yaratacağıdır. Bu yaklaşım; aile kurumu ve aile fertlerine verilen rollerin toplumu nasıl etkileyeceğiyle ilgilenmektedir (Şahbudak, 2019: 54).

Yapısal işlevsel yaklaşımda toplum içerisindeki davranışların yapılandırılmış bir davranış olduğu ve bireylerin arasındaki ilişkilerin yasaya uygun belirli durumlara göre işlendiği belirtilmektedir (Jary ve Jary, 1991: 29). Bu yaklaşımın temel düşünceleri (Güçlü, 2018: 71):

- a) Her toplumun genellikle kurum olarak isimlendirilen, (aile gibi) alt sistemlerden oluşan bir sistem veya bir bütün olarak görülür.
- b) Toplumun oluşmasını sağlayan her parçanın diğer parçayı etkilediği, yani bir parçada görülen değişimin en azından potansiyel olarak etkilediği görülür.
- c) Sosyal sistemlerin dinamik bir dengede en iyi şekilde varlığını devam ettirdiği düşünülür.

İşlevselci yaklaşım, ailenin evrensel bir kurum olduğunu ve bu sebeple evrensel bazı fonksiyonları yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Belirli temel fonksiyonel gereklilikler bulunmaktadır. Eğer toplumun devamlılığı sağlanacaksa, bu ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Aile kurumundan beklenen bu fonksiyonların en iyi şekilde karşılanmasıdır. Bu görüş çerçevesinde, ileride, bu fonksiyonların en azından birkaçı ya da tümünün diğer kurumlar tarafından yerine getirilmesinin muhtemel olduğu ifade edilmektedir (Zeybekoğlu, 2009: 39).

Bu yaklaşım kapsamında, aile fonksiyonlarının toplumdaki farklılıklar gösterebileceğini de vurgulanmıştır. Toplumsal değişimin daha yavaş gerçekleştiği toplumlarda ailedeki fonksiyonelliğin fazla olduğu gündeme getirilmiştir. Bu tarz toplumlarda aile, toplumun devamlılığını sürdürebilmesi için gereken fonksiyonların çoğu veya hepsini gerçekleştirmektedir. Değişimin hızlı olduğu toplumlardaysa aile, fonksiyonellik açısından zayıf kalmaktadır (Şahbudak, 2019: 54).

Toplumdaki bugünkü aile yapısında aile kurumunun üstlendiği görevlerin büyük kısmı diğer kurumlar tarafından üstlenilmektedir. Sanayileşmeyle beraber üretici konumundan çıkan aile, giderek artan oranlarda tüketime yönelmiştir. Kadınların çalışma hayatına katılması beraberinde ailedeki gelir düzeyinde artışı da getirmiştir. Bu durumun da ailenin daha fazla tükettiği bir ortamı oluşturmuştur. İşlevselci yaklaşım çerçevesinde, birçok ihtiyacı karşılanmayan kadınların aile üyelerince duygusal desteğin sağlanması konusundaki zorluğuna dikkat çekilmektedir. Duygusal destek olma görevini yerine getiremeyen aile yapılarında boşanma oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Zeybekoğlu, 2009: 39).

1.2.3. Çatışma Kuramı

Çatışmacı yaklaşım temelinde, toplum içindeki davranış ve ilişkilerin siyasi, maddi ve sosyal eşitsizliklerden kaynaklandığı ve bunların neticesinde de sınıf ve grupların oluştuğu düşüncesi vardır (Chambers, 2004: 9). Çatışma, aile içinde patolojik bir olgudan ziyade, doğal beşeri etkileşimlerin normal bir sonucu şeklinde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda aile üyelerinin arasındaki kaynak ve güçlerin yönetilmesine odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımı kullandığı görülen çalışmalarda eşler arası şiddet, aile içinde sorunlar ve evlilikte yaşanan problemler üzerine odaklanıldığı görülmektedir (Güçlü, 2018: 78). Aileye uygulanan çatışma yaklaşımındaki temel varsayımlar J. Sprey tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Şatıroğlu, 2018: 79):

1) İnsanlar kendi çıkarlarına yönelimlidirler. Bu sebeple kendi çıkarlarının peşinden gitmektedirler.

2) Beşeri çevre insanlar tarafından oluşturulan sembol ve düşüncelerden ibarettir ve semboliktir. Bu sebeple insanların, yüksek sembolik hedef ve amaçları başarmayı beklemekte ve ümit etmektedirler. Güç, ayrıcalık ve prestij gibi sembolik şeylerde insan isteğinin sınırlarını bilmenin yolunun olmadığı görülmektedir. Beklentiler başarı ve ümitlerinin arasındaki ayırım, çatışmanın mevcut kaynağını oluşturmaktadır.

3) Rekabet, her sosyal ilişkide içseldir.

Çatışmacı yaklaşım, makro seviyede ve çoğunlukla tarihsel karşılaştırmalar yaparak aile konusunda incelemeler yapmaktadır. Problem edindikleri konuların en başında sınıf mücadelesi ile güçlü sınıfların evsizliğe ve işsizliğe nasıl baktığı gelmektedir. Örneğin, Amerika’da Afrika kökenlilerin neden daha çok işsiz olduğu sorgulanmakta ve hükümet politikaları eleştirilmektedir. Türkiye’de ise Osmanlı aile yapısıyla bugünkü aile yapısının karşılaştırılması, devletin aile politikalarında yaptığı değişimler tarihsel süreçte değerlendirilmektedir. Aile konusunda yapılan yasal değişmelerin araştırılmasında eşitsizliklerin ne derece ortadan kalktığı veya sürdürüldüğünün gösterilmesinde, geleneksel kültür ve modern toplumsal yapının arasında olduğu kadar erkek-kadın mücadelesini tarihsel olarak incelenmesinde Çatışmacı Yaklaşım kullanılabilir (Kasapoğlu, 2018: 16).

1.2.4. Feminist Kuram

Feminizm kavramı, Latince’de kadın anlamına gelen “femina” dan türetilmiştir ve köken olarak “kadınınsı özelliklere sahip olmak” anlamını taşır (Güçlü, 2018: 83). Feminizm kuramı, 18. yüzyılda İngiltere’de erkek ve kadın arasında ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda eşitliği savunarak, cinsiyet ayrımcılığı karşısında duran toplumsal bir hareket olarak gündeme gelmiştir. Bu hareketin öncüleri, kadınların eğitim ve çalışma fırsatlarına, seçme, seçilme ve mülkiyet haklarına sahip olması gerektiğini savunan bireyler olmuştur (Özdemir, 2017: 397).

Çatışmacı kuramın sömürge ve güç kaynaklarının feminist yaklaşım kapsamında cinsiyet temelinde değerlendirildiği görülmektedir (Plain ve Sellers, 2007: 62). Cinsiyet rollerinin geleneksel çekirdek aile çerçevesinde öğrenildiği ve geleneksel çekirdek ailenin de iki önemli rolünün olduğu belirtilmektedir (Somerville, 2000);

- “Yaşamın başındaki kadınların sosyalleşme süreci içinde erkeğe bağımlı varlıklara dönüştürülmesi ve çocukların bunları görerek öğrenmeleri”.
- “Kadınların ev işleri ile özdeşleştirilerek kadına uygun görevlerin cinsiyetleriyle özdeşleştirilmesi”.

Yaklaşım çerçevesinde çocuk ve kadınların erkek egemenliği tarafından sömürüldüğü belirtilmektedir. Ailenin erkek otoritesine dayanan bir kurum şeklinde görüldüğü bu yaklaşımda; güç ve kaynak eşitsizliğinin yanı sıra toplumsal cinsiyet algılarında da yapılan değişikliklerin kadın hareketlerini sınırlayarak ataerkil bir yapıya dönüştürdüğü belirtilmiştir. Kadının aile içinde kadın rolleri bakımından maruz kaldığı

baskının yanı sıra bir de aile dışında çalışması halinde daha fazla sömürü ve baskıyla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleriyse yapısal işlevselcilerin savunduğunun tersine kültürel değişimler ile değişebilmekte veya kaybolabilmektedir. Feminizm yaklaşımında cinsiyet sosyalleşme süreci içinde kadına öğretilen bir baskı aracı olarak görülmektedir. Kültürden kültüre göre değişebilen sosyokültürel normlar ile kadınlar kendilerine dayatılan rollerin tümünü öğrenmeye mecbur bırakılırlar (Yener, 2018: 874).

Birbirlerinden farklı feminist görüşlerin ortaya koyulduğu görülmektedir. Ancak feminist yaklaşımını kısaca şöyle özetlemek mümkündür: erkek egemenliği ataerkillik olarak ifade edilmekte ve ailenin de ataerkil bir kurum olduğu belirtilmektedir. Ev işlerinin hepsini ve çocukların yetiştirilmesinde de kadın sorumludur. Kadının temel rolünün üreme ve çocukların yetiştirilmesi olarak görülmektedir. Kadının ev dışına çalışmaya başlaması durumunda da kadın iki kez sömürülecek ve baskılanacaktır. Feministlere göre kadının meslek sahibi olması onu ev işleri ile çocuk yetiştirme sorumluluğundan kurtarmaz. İşlevselci açıklamalara bakıldığında toplumsal cinsiyet rollerinin doğal ve değişmez olduğu belirtilmektedir. Oysa feminizm toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel anlamda öğrenilerek aktarıldığını ve bu nedenle de değiştirilebildiğini ifade etmektedir. Feminist yaklaşım içerisinde en önemli olanları Marksist, Radikal, Liberal ve Sosyalist Feminizm olarak sıralanmaktadır (Şatıroğlu, 2018: 78).

Toplumsal cinsiyet aktarımı öncelikli olarak aile içindeki sosyalizasyon süreciyle gerçekleşir. Çocukların kıyafetlerinden, oyun ve oyuncak seçimlerine, eğitim ve meslek seçimlerinden evlilik tercihlerine kadar çok geniş bir yelpaze anne-babalar tarafından belirlenir. Dolayısıyla çocuklukta başlayan cinsiyet kalıplarına ilişkin söylemler kız ve erkek çocukların davranış örüntülerini belirler. Bir aile grubunda çocuk, kendi anne babasından cinsiyetine uygun davranış normlarını öğrenmektedir (Aktaş, 2021: 105). Cinsiyet, sosyalizasyon ve aile yapısı arasındaki ilişkiyi araştıranlar arasında Cook, orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde, annelerin kızlarla kıyasla erkek çocuklara daha fazla mantıksal açıklamalarda bulduklarını, alt sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerdeki annelerin ise kızlarını duygusal yönden erkek çocuklarına oranla daha fazla kontrol ettiklerini belirtmiştir. Hoffman ise, çalışmasında, hızlı değişimlere paralel olarak annelerin daha fazla çalışma hayatına katılmalarıyla birlikte, kız ve erkek çocuklara eşit davrandıklarını ve buna bağlı olarak da cinsiyet farklılıklarının giderek azaldığını ortaya koymuştur (Aktaş, 2021: 105).

1.2.5. Marksizm ve Aile

Marksist düşünce, Engels anaerkillik tezini temele almıştır. Onu devletin, özel mülkiyetin ve ailenin ortaya çıkması ile aynı dönemde olan büyük bir dönüşümün parçası şeklinde görmüştür. Özel mülkiyetin gündeme gelmesi erkeğin çocuklarına miras bırakma durumunun zorunlu olmasına neden olmuştur. Kadından doğacak çocuğun kendinden olmasının garanti altına alınabilmesi için de aile kurumu oluşmuştur. Kadınların da bu sınırlar içinde kalmasını sağlamak için güç kullanmayı kendinde hak görmeye başladığı belirtilmiştir. Marksistler kadınların ezilmesinin temel kaynağının özel mülkiyet olduğunu savunmaktadır (Çaha, 2005: 566).

Marksizm düşüncesinde, aile kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlayan bir kurumdur. Kadının özgürleşmesi, sınıfsız toplumun oluşturulmasına bağlanmıştır. Engels, kadınların, tek eşli ve çekirdek ailede ikincil bir konuma itildiğini ve bu aile yapılarının da kapitalizmin temelinde yer aldığını vurgulamıştır. Bu şekildeki bir aile içinde erkek burjuvayı; kadın da proletaryayı temsil etmektedir. Bu durumda sınıflı toplum ve kapitalizmin ortadan kalkabilmesi için öncelikli olarak bu sınıflı toplumu yeniden üreten aile ortadan kalkmalıdır. Marksist feministler ev işlerinin toplumsallaştırılması ya da ücretlendirilmesi gibi önerilerle bu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedirler (Şişman, 2007: 609-610).

Engels (1990: 35), ailenin temelde dört aşamadan geçtiğini söylemiştir. Ona göre;

1. Aşama “Kandaş Aile”: Bu aşamanın günümüzde artık olmadığı görülmektedir.
2. Aşama “Ortaklaşa Aile”: Bunun örgütlenmenin ilk adımı olduğu belirtilmiştir. Kandaş ailenin bir ileri aşamasıdır. Karındaş kardeşlerin arasında cinsel ilişki yasaklanmıştır. İlkel ailelerin birkaç kuşağın sonrasında bölünerek değişime uğradığı görülen ailenin temel özelliği; belli bir aile çerçevesinde kadınlarla erkeklerin karşılıklı ortaklık kurarak ancak karşı cinsten eşlerin önce karındaş sonra daha uzak kardeşlerin dışlanmış oldukları bir aile kurumunun klasik şeklidir. Engels, bu aile biçiminin akrabalık dereceleri ile tam bir doğruluk gösterdiğini belirtmiştir.
3. Aşama “İki Başlı Aile”: Grup olarak evlenmelerin imkansızlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu aşamada bir erkek bir kadınla yaşar. Ancak erkeğin, çok eşlilik ve uygun fırsatlarda kaçamak yapma hakkı vardır. Kadın kocasını aldatırsa da şiddet ile cezalandırılmaktadır.

4. Aşama “Tek Eşli Aile”: Babaları kesin olarak bilinen çocukların yetiştirilmesi için erkek egemenliğinde kurulan aile sistemidir. Bunun yanında çocukların mirasçı olarak babalarının vefatının ardından servetine sahip olma fırsatı sağladığı belirtilmektedir.

1.2.6. Gelişimsel Yaklaşım

Aile yaşam döngüsü, ailenin kurulmasından itibaren eşlerden birisinin ölümüne dek geçen süreçte geçirilen gelişimsel dönemlerdir. Aile zamanla değişerek gelişmektedir. Bu anlamda dinamik bir yapısı vardır. Aile sistemine girdiği görülen her yeniliğe uyum sağlanmalıdır. Bu konuda aile sistemindeki yeni durum, var olan durum ile bütünleştirilmesi ve değişen döngüden beklenen gelişimsel görevlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Her ailenin kendi sistem içerisinde farklı dönemler yaşadığını da belirtmek gerekir. Aile bireylerinin, bu dönemlerde karşı karşıya kaldığı farklı durumlara uyum sağlaması, aile işlevlerinin de sağlıklı olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Aile sisteminin, yeni durum ile karşılaşmadan önce gereken düzenleme ve hazırlıklar yapmalıdır. Böylece kriz durumları da kolaylıkla atlatılabilecektir. Aile yaşam döngüsünü bilmek, aile üyelerinin doğal süreç içinde her döneme özgü durumlar karşısında hazırlıklı olma açısından önemlidir.

Gelişimciler, ailenin demografik yapı ve rollerdeki ayrışmayı dikkate alarak incelemektedirler (Türkkahraman, 2006: 151). Bu yaklaşımda, ilerleyen her yaşam döngüsü evresinin bireylerin değişen görev ve rolleriyle açıklandığı görülmektedir. Kısaca aileler tıpkı bireyler gibi yaşam değişimleri boyutlarına uyum sağlayarak değişmekte, büyümekte ve gelişmektedirler. Bu modelin sosyoloji ve çocuk psikolojisi temalarından ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Hallaç ve Öz, 2014: 150). Bu yaklaşımda temel kavram aile yaşam döngüsüdür. Bu kavram Evelyn Duvall tarafından kullanılmıştır. Duvall'e göre aile yaşam döngüsü 8 aşamadan oluşmaktadır (Güçlü, 2018: 82):

1. Aşama: Evli çiftler (Çocuksuz)
2. Aşama: Çocuk büyüten aileler (en büyük 30 aylık)
3. Aşama: Okul öncesi çocuklu aileler (En büyük 30 ay 5-6 yaş)
4. Aşama: Okul çocuklu aileler (6-13 yaş)
5. Aşama: Ergenlik çağında çocuğu olan aileler (13-20 yaş)
6. Aşama: Yetiştirilip ayrılma merkezleri olarak aileler (İlk çocuğun gitmesinden son çocuğun ayrılmasına kadar)
7. Aşama: Orta Yaşlı ebeveynler (Çocukların ayrılmasından emekliliğe kadar)

8. Aşama: Yaşlı aile üyeleri (Emeklilikten eşlerin ölümüne kadar)

Her dönemin kritik gelişimsel görevleri şöyledir (Güçlü, 2018: 82-83):

1. Karşılıklı doyum sağlayıcı bir evlilik kurmak, hamileliğe ve annelik-babalık sözleşmesine uyum sağlamak,
2. Küçük çocuğun gelişimine uyum sağlamak, cesaretlendirmek,
3. Okul öncesi dönem çocuğun kritik ilgi ve ihtiyaçlarına uyum sağlamak,
4. Okul çağında çocukları olan ailelerle uyum içinde olmak. Çocukların eğitsel başarılarını cesaretlendirmek.
5. Özgürlük ve bağımsızlık arasında denge oluşturmak.
6. Genç yetişkinleri iş asker, okul ve evlilik için özgü bırakmak.
7. Evlilik ilişkilerini tekrar inşa etmek.
8. Yalnız yaşamayla baş etme, emekliliğe uyum gösterme.

1.2.7. Mübadele (Exchange) Yaklaşımı

Sosyal mübadele kuramında ilişkiden alınan doyumla ilişkiye bağımlı olmanın farklı olduğu vurgulanmaktadır (Koyuncu, 2019: 32). Thibaut ve Kelley'nin geliştirdiği bu yaklaşımın temelinde insan davranışlarının ödül-bedel ilişkisine dayandırılma durumu vardır. Ödül, ilişkide haz ve doyum sağlayan faktörken bedel ise kişinin performansını geriye doğru götüren, kişiyi engelleyen durum şeklinde ifade edilmektedir (Aydın, 2017: 23-24). Günlük hayat göz önüne alındığı zaman belli mübadelelerin yaşanmadığı bir günün olmadığı ya da çok az olduğu düşünülmektedir. İş, düşünce ya da duygu gibi bazı mübadelelerin özellikle ekonomik olanlarının kurumsallaştığı ve belirlendiği görülmektedir (Güçlü, 2018: 80).

Kuramın temeldeki hareket noktası, Durkheim'ın "iki katlı insan" kavramıdır. Kısaca, insan, her şeyi kendisiyle ilgili ve kendi bakış açısından görmektedir. Kendisi gibi diğer canlılar ile karşılıklı ilişkilerinin zorlayıcı gerçekleriyle, diğer kata, "*dünyayı sonsuzluk görüntüsü altında tanıyan, davranışlarıyla kendi amaçlarını aşan, amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan insan katı*"na çıktığı belirtilmektedir. Bireyin değerli gördüğü şeyleri ve çevrede bulunan benzer canlıların istenilen şekilde davranmalarının sağlanabilmesi için bazı strateji ve taktiklerin kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Özen, 1992: 118-119).

1.2.8. Durumsal Yaklaşım

Durumsal yaklaşım kapsamında aile, öncelikli olarak bireyin psikolojik çevresini oluşturmaktadır (Türkkahraman, 2006: 151). Bireyin içerisinde bulunduğu çevre ve bireylerin bu çevreye vermiş olduğu cevapları incelemektedir. Durumsal çerçevede uygun olan davranış algıları vurgulanmakta ve bireyin psikolojik çerçevesi incelenmektedir (Adak, 2012: 42).

Aile, davranışların oluşturulduğu bir ortam olarak görülmektedir. Burada, aile dış etkilere açıktır. Aile üyelerinde bir uyarı kaynağı oluşsa dahi konuyla ilgili tek kaynak olarak görülmemektedir. Bu yaklaşım bireylerin davranışında durumun öneminin vurgulanması bakımından önemlidir. Bireylerin tarihsel süreçte farklı zamanlarda ve birbirlerinden farklı ortamlarda farklı davranacağı ileri sürülmektedir. Eş seçme, evlenme, eş olma, ebeveyn ve boşanma durumları araştırdıkları konular arasında yer almaktadır (İçli, 1997: 63).

1.2.9. Kuramsal Çerçeve

Aile ve evlilikle ilgili yapılan araştırmalarda kullanılan yaklaşımlardan biri de kuramsal çerçevedir. Kültürel farklılık ve tarihsel karşılaştırmalara dayandırılmıştır. Bu yaklaşım kapsamında aile ile evlilik kurumu, onu oluşturan parçalar tarafından ayakta tutulan bir organizmadır. Bu şekilde değerlendirilen kurum, bütünsel toplum içerisinde yerleştirilir (İçli, 1997: 63). Aileye kuramsal açıdan yaklaşan anlayışlar onu bütünüyle toplumun bir parçası olarak değerlendirmekte ve tarihsel gelişimini ön plana çıkarmaktadır (Türkkahraman, 2006: 151).

Yapısal-işlevselci yaklaşım ile benzerlik göstermesine rağmen, kuramsal çerçeve tarihsel, betimsel ve karşılaştırmalı araştırmalar yaptığı için yapısal-işlevselcilerden ayrılmaktadır (Adak, 2012: 44). Toplumun sosyo-ekonomik evrimi ile koşullandığı görülen aile ve erkek-kadın ilişkilerinin farklı şekillerinin evriminin tespit edilmesini amaçlamaktadır (İçli, 1997: 63). Aile, mekan ve zamana göre tarihsel değişim kapsamında incelenmekte ve toplumlar arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır. Fonksiyonalist, sistem ve etkileşimci yaklaşımlarına nazaran daha kapsamlı olduğunu belirtmek gerekir (Adak, 2012: 44).

1.2.10. Aile Sosyolojisinde Yeni Bakış Açıları

1.2.10.1. Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim'in Görüşleri

Aileye ilişkin yeni bakış açılarından biri de Ulrich Beck ve Elisabeth Beck Gernsheim tarafından yazılan “Aşkın Normal Kaosu” (2012) isimli eserde, değişimin hızla yaşandığı dünyada bireysel ilişkilerin, aile yapıları ve evliliklerin karmaşık yapısı incelenmiştir. Bugün gelinen noktada bireylerin aile, sevgi, iş ve bireysel hedefler peşinde koştukları, bunun da çıkar çatışmalarına neden olduğu aktarılmaktadır. Bu çatışmalar evlilik ve aile hayatını da etkilemektedir.

Beck ve Beck-Gernsheim (2012: 17-18), modern dönemle beraber her şey bireysellik ve kişisellik kostümü içerisindeki tek kişilik oyuna göre gerçekleşmektedir. Bireyselleşme, bireylerin biyografisi, geleneksel güvence ve ilkelere, geleneksel kurallardan kurtarılmış, isteğe bağlı, açık ve görev olarak herkesin eylemini ifade etmektedir. Bireyler endüstri toplumunun çekirdek aile modeline uygun bir yaşam biçiminde, geleneksel toplumlarda öngörülen içselleştirilmiş cinsiyet rollerinden kurtulmuşlardır.

Bunun yanında bireylerin yaşamın birçok alanında, kendisine ait bir var olma durumu oluşturmakta kalmamıştır. Bunu aile, aşk ilişkisi ve komşuluk bağlarında da gerçekleştirerek ayakta tutmayı başaramışlardır. Kadınlar ve erkekler, geleneksel normlarından kurtularak, özgürleştikleri takdirde kendilerine ait bir hayatın peşinde koşmaya başlamış ve bu nedenle de mutluluğu yakın çevrelerinde aramaya yönelmişlerdir. Bunun en temel nedeni de diğer toplumsal bağların güvenilmez olması olarak vurgulanmıştır (Baş, 2019: 3).

Özetle kuramda, bugün kurulan ilişkilerin yalnızca sevgi, çocuklar, cinsellik, evlilik ve ev içerisindeki görevlerden oluşmadığı; artık siyaset, iş, meslekler, ekonomi ve eşitsizlik ile de ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bu kadar yoğun ve sık ilişkilerin yaşandığı modernlik döneminde aile salt grup şeklinde tanımlanmış ve buradaki ilişkilerin geri plana itilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

1.2.10.2. Bourdieu, Sosyal Sermaye ve Aile

Sosyal sermaye konusunda gözden geçirilen ilk kuramsal sosyolojik analizin Pierre Bourdieu'ya ait olduğu görülmektedir. Sosyal sermaye kavramı, kurucularından biri arasında sayılan Bourdieu'nun kaleme aldığı “Distinction” isimli eserde “kültürel farklılıkların nasıl oluştuğunu, yerleştiğini ve toplumsal tabakalaşmayla ilişkisini açıklama

gayesi” kapsamında sermaye üzerinde durulmuştur. Ekonomik sermayeyle birlikte, ekonomik-olmayan sermaye kategorileri şeklinde sembolik ve kültürel sermaye kavramları eklenmiştir. Sosyal sermaye de bu anlamda analiz edilmiştir (Kapu, 2008: 263).

Bourdieu’na göre sosyal sermaye kavramı “*az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir ağa sahip olmayla bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteğini, kelimenin farklı anlamlarıyla kredi hakkı tanıyan bir “referans” sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesi*”dir (Bourdieu, 2010: 60-61). Bourdieu, sosyal farklılaşmanın beslendiği toplumsal ilişki ve ağların büyüklüğü hususunda değerlendirildiği sosyal sermayenin yaratılma ve etkinlik durumunun sosyal gruplardaki üyeliğe bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu alanlarda aile de örnek olarak verilmiş ve aile ilişkileri ağının gayri biçimsel sermaye çevriminin merkezinde yer aldığı vurgulanmıştır (Fine, 2011: 97-101).

Bourdieu, sosyal yeniden üretimin, egemen sınıf tarafından egemenlik altına alınmayı istenilen sınıf üzerine yapılan sembolik baskı olduğunu belirtmektedir. Sembolik baskı ise, egemen sınıfın değer ve kültürünü toplumun gerçek değer ve kültürü şeklinde meşrulaşan pedagojik bir eylem süreci içine gündeme gelmektedir. Kısaca pedagojik eylem süresi içinde egemen sınıfın değer ve kültürü tüm toplumun değer ve kültürü olarak benimsenmemiştir. Bu şekilde bir pedagojik eylem aile veya informal gruplarda gerçekleştiği belirtilmektedir. Özellikle kurumsallaşmış olan eğitim süreçlerinde daha fazla önem verilmektedir (Kapu, 2008: 263).

Bourdieu, isimler, ünvanlar, arkadaşlıklar, üyelik, kurum ve vatandaşlık gibi kavramların altını çizmiş ve insanların kurduğu sosyal ilişkilerin, gelecek zaman diliminde sağlayacağı faydalar için kasıtlı bir şekilde kurulduğunu belirtmiştir (Öğüt ve Erbil, 2009: 13). Özetle, sosyal sermayeyle sosyal ilişkiler ağını ilk birleştiren Bourdieu olmuştur. Ayrıca sosyal sermayenin rekabetçi özelliğini öne çıkarmış ve bu kavramın gelişimindeki katkılarıyla birçok çalışmaya da rehberlik etmiştir (Özdemir, 2007: 15).

Aile tanımlarının, yukarıda ifade edilen kuramsal yaklaşımlara göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Burada Dallos ve Draper (2012: 32)’ın belirttiği ailenin belli tarihsel bir noktada içinde yaşanılan toplumun doğasındaki söylev ve ideolojilerden etkilendiğinin altını çizmek gerekir. Yaşanılan bütün süreçlere karşın toplumda ailenin, en büyük ve sabit unsur olma özelliğini koruduğunu belirtmek gerekir (Ryder 1995: 66). Öyle ki tarihsel süreç içinde aile ya da aile yaşamının kapsamış olduğu anlam bir taraftan bireysel dünya görüşleriyle bunu aktaranlardan, diğer taraftan da toplumdaki egemen kültür ve bunların ifadelerinden etkilenmiştir. Bu çerçevede her toplumun kendi aile

biçimini oluşturduğunu ve tarihsel süreçte bu aile biçimlerinin toplumsal dönüşüm ve değişimlere paralel bir şekilde tekrar tekrar oluşturulduğu görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARINA GENEL BAKIŞ

Toplum içinde birlikte yaşayan insanların birbirlerine karşı davranış ve tutumları her toplumda farklılıklar göstermektedir. Buradan hareketle çocuk ve çocukluk olgusunun kültürel bir tarafı olduğunu ve çocuğu ifade eden genel bir tanımın olmadığını söylemek mümkündür (Sağlam ve Aral, 2016: 46). Aşağıdaki başlıkta çocuk ve çocukluk kavramlarını ifade eden tanımlamalara yer verilmiştir.

2.1. Çocuk ve Çocukluk Kavramlarının Tanımlanması

Çocuk, gelişen bir insan yavrusu, reşit sayılmayan, olgunlaşmamış küçük yurttaş olarak tanımlanırken; çocukluğun üst sınırı belirsizdir (Yörükoğlu, 1992: 13). 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi yapılmıştır. Bu Sözleşmede “*çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır*” denilmektedir (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989: Madde1). Bu sürecin biyolojik bir durum olan ergenlikle karıştırılmaması gerekmektedir (Karadoğan, 2019: 196). Türk Dil Kurumu’da (TDK, 2020), küçük yaşta olan kız veya oğlan; soy açısından kız veya oğul; bebeklik ile ergenliğin arasındaki gelişim dönemindeki kız veya oğul olarak ifade etmiştir.

Çocuk kavramıyla ilgili farklı tanımlamalara rastlandığı gibi çocukluk kavramıyla ilgili de farklı ifadelere rastlanmaktadır. Değişik kültür ve farklı toplumlarda hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde dahi çocukluğa çok farklı anlamlar atfedildiği görülmektedir (Tan, 2019: 71). Çocuk, tarihi süreç içinde biyolojik, ekonomik, sosyal, hukuksal, kültürel ve politik açılardan farklı anlamları karşılayan bir kavram olmuştur (Öztan, 2019: 3). Çocuk, yetişkinliğin öncesindeki dönemi, belli bir yaş kategorisini ifade etmektedir. Çocuk ve çocukluk gibi temelinde aynı görünen fakat anlamsal açıdan farklılık gözetilen iki kavramın ayırt edilmesi gerekmektedir (Vakıf, 2018: 8).

Genellikle çocuk olma durumunu aktaran çocukluk kavramı; insanın bebekliği ile ergenliğinin arasındaki yaşam dönemini ifade etmektedir. Bununla birlikte çocukluğun üst sınırının belirsiz bir dönem olduğu görülmektedir. Farklı ülkelerin yasalarında bu sınır farklı belirlediğinden üzerinde anlaşılabilir bir dönemin olmadığını belirtmek gerekir (Ercan, 2011: 91). Heywood (2003: 16); çocukluğu, teorik olarak çocuk olmanın ne anlam ifade ettiğinin anlaşılması olarak tanımlamıştır. Bu sebeple çocuğun, insanlık tarihinin her

döneminde var olmasına karşın; çocukluğun değişkenlik gösterdiğini belirtmek gerekir (Kılınç, 2018: 56). O halde, çocukluk kavramı için; kültürlerin ve toplumların çocuğa yüklediği anlam denilebilir (Sormaz, 2012: 61).

Kendisine aktarılan kültürel ve genetik mirasın taşıyıcısı olarak kabul edilen çocuklar; toplumun en önemli parçalarındandır. Dünyaya gelen her çocuk, yaşayacağı kültür ve topluma ait değerleri ilk ve en somut haliyle aileden almaktadır. Sosyal çevreyle temas da ilk olarak burada başlamaktadır (Şentürk, 2008: 10). Kısacası çocuk doğduğu aileden ve içinde yaşadığı toplumdan etkilenmekle birlikte toplumla da etkileşim halindedir. Bu nedenle çocukların bütün ihtiyaçları aileleri tarafından karşılanmalı ve toplumun geleceği için özenle yetiştirilmelidirler (Karadoğan, 2019: 197). Özetle çocukluk dâhil olduğu toplumların özellikleri, kültürü, politik ve ekonomik dönüşümlerinden etkilenen ve sürekli değişen bir olgudur.

2.2 Tarihsel Süreçte Çocuk ve Çocukluk

Aile, toplumsal bir kurum olarak kabul edilmektedir. Başat kurumlardan ilki olarak görülen kurumun en önemli parçası çocuktur. Çocuk ve çocukluk tarihsel süreç içinde, bulunduğu toplumlara ve kültürlere göre farklı biçim ve anlamlarla ifade edilmiştir. Çocuk, toplumlarda kültürel, sosyal, politik ve ekonomik olarak farklı şekillerde anlam taşıyarak inşa edilmiş ve yeniden biçimlenmiştir (Vakıf, 2018: 7).

Yüzyıllar arasındaki geçişlerden kaynaklanan sosyo-kültürel yapıların her konudaki gibi çocukluk konusunda da değişimlere ivme kazandırdığı görülmektedir. Antik dönemin iyi vatandaş oluşturma süreci içinde bir parçası olarak kabul edilen çocuk, ortaçağda ilk günah düşüncesiyle beraber olumsuz bir imajda ifade edilmiştir. Rönesans, burjuvazi, aydınlanma, şehirleşme, bilimde yaşanan gelişmeler gibi birçok değişimin eskisine göre farklı ve yeni bir çocukluk düşüncesi oluşturmuştur (Karakuş, 2017: 253).

Çocukluk anlayışının sürecine bakıldığında modern dönem öncesinde çocuklarla ilgili bilinçli çocuk ve çocukluk farkındalığının olmadığı, bunun yanı sıra çocuk kavramının çoğunlukla bugünden farklı tanımlamalarının olduğu görülmektedir (Kılınç, 2018: 59). Çocukluk kavramıyla ilgili düşünceler; Batı'da 16. yüzyıldan sonra somut olarak gelişmeye başlamıştır. 17. yüzyılla beraber çocuğun zayıflığı ve masumiyeti vurgulanmıştır. Ancak başlangıç aşamasında çocukluk kavramına dâhil edilmediği görülmektedir (Sağlam ve Aral, 2016: 45).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle çocuk ile ilgili olarak, insanlık tarihinin her döneminde olmasına karşın farklı dönemlerde farklı yaklaşımlar ile önemli bazı değişimler

gösteren bir olgu olduğunu söylemek mümkündür (Karadoğan, 2019: 197). Çocukluğun sosyolojik olarak incelenmesi için öncelikli olarak onları yetişkin çalışmalarının objeliğinden çıkarmak gerekmektedir. Sonrasında, çocukları yaşamlarını çevrelediği görülen yapılar ile etkileşim içerisinde değerlendirmek gerekmektedir (Güçlü, 2018:7). Son olarak yetişkinlerin çocuğun ihtiyaçlarıyla ilgili bakış açılarının ve çocukların ihtiyaç ve isteklerinin sosyal politika ve pratiklerin yapılanmasıyla ilgili olduğunun anlaşılması gerekmektedir.

Tarihin farklı zamanlarında çocuğa, aklı erişmeyen, yetersiz, bir şey yapabilme gücü olmayan, belli bir hak ve ekonomik özgürlüğü olmayan, bağımlı gibi nitelermeler atfedilmesi söz konusudur. Çocukluğu insan hayatı içindeki bir felaketmiş gibi ifade eden Aristo, çocuğun eylemlerinde aklını kullanmadığı gerekçesi ile erdeme ulaşamayacağını vurgulamıştır. Ona göre insan hayatını tehlikeye sokabilen her çeşit hastalık, zorluk ve kazaların arasında çocukluk dönemi de vardır (Kılınç, 2018: 59; Vakıf, 2018: 9).

Aristo, sergilediği davranışlarında aklını kullanmadığından erdeme ulaşamayan çocukların, kendi haline bırakıldığında huzursuz ve mutsuz olacağını belirtmektedir. Augustin, çocukluğu günahkârlık ile nitelmiştir. Bebeğin, annesinin göğsüne saldırma davranışını da günahkârlığın bir belirtisi olarak görmüştür. Bunun yanında çocukların iyiliğe karşı eğilimlerinin de onların zayıf olduğunun bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Platon ise, çocukların işinin ehli bakıcılar tarafından yetiştirilmesi durumunda farklı sonuçlar ortaya çıkacağını; Augustin, “bana başka anneler verin, size başka bir dünya vereyim” sözü ile tarif etmiştir (Sağlam ve Aral, 2016: 47).

Fransız araştırmacı Philippe Ariés 1960 yılında yayınladığı ünlü çalışmasıyla birlikte çocukluğun tarihi bir bilim dalı olarak gündeme gelmiştir. Ariés’in kuramında en önemli kavramın çocukluk duygusu olduğu görülmektedir. Ariés, çocukluk duygusunun çocuk sevgisinden farklı olduğunu ve çocuğun kendisine özgü bir varlık olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu duygu, Batı’da Orta Çağ’da yoktu, 18. yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu değişim yaşanmasındaki en önemli faktör, kentleşme ve sanayileşmeyle gelen aile yapısının değişmesi ve eğitimin yaygınlaşması gibi köklü toplumsal değişimler olarak sıralanmıştır (Onur, 2007: 111).

Aydınlanma çağıyla beraber çocuklar, birer yurttaş olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde babanın çocuk üzerinde kurduğu mutlak otoritesinin kırılması, çocuğun korunması gerektiğine inanılırken, sanayi devriminin ardından ağırlaşan çalışma koşulları ve kapitalist üretim biçimlerinin yaşama dâhil olmasının çocukları olumsuz etkilediğine değinilmiştir (Sağlam ve Aral, 2016: 49).

Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren çocukluk tarihinin sosyal bilimler içerisinde yeni bir araştırma alanı olduğu görülmektedir. Çocukluk tarihi ile modern çocukluğun anlaşılmasıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar yaygınlık kazanmıştır. Ancak konuya ilgili yapılan çalışmaların henüz yeterli olmadığını da belirtmek gerekir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009: 95).

2.2.1. Antik Çağ'da Çocuk ve Çocukluk

Farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde olsa da çocukların bilinen en eski zamanlardan bu tarafa insan soyunun devamlılığı ve toplumsal yaşamın önemli bir parçası olarak değerlendirildiği görülmektedir. Antik Çağ'da çocuk imgesinin, toplumun yasa ve kültürü içerisinde eğitilmesi şart olan "küçük yurttaş" imgesini taşıdığını belirtmek gerekir (Karadoğan, 2019: 198). Çocuklarının fazla sayıda olmasından kaynaklanan nüfuz ve güç çocukların sayısı açısından aileye verilen bazı ayrıcalık ve haklar; Antik Çağ'da çocuğun önemli olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır (Palaz ve Erdemir, 2012: 649).

Eski Mezopotamya'daki çivi yazılı metinlere bakıldığında çocuk sahibi olmanın oldukça mühim olduğu açıkça görülmektedir. Gılgamış, Endiku ve Ölüler dünyası isimli Sümer öyküsünde insanın öbür âlemde ne kadar iyi bir yaşama sahip olacağına, bu dünyada ne kadar çocuk sahibi olmasına bağlı olduğu yazılmıştır (Toptaş, 2016: 59). Yine Girit Uygarlığında çocuk, hayatın, yenilenmenin ve doğadaki dönüşümlerin sembolü sayılmıştır. Girit kültüründe çocuğun, bolluk ve bereketin sağlanması için bir çeşit araç olarak görüldüğü bilinmektedir (Mutluay, 2007: 24-25).

Yunanistan'da aile sistemi, en eski kültürlerdeki gibi, Ege uygarlığında da ilk dönemlerde kadına önem verilmiş ve ona saygı gösterilmiştir. Neolitik dönemle ilgili köy kültüründe kadınlar, yalnızca çocukların bakımıyla ilgilenmemiş, geçim kaynaklarının elde edilmesi konusunda da aktif görevler üstlenmişlerdir. Bunun yanında bazı doğa sırlarının yine kadınlar tarafından bilindiğine inanılmıştır. Kısacası saygın bir konuma sahiptiler. Bu toplum düzeni içinde erkeği seçen de yine kadındı. Buna karşın ileride Yunan toplumuna biçim kazandıran kavimlerin Balkan Yarımadası'na girmesiyle beraber eski sosyal düzen değişmiştir. Bu yeni gelen kavimlerin, Ege kıyılarını istila ettikleri zaman bu topraklarda çoğu anaerkil sistemde yaşayan bazı topluluklar vardı. Ege halkı içinden birçok kavim bu dönemlerde anaerkil gelenek ve görenekleri sürdürdüğü de bilinmektedir. Bu topluluklarda ailenin temelinde ana bulunmaktaydı. Akralılık da kadın tarafından gelmekteydi. Bu dönem içinde en büyük tanrıların doğurganlığı simgeleyen tanrıçalar olduğuna inanılmıştır.

Burada dikkat çeken ana tanrıça, toprak ana Kybele ile benzerlik gösterir. Aynı zamanda ekinlerin de anası olarak kabul edilmekteydi. Ana soylu aile düzeni ile tanrıçaların öneminin vurgulandığı, Yunanlı aile kimliğinin ortaya çıkmasından önceki dönemde kadının üstünlüğünün sergilendiği görülmüştür. Yunanistan'a gelen Dorlar da Egelilerin barışçıl uygarlığının kalıntılarını yıkmışlar ve böylelikle Ege uygarlığıyla birlikte kadının üstünlüğünü de sonlandırmışlardır (Mutluay, 2007: 36).

Yenilenen sosyal yapı içinde biçimlendiği görülen Yunan ailesi, bu değişim sürecinden sonra ortak baba soylu bir yapıya bürünmüştür. Bu dönem içinde erkek kadını kaçırmış ya da satın almıştır. Diğer taraftan yeni doğan çocuklar ile beraber bütün aile erkeğin otoritesinde yaşamaya başlamıştır (Mutluay, 2007: 36). Böylece babalar, eşler ve çocuklar hatta kölelerin üzerinde sınırsız egemenlik sahibi olmuşlardır. Hatta bu egemenliğin seviyesi öyle bir noktaya ulaşmıştır ki yeni doğan bebeğin yaşayıp yaşamayacağını kararı da babaya bırakılmıştır. Çocuğu babanın kabul etmeyip evden atmasının bazı nedenleri olduğu görülmüştür. Çocuğun zihinsel özürlü ya da hastalıklı olması onun reddedilmesinin nedenlerinden biri olarak belirtilmiştir. Lydia hükümdarı, Kroisos, sağlıklı oğlu Atys'i başına gelebilecek tehlikeler karşısında korunabilmesi için tedbirler almış, üstüne titremiş, adı bile tarihe geçmeyen dilsiz ve sağır oğlunu görmezden gelerek yok saymıştır (Palaz ve Erdemir, 2012: 645).

Bir diğer etkenin de ailede yeterince çocuğun olma durumu ve bunları yetiştirebilecek ekonomik gücün olmamasıdır (Mutluay, 2007: 52). Terk edilen çocukların sağlıksız olanlarının dışında genelinin kız çocukları olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, kızların ev ekonomisine katkı sağlamadığı ve topluma yararlı bireyler olamadığı inancının bir sonucuydu. Aile bütçesinde fazladan bir masraf gibi görüldüğü için zengin ailelerin dışında aynı evde ikiden çok kız evlat bulundurulmaması dikkat çekmiştir (Kocabaş, 2013: 16).

Bunun yanında Yunan toplumu içinde babanın benimsemiş olduğu çocuk özenle yetiştirilmekteydi (Mutluay, 2007: 52-53). Varlıklı olan ailelerin kız çocukları, çoğunlukla anneleri ya da yakın çevrelerinde bulunan yetişkin kadınları model almışlar ve onlar gibi olmaya çalışmışlardır. Kızların evde günlük yaşamını devam ettirebilecek seviyede okuma-yazma bilmesi yeterliydi. Antik Çağ toplumlarına bakıldığında bazı istisnaların dışında bazı kız çocuklarının vakitlerini genel olarak ev çevresinde geçirmekte ve belirli bir yaşa geldiklerinde de evlendirilmekteydiler (Palaz ve Erdemir, 2012: 647).

İÖ 451 yılında gündeme gelen Epigami yasasında, Atina'da hukuken, evliliğin yalnızca Atinalı vatandaşların arasında gerçekleştiği belirtilmiştir. Evlilikler esnasında

engyesis ismi verilen bir anlaşma yapılmaktaydı. Bu hukuksal işlemin tanıklar eşliğinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bir tarafta damat, bir tarafta gelinin vasisi (Kyros) yer almaktaydı (Mutluay, 2007: 39). Evliliğin sadece düğün merasimleri ile tamamlanmadığına inanılmaktaydı. Kadın doğurduğu müddetçe kadınlık görevini yaptığından ilk çocukla beraber evliliği tamamlamış sayılır ve iyi bir eş mertebesine yükselmiş kabul edilirdi (Kocabaş, 2013: 25).

Eski dönemlerden bu yana erkek, kız ayrımının yapıldığı görülmektedir. Bir erkek çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte insanların evleri zeytin yapraklarından yapılan çelenklerle süslediği bilinmektedir. Kız çocuk dünyaya geldiği zaman evlerin kapılarına yün topaklar asılmaktaydı (Karadoğan, 2019: 198-199). Kısaca kız çocukların doğumundan itibaren hangi iş yapacağı belirlenmekteydi. Bu şekilde doğum duyurularının ancak çocukların aileye ve eve kabul edilip edilmeyecekleri konusuna karar verilmesinin ardından yapıldığı görülmektedir.

Atina'da anne babanın erkek çocuklarının olmaması halinde baba bir kadının çocuğunu mirasçı olarak evlat edinebilme hakkına sahipti. Bu durumda, çocukların arasındaki cinsiyet ayrımının yanında kız çocuklarının ikinci planda olduğu, ailenin mirasıyla ilgili haklarının olmadığını da göstermiştir. Erkek çocuğun mirasın tek varisi olduğu görülmektedir. Erkek çocuğuna verilen bu değer, erkeğin soyun devamlılığını sağladığı düşüncesidir. Eski Yunan toplumlarında toplumsal cinsiyet rollerinde görülen eşitsizlikler dikkat çekmekteydi. Bunların yanında kadın ve kız çocuklarına verilen değer ile ilgili istisnaların da olduğu görülmektedir. Aristoteles, Lykialılarda eskiden kadınların söz sahibi olduğunu, Nikolas Damaskenos, Lykialıların erkeklerden ziyade kadınlara onur bahsettikleri ve miraslarını da kız çocuklarına bıraktıklarını aktarmıştır (Palaz ve Erdemir, 2012: 646-647).

Erkek çocuklar, yedi yaşına kadar, annenin bakımı ve gözetimi altında kalırlarken sonraki dönemlerde erkek çocuk, örnek aldığı babanın yolunu izlemekteydiler. Bunun karşısında kız çocukları, annelerinin yanında kalmakta ve ev kadınlığı için hazırlanmaktaydı (Mutluay, 2007: 41). Erkek ve kız çocuklarının toplumsal kategorilerdeki ayrımı eğitim hayatında da görmek mümkündür. Sokrates'in, sadece erkek çocuklara ders verdiği örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte Platon da kız ve erkek çocuklarının, 6 yaşından itibaren ayrılımları gerektiğini söylemiştir (Karadoğan, 2019: 198).

Çeşitli yüzey ve kazı araştırmalarındaki yazıtlara bakıldığında, Antik Çağ'da eğitime önem verildiği saptanmıştır. Yazıtlarda öğretmenlerin aylık veya senelik aldıkları

belirli bir ücrete karşı çalıştıkları, çocukların bugünkü gibi yarışma ya da bayramlara öğretmenleri gözetiminde katıldıkları, yasalar kapsamında bir okul sisteminin olduğu ve okul gelir-giderlerinin denetiminin tutulduğu konusunda verilerin olduğu tespit edilmiştir (Bilgiç, 2014: 323).

Roma toplumuna bakıldığında çocuğun önemli bir varlık olduğu görülmektedir. Roma'da çocuk sahibi olmak, genişleme ve güçlenme sembolü olarak görülmekteydi. Romulus ve Remus isimindeki ikiz erkek çocukların Roma'nın kurulma efsanesinde vurgulandığı ve bir şehrin doğumundan bir nesille beraber gerçekleştiği ortaya koyulmuştur (Palaz ve Erdemir, 2012: 649). Burada çocuk sahibi olma ve çocuğun yetiştirilmesi, evliliğin temel amacı olarak görülmüştür. Yasal bir evliliğin sonucunda çocuğun doğması soyun devamıyla yakından ilişkili ve bir kadından çok sayıda çocuk beklenmekteydi. Özellikle erkek çocuk doğmasının beklendiği de görülmektedir. Kısırlık da bir boşanma nedeniydi. Böyle bir durumda da kadın soyunu başka bir erkekle devam ettirebilmek için kocasına boşanmayı önerebilmekteydi (Kocakuşak, 2011: 51).

Ailedeki çocuk sayısı ailenin itibarıyla yakından ilgiliydi. Julia yasasında en az üç çocuk sahibi olanlar, idari görevlerde avantajlı durumdaydılar. Memuriyete girerken tercih hakkı tanındığı bilinmektedir. Bunların yanında ailenin kutsallığı ile çocuklara toplum içinde saygın bir şekilde yetiştirilmelerinden hareketle bazı uygulamaların yürürlüğe konulduğu görülmektedir. Bu kapsamda düzenlenen yasalar ile düzensiz hayatı olan çiftlerin mallarına el konulacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu tarz davranışlar, devlete karşı suç sayılmaktadır. Bunların sürgüne gönderileceği belirtilmiştir. İmparator Augustus'un kızı ile torununun dahi cezaya çarptırılması, buna örnek olarak verilebilir (Mutluay, 2007: 107).

Roma ailesi, ataerkil bir düzenin örneklerinden birini oluşturmuştur. Roma ailesi sahip olduğu özellikleri ile toplumun en önemli dayanağı olarak görülmüştür. Yunan aile sisteminden farklı olduğu tarafları vardır. Her şeyin öncesinde Roma aileleri kutsal sayılmaktaydı. Bazı dinsel temaların ailenin varlığının sürdürmesi konusunda önemli rol oynadığı görülmektedir (Mutluay, 2007: 94-95). Roma'da toplumun temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilen aile, erkek ve kadının yasal birlikteliği içinde oluşturdukları bir kurum olarak ifade edilmiştir. Familia ismiyle tarif edilen aile, ortak atalardan gelen herkesin topluluğudur. Familianın söz konusu olması için erkek ve kadının arasında gerçekleşen yasal bir evliliğin olma şartı vardır. Bu kurum, erkek ve kadının olduğu kadar, aile içerisinde doğan çocukların da hukuki durumlarının belirlenmesi bakımından önemlidir. Roma'da aile kurma, sosyal yaşamın her alanındaki gibi toplumun ekonomik,

siyasi ve kültürel özellikleri ile biçimlenen bir yapının oluşturulmasıyla mümkündür (Kocakuşak, 2011: 86).

Aile babanın başkanlığında eşi, çocukları, gelin ve torunları varsa evlatlıklardan oluşmaktadır. Böylelikle yalnızca kan akrabalığına dayanmamaktaydı. Köleler ile azatlıların da bu üniteye dâhil edildiği bilinmektedir (Mutluay, 2007: 95). Roma’da bir erkek ve bir kadın arasında geçerli olan bir evliliğin gerçekleşebilmesi için tarafların arasında evlenme rızası ve tarafların evlenme ehliyetinin olması hem erkeğin hem de kadının evlenebilmeleri için gerekli yaş sınırına gelmiş olmaları ve tarafların aile babalarının yapılacak olan evliliğe razı olmaları gerekmektedir (Kocakuşak, 2011: 20).

Yasal bir evlilikten dünyaya gelen bütün çocuklar meşru sayılmaktadır. Bu çocuklar, babaların patria potestası altında ve babalarının mirasına varis kabul etmektedirler. Bununla beraber, birçoğu evlilik ile sonuçlanmayan kalıcı birlikteliklerin, Roma dünyasında yaygın olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu birlikteliklerden doğan çocuklar gayrimeşru sayılmaktadır. Bu çocuklar, kanun önünde babasız görülmüşlerdir. Anneleri onların üzerinde potestas sahibi değildirler ve onlara miras alma hakkı da verilmemiştir (Kocakuşak, 2011: 55). Bu nedenle Roma’da yasal olarak evli olmak önem taşımaktaydı (Mutluay, 2007: 109).

Eski Yunan’da görüldüğü gibi Roma’da da çocuğun “yaşama hakkı” ailenin iradesi altındadır. Çocuğun engelli, hastalıklı veya cinsiyet ayrımı gibi sebeplerle istenmemesi nedeniyle çocuğun aileye kabul edilip edilmemesi söz konusu olmuştur (Palaz ve Erdemir, 2012: 648-649). Kız çocuklar, evleninceye değin babanın otoritesi altındaydı. Erkek çocuklar da reşit, hatta çoluk çocuk sahibi olsalar dahi yine babanın otoritesi altındaydı. En yüksek göreve çıksalar bile babaya tabi idiler. Ancak babanın ölmesi halinde serbest kalıyor ve birer aile reisi konumuna yükselebiliyorlardı (Mutluay, 2007: 95-96). Günümüzde özellikle geleneksel aile yapısı düşünüldüğünde çocuk her daim babaya tabi durumda olduğunu söylemek mümkündür. Klasik bakış açısına göre çocuk her ne kadar yetişkinlik vasfına erişirse erişsin korunmaya muhtaç anne-baba himayesinde olmak zorunda olan bir birey olarak görülür.

Roma’da çocuğa verilen eğitim önemlidir çünkü çocuğun iyi bir “Romalı” olması istenmekteydi. Çocuğa verilen fiziki eğitim, Yunanlılarda da görüldüğü gibi çocuğa güzellik ve zarafet katmaktan ziyade, güç ve dayanıklı olmaları için verilmekteydi. Buna önem verilmesinin nedeni, ileride ülkesi adına savaşırken, daha donanımlı olması gerektiğidir. Silah talimi ile binicilik, bu sebeple verilen eğitimlerin en başında gelmekteydi (Kocakuşak, 2011: 56).

Antik dünyada erkek çocuklarının fiziki becerilerini geliştirecek oyunlara yönlendirildiği görülmektedir. Kız çocuklarının ise kadın veya anne olmanın sorumluluklarını öğreten oyunlara eğilim gösterdikleri görülmektedir. Eski uygarlıklarda, çocuğun ilerideki toplumsal rolüne dayanarak yapılan oyuncak seçimleri, o dönemlerde oyun ve oyuncakların çocuğun üzerindeki etkilerinin bilindiğini ifade etmektedir. Bugünkü gibi o dönemlerde de kız çocuklarının ev eşyalarıyla kukla bebek oynadıkları, erkek çocuklarının da fiziki becerilerini geliştirecek oyunlara yöneldikleri görülmektedir (Çakır ve Öztürk, 2015: 1-4).

Eski dönemlerde özellikle çocuklar için beyan edilen herhangi bir hukuk ve ceza yasası bulunmamaktaydı. Çocuklar, büyükler gibi her çeşit suçtan tam sorumlu tutulabilmekte ve ağır cezalara çarptırılabilmekteydiler. 19. yüzyılın başlarında hırsızlık suçu işleyen on yaşında çocukların asılarak cezalandırılmaları örnek olarak verilebilir (Yörükoğlu, 1992: 25).

Sonuç olarak Antik Çağ süresince çocuklar soyun devamı ve toplumun ayakta kalması için önemli görülmüştür. Buna rağmen cinsiyet ayrımı yapılmış engelli, sağlıksız ve çirkin doğmuş bir çocuğun yaşayıp yaşamayacağını kararı tamamen babaya bırakılmıştır. Yaşama hakkı verilen çocuğun ise iyi bir yurttaş olabilmesi için gerekli olan eğitim verilmiş iyi yetiştirilmesi sağlanmıştır. Cinsiyet rollerindeki eşitsizliğin ise göz ardı edilemeyecek derecede olduğu kaynaklarda görülmektedir. Kız çocuklarının yaşam hakkı elinden alınmış, eğitim vermeye değer görülmemiş, kadın ataerkil bir düzen altında sürekli kısıtlanmıştır.

2.2.2 Orta Çağ'da Çocuk ve Çocukluk

Fransız bir tarihçi olan Aries, çocukların yetişkinlerden ayrılmadığını, kendilerine özgü özellik, gelişim dönemleri ve doğasının fark edilmediğini, bunun da çocukluk döneminin tanınmamasına neden olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle verilen sevginin de bugünkü gibi olmadığı her ne kadar maddesel ihtiyaçlar giderilse bile manevi boşlukların doldurulamadığı görülmüştür. Anne, baba ve çocukların arasında kurulan duygusal bağın gelişmemesi birkaç nedenle açıklanmıştır. En önemli neden ise erken yaşta ölümlerin yüksek olmasıdır. Bu dönem içinde yeni doğan bir bebeğin büyümesi küçük bir ihtimal olarak görülmektedir. Erken yaştaki çocukların ölümlerine sıklıkla rastlanması, toplumda normal bir durum olarak karşılanmaktaydı. Bunun yanı sıra çocuğa bugünkü verilen değerin verilmemesi de önemli bir neden olarak gösterilmektedir. Aries bu fikri, çocukluğun kayıtlarının tutulmasına gerek görülmecek kadar önemsiz bir dönem olarak

düşünülmesi ve bu nedenle cenaze tasvirlerinde çocuğa yer verilmemesi örneğiyle temellendirmiştir (Özcan, 2017: 96).

Aries, Orta Çağda çocukluk duygusunun eksik olduğunu ve çocuğu yetişkinlerden ayıran özelliklerle ilgili hiçbir şeyin bilinmediğine dikkat çekmiştir. Bu sebeple Orta Çağ'da çocukların onlara özgü giysileri, oyunları, besinleri ve oyuncakları bulunmamaktaydı. Çocuğun yedi yaşına gelene dek süren bir bebeklik döneminin olduğu, bu yaştan sonra da direkt yetişkinlerin dünyasına girdiğini belirtmiştir. Orta Çağ'da çocukların minyatür yetişkinler olarak görüldüğünün altını çizmiştir (Onur, 2005: 26). Çocuklar yetişkinler ile o kadar aynı görülüyordu ki çocukluğu tanımlayacak ayrı bir kelimenin dahi olmadığı görülmektedir. Bu durumu çocukların sevilmediği ya da ihmal edildiği şeklinde yorumlamamak gerekir. Çocukluk kavramını çocuk sevgisiyle karıştırmamak önemlidir. Bu kavram çocukluğun kendisine özgü özellikleri olduğu, bu özelliklerin de onun yetişkinden hatta genç insanlardan ayırdığı bilinciyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bilinç Orta Çağ toplumunda yoktu (Tan, 2019: 79).

Orta Çağ'da erkek çocukları, ailenin soyu ve ismini devam ettirdiği düşüncesi hakimdi. Bu nedenle malın, mülkün iade yetkisi ve mirasın onlara bırakıldığı görülmektedir (Genç, 2016: 258). O dönem kilisenin de etkisiyle çocuğun sadece babaya ait olmadığı bununla beraber kiliseye bağlı bir varlık olduğu kabul edilmiştir. Kilise tarafından ceza sorumluluğu yaşının yedi olarak belirlenmiş ve bu yaştaki çocukların artık çocuk sayılmayıp, sorumsuzluklarının ortadan kalktığı kabul edilmiştir (Sağlam ve Aral, 2016: 47-48).

Çocukluk ile ilgili ilk ancak çok yavaş bazı değişmelerin, 16. Yüzyılın ardından burjuvazi ve deneysel bilimlerin gelişmesiyle gerçekleştiği görülmüştür. Örneğin, çocukların ve çocukluğun tanımlandığı bir dilin geliştirildiği görülmüştür. Aries, bağımlılığın yalnızca fiziksel anlamda güçsüz olan soylu ailelerde 17. yüzyılın ardından "çocuk" kavramının bugünkü anlama yakın olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde çocuklara özel oyuncakların yapıldığı, çocuklarla büyüklerin oyunlarının ayrıldığı, çocuk giysilerinin ilk olarak gündeme geldiği görülmektedir (Tan, 2019: 78).

2.2.3. Osmanlı'da Çocuk ve Çocukluk

Osmanlı aile yapısıyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Klasik ve Tanzimat Sonrası Dönem şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmalar aile yapısının toplumsal sınıflara göre incelendiğini göstermektedir. Bu açıdan hanedan ailesi ve

tebaadaki aile yapısının arasında bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir (Özgiraz ve İşçi Başı, 2016: 89). Osmanlı Devleti'nin coğrafi sınırlarındaki genişlik, çeşitli kültürleri içerisinde barındırmasına yol açmıştır. Bu nedenle tek tip aile yapısından bahsetmek imkânsızdır. Bunun yanında reayanın tüccarlar, sanat erbabı ile köylüler olarak çeşitli toplumsal ve ekonomik sınıfsal yapılardan oluşması sebebiyle hem şehir hayatında farklı aile biçimleri hem de aile yapısında şehir ve köy arasında farklılaşma meydana getirmiştir (Canatan, 2013: 109). Ancak her toplum içinde çocuğun, hukuki denetimi ve velayeti babaya verilmiştir. Anne ve büyük anne çocuğun eğitimiyle ilgilenmişlerdir (Aksoy, 2011: 16).

Osmanlı toplumunda eğitimin önemsendiği ancak bunu daha ziyade dinini öğretmek olarak anlaşıldığından çağdaşlaşma konusunda güçlükler yaşandığı görülmektedir. Bu sebeple okulda verilen eğitim genel olarak gündelik hayatın dışında kalmıştır. Başka bir ifadeyle, eğitim, bu dünyanın bilgisini edinmekten ziyade onu gündelik pratikler sağlamakta ve öbür dünyanın güvence altına alınması için gerekmektedir. Bu sebeple, okul eğitimi toplum içinde hiçbir zaman tam olarak yaygınlaşmamıştır (Onur, 2007: 276).

Osmanlı toplumunda okula mektep cemiyeti ya da amin alayı denilen bir törenle başlamaktadır. Bu tören, çocukların okula gitmeye güdülenmesi ve aynı zamanda toplum için seyirlik ve eğlence açısından önemliydi. Okula başlamanın yaşı değişebilmekte ancak dinsel etkiden kaynaklandığından “dört yaş” uygulamasının yaygın olduğu görülmektedir. Okula törenle başlamak, ekonomik maliyet gerektirdiğinden, esas çocukla beraber yoksul başka çocukların da okula başlatılması toplumsal dayanışma örneği olarak gösterilmektedir. Anadolu'da şehirlerde okula başlama töreni büyük oranda İstanbul'dakine benzemektedir. Ancak daha alçakgönüllü ölçülerde olduğu görülmektedir. Kırsal yörelere bakıldığında çocukların okula gidebilmeleri için büyük bir çabalar harcadığı dikkat çekmektedir. Okula gitme ya da okul değiştirme çocuğun girişimiyle yapılabilmektedir. Anadolu'da zor şartlarda bu yılmazlık ve atılganlığın daha da önem kazandığı belirtmek gerekir. Mahalle mektebinin temelini dini eğitim oluşturmaktaydı. Okulun öğretmenlerinin din adamı olduğu görülmektedir. Bu okulların hayırseverlerin maddi desteği ile kurulduğunu belirtmek gerekir (Onur, 2007: 103).

İmparatorluk tarihi süresince Osmanlı toplumunda çocuklara nasıl bakıldığıнын saptanması ve genellemelerin yapılması neredeyse olanaksızdır. Bununla beraber anı yazarları ve seyahatnamenin gözlemlerinden çocukla ilgili ortak bazı özelliklerinin saptanması olanaklıdır. Bu özelliklerin tarihsel süreçte varlığını koruduğu, hatta bugüne dek geldiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Türk toplumunda yaygın bir şekilde

gözlemlenen çocuk sevgisi, diğer ikisi de evde, okulda, toplumda varlığı hiçbir zaman eksik olmayan ezbercilik ve dayaktır. Türk toplumunu çocuk sever bir toplum olarak tanımlayan gözlemlerin özellikle 19. yüzyılda olduğu görülmektedir. Buna karşın ezber ve dayağın tarihinin daha eskilere gittiğini belirtmek gerekir. Ezber ve dayakla çocuk yetiştirme ve eğitim yönteminin tarihsel süreçte Türk toplumuna egemen olduğunu söylemek mümkündür (Onur, 2007: 158).

Osmanlı toplumunda da dayak bir disiplin aracı olarak kullanılmıştır. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu devlet adamı ve sanatçı yetiştiren Enderun'da uygulanan disiplin cezalarının başında dayak gelmekteydi. 19. yüzyılda yüksek rütbeli ağaların dahi falakaya yatırıldığı bilinmektedir. Uygunsuz bir davranışta bulunanların sokak ortasında falakadan geçirildiği de örnek olarak verilebilir. Çocukların terbiye edilmesi ve eğitim verilmesi amacıyla hem okulda hem evde hem de sokakta dövülmesinin yerleşik geleneklerden biri olduğu görülmektedir (Onur, 2007: 114).

2.2.4. Modern Dönemde Çocuk ve Çocukluk

Çocukluk yaşam sürecinin değişmez ve doğal halkalarından ve sosyo-kültürel bir kavramı ifade etmektedir. Bu sebeple diğer toplumsal kavramlar gibi değer ve normlara göre belirlenmektedir. Hem çocukluk hayatı hem de çocukluk kavramı tarihsel süreçte devamlı değişmiştir. Çocukluk anlayışı kapsamında çevresel ve ekonomik şartlara bağlı bir şekilde yaşanan değişimler çocukların toplumsal şartlarına yakından tesir etmektedir. Çocukluk yalnızca biyolojik bir kavram değildir. Aynı anda sosyolojik, psikolojik ve tarihsel bir kavramı da ifade etmektedir (Güçlü, 2018: 3). Postman (1995: 7), “çocuklar göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz mesajlardır” demiştir. Bu ifadeyle çocukların geleceğin inşası için oynadığı role dikkat çekilmiştir. Çocuğu anlayabilmek için de çocukluğun tarihi alanında çalışmaların yapılması önemlidir (Özcan, 2017: 92).

Çocukluk kavramının aydınlanma döneminde bir kırılma noktası yaşadığı gözlemlenmektedir. Büyükler hep çocukları tanımlamakta, onların hareket ve etki alanlarını belirlemektedirler. Bu durum, bugün dahi çocukların hareketi içerisinde devam etmektedir. Tarihsel gelişim içerisinde çocukluk söylemi, bir grubu belli sınırlama ve imtiyazlar içinde tanımlamakta ve ona değer atfetmektedir. Öncelikli olarak Avrupa merkezli, toplumsal cinsiyet, sınıfsal ve ırk ayrımlarına dayalı olarak kurgulanmıştır. Özel olarak eğitilen, yetişkinlik için hazırlandığı görülen ilk çocukların, üst sınıfın erkek çocukları olduğu görülmektedir (Akbaş ve Atasü, 2009: 96-98).

Orta Çağ'da dini inanışların etkisiyle çocukların günahkâr varlıklar olarak görülme eğiliminin yaygın olduğu daha önceden belirtilmiştir. Vaftiz olma, ilk günah nedeniyle doğum ile ilgili saflığı bozan her şeyden arınma ve Hristiyan topluluğuna kabul edilme anlamına gelmiştir. Katolikler vaftiz edilmemiştir. 14. yüzyıldan itibaren çocuğun cennet ile cehennem arasında bulunan boşluğa düşeceği inancı hâkimdi (Işık, 2019: 190).

Katolik kilisesinde günah doktrini ilk defa John Locke tarafından reddedilmiştir. İnsan yaşamının başlangıcını ilk günahattan azat ederek, erişkin olmayana, başta zımnî ve kilise olarak diğer otoriter kurumlara karşı suçlu dolayısıyla borçlu, ödemesi ve biat etmesi gereken kişi konumundan çıkarmıştır. Bireyin gelişmesinde kurumların sorumluluk ve etkilerini vurgular şekilde, 'Protestan çocuk anlayışı' kapsamında; çocuğun zihnini; aile, devlet ve öğretmen tarafından doldurulması gereken bir *tabula rasa* şeklinde anlatmıştır. Rousseau, yetişkinlerden farklı, kendisine özgü özellikleri olan romantik bir çocuk anlayışının gerekliliğini vurgulamıştır. Rousseau'nun kaleme aldığı *Emile* isimli kitabı, modern çocuk eğitimine önemli katkı sağlamıştır. Locke'un, yaşamın başını temize çıkartıp, özgürlüğü çağıran ve kişinin gelişiminde kurumların etkisine vurgu yapmış, onları sorumluluğa davet etmiştir. Rousseau'nun bu hümanist yaklaşımı, modern çocukluk paradigmasının ortaya çıkması konusunda önemlidir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009: 98).

Söz konusu kitapta çocuklukla ilgili düşüncelerinin toplamı aktarılmış, çocuk eğitiminde nelerin yapılabileceği konusunda yol haritası verilmiştir. "Yeni doğan bir bebeğin tamamen masum olduğunu kabul etmeliyiz" diyen Rousseau (2005: 62), çocukların iyi olduğu anlayışını gündeme getirmiştir. Rousseau çocukluk düşüncesinin gelişmesinde iki önemli katkı sunmuştur. Birincisi çocuğun yalnızca toplum ve yetişkinlerin hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak bir araç olmadığı çocukların kendi içinde önemli olduğunun vurgulanmasıdır. Çocukların bir iş gören veya yurttaş olarak yetiştirilmesinin yanında kendilerini gerçekleştirmelerine de izin verilmesini istemektedir. İkincisi de çocuğun duygusal ve entelektüel hayatının önemine vurgu yapmış olmasıdır. Rousseau, çocukluğun insanın doğa durumuna en fazla yaklaştığı yaşam evresi olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeple çocuk doğasını anlayabilmek, yetişkinlerin yabancılaşan hayatını da düzenleyecektir (Özyurt 2011: 160). Kısacası Locke, çocukların doğuştan ne erdeme ne de günaha sahip olduğunu kısaca; ahlaksal olarak nötr olduğunu savunmaktayken Rousseau çocuğun masum, çocukluk döneminin insan gelişimindeki en doğal evre olduğunu belirtmiştir (Işık, 2019: 190).

Orta Çağ sonrasında oluşan yenedünya düzeni, çocukluk kavramına yeni bir anlayış getirmiştir. Bilim, dinsel özgürlük ve ulus devletle beraber hem psikolojik hem de toplumsal yapı değişmiştir. Bu yeni oluşum kapsamında sosyal, ekonomik, dinsel, politik toplumsal ve kültürel şartların toplamı bu yeni çocukluk anlayışının yapı taşlarını oluşturmuştur (Gender ve Gardiner, 2015: 38). Modern çocukluk kavramının ayakta kalmasını sağlayan iki önemli kaynağın bilim ve burjuvazi olduğu görülmektedir. Bu iki kavramın gündeme geldiği dönemlerde çocuklar değerlendirilmiş, anne ve babalar için ayrıca değer verilmesi gereken varlıklara dönüşmüştür. Burjuvazi kavramının ortaya çıktığı dönemlerde, Orta Çağ'da yaşananların tersine çocuk ve ebeveynin arasında duygusal anlamda derinliği bulunan sosyal ilişkiler kurulmuştur (Karadoğan, 2019: 217).

Çocukluğun tarihine bakıldığında, sosyolojik olarak her toplum ve toplumsal dönemde çocukluk anlayışının farklı olduğu görülmektedir. Bir tek çocukluk anlayışının olmaması çocukluk kavramının erkek ve kız çocuk, yoksul ve zengin çocuk, kentli ve köylü çocuk bakımından, yasalar ile sosyal durumların arasında çocuğa bakış ve algılama bakımından farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür (Güçlü, 2018: 6).

19. yüzyılın ortalarında sosyal bir olgu olarak çocukluk anlayışı tamamen değişmiştir. Artık çocukların mesuliyeti yetişkinlere geçmiştir. Öyle ki disipline edilmemiş ve iyi yetiştirilmemiş bir çocuğun sorumluluğu yetişkinlerden bilinmekteydi. Kısacası yetişkinlerden kaynaklı beceriksizliğin bir sonucu olarak görülmekteydi. Fransız ihtilali ve sosyo-politik yansımalarının da çocuğun politik bir şekilde keşfedilmesinde son derece etkili olduğu görülmüştür. Modern çocuk ne işgücü ne de minyatür yetişkin değildir. Çocuk ailesiyle beraber, hatta çoğunlukla ailesinden önce devlete ve millete aittir (Öztan, 2019: 23-26).

Özetle evrensel bir çocukluk anlayışının olmadığı görülmektedir. Benzerliklerden ziyade farklılıkların olması tarihsel ve sosyal karakteri belirlemektedir (Güçlü, 2018:8). Çocukluğun mekân ve zaman bağımlı olarak inşa edildiği, çocukların ve çocukluğun tecrübelerinin yaş ve gelişim aşamalarıyla ifade edilen biyolojiyle belirlenemeyeceği görülmüştür. Ayrıca çocukların yetişkinler gibi ve onlardan farklı ihtiyaçları, ilgileri, beklenti ve çıkarları olduğu, çocukların toplumsal gerçekliği inşa etmek ve yorumlamak gibi pratiklere sahip sosyal aktörler oldukları belirlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞMENİN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bilinçli insan eylemleri değişimin temelini oluşturmaktadır. Toplum içindeki insanların rollerinde yaşanan değişimler, toplumsal alanı da etkilemektedir. Değişime ihtiyacı duyan insanlar zaman içinde toplumda da farklılıklara da neden olmaktadır. Yıllar öncede Herakleitos, “*aynı nehirde iki kez yıkanmaz çünkü her şey akar ve gider*”; “*değişmeyen tek şey değişimin kendisidir*” diyerek, değişimin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Karaoğlan, 2020: 1). O halde her toplum olumlu veya olumsuz bir şekilde değişim yaşamaktadır. Değişmeyi bir süreç olarak değerlendirmek gerekir. Bu süreç içinde yaşananlar değişimin temel seyrini belirlemektedir.

Özellikle sanayileşme, küreselleşme ve modernleşme gibi olguların toplumsal değişime olan katkıları yadsınamaz. Bu süreçlerden ortaya çıkan oluşumlar başta insan ilişkileri ile kurumlar gelmek üzere toplumu ciddi olarak etkilemiştir. Evlilik ve aile olgularının da bu etkilenmelerden payını aldığı görülmektedir (Şentürk, 2008: 8). Aile, diğer toplumsal kurumlardaki gibi toplumsal değişimlerden etkilenmektedir. Toplumsal değişimlerle paralel bir şekilde geleneksel aileden modern aileye geçme süreciyle beraber dünyadaki gibi Türkiye’de de yalnızca çekirdek ya da modern aile formülasyonu ile tanımlanamayacak derecede aile formlarının ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Dünyada yasal bir şekilde kabul edilen eşcinsel evlilikler, evlilik dışı çocuk sahibi olmayla oluşturulan aileler, boşanmaların artmasıyla sayıları arttığı görülen tek ebeveynli aileler gibi birçok farklı aile formunun sosyal yaşamdaki tezahürü, ailenin yalnızca anne, baba ve çocuklardan oluşan bir kurum olarak tanımlanmasını yetersiz kılmaktadır (Giddens, 2005 63).

Aile toplumsal değişimdeki etki ve sonuçların net olarak gözlemlendiği kurumdur. Kültürel değişimle birlikte sosyal yaşamda değişimlerin meydana geldiği bu yapıların karşılıklı bir şekilde birbirlerini etkilediği açıktır. Toplumsal değerlerin zamanla değişikliğe uğrama durumunun her toplumda yaşandığını belirtmek gerekir. Bu bölümde toplumsal değişim kavramsal olarak ele alınarak aile üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

3.1. Toplumsal Değişme Kavramı ve Kapsamı

Toplumsal değişim, temelde teknolojik değişimlerden oluşan, insan ilişkilerinin değişmesi neticesinde ortaya çıkan bir hareketliliği ifade etmektedir. Toplumsal değişim, hem mülkiyet ve üretim ilişkilerinin değişimine, hem de değerlerin, anlamların ve kuralların değişimlerine bağlı olarak gerçekleşebilmektedir (Kongar, 2002: 25).

Varlığın ve tarihin özünü değişim olarak gören Hughes (1995: 9), her varlık gibi toplumsal yapıların da değişiminin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Toplumsal yapıların değişmesi, birinin diğerini devamlı içinde taşıdığı, toplumsal bütünleşme ve çözülme ikileminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal değişimine sebep olan temel dinamik şeklinde değerlendirilen bu ikilemin, hem toplumsal yapının kendinde hem de dışarıdan kaynaklanan unsurların etkileşimleriyle gerçekleşmektedir (Yazıcı, 2013: 1490).

Toplumsal değişme, toplum içinde insan yaşamının olduğu her mekânda ve her zamanda söz konusudur. Burada toplumsal değişimin her toplumda aynı şekilde yaşanmadığı belirtmek gerekir. Bazı toplumlarda daha hızlı gerçekleşirken bazı toplumlarda yavaş gerçekleşebilmektedir. Bazı toplumlarda yıkıcı olabildiği gibi bazı toplumlarda da yapıcı bir rol üstlendiği görülmektedir (Apalı, 2016: 395).

Toplumsal değişmeyi sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda sanayileşmenin sebep olduğu bir değişme olarak gören değerlendiren yazarlar bulunmaktadır (Tütengil, 1971, Akt. Çavuş, 2013: 33-34), Az gelişmiş olan toplumlar yapısal karmaşıklık, çatışmalar, iç içe girmişlikten oluşan geçiş toplumu olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal değişimin belirlendiği geçiş aşaması toplumun tüm kesimlerinde geçerli olmadığı görülmektedir. Değişme ve yenileşmeye yatkın olan kesimlerde daha hızlı yaşandığını belirtmek gerekir. Toplumsal yapılardaki geçişler toplumda mevcut itici güçlerin derin etkileriyle yaşanan yapısal değişiklikleri içermektedir. Toplumsal değişimin yönünün batılılaşmayı içerdiğini belirten Tütengil (1971)'e göre az gelişmiş toplumlarda toplumsal değişmelerin hızlı olmasının nedenlerini aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (Çavuş, 2013: 33-34);

1. Haberleşme ve ulaştırmanın gelişmesi,
2. Okur-yazar sayısındaki artış,
3. Eğitim ve öğretim alanlarındaki gelişmeler,
4. Aydınlardan kitleye doğru yayılan bilinç kazanma olaylarıdır.

Toplum ve kültürün doğasında mevcut olan değişme ister tutucu olsun ister geleneksel olsun her kültür ve toplumun karakteristiğindeki bir gerçeklik olarak bulunmaktadır. Kısacası bir önceki oluş veya durum tarzında görülen çeşitlenmeler

şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu çeşitlenmelerin temelinde her zaman bazı faktörler bulunmaktadır. Değişen nesne daha önceden mevcut tarzların bir reformasyon ve bileşimini temsil ettiği görülmektedir (Fichter, 2009: 194).

Toplumsal değişim ile ilgili yaklaşımlara bakıldığında temelde değişimi benimsedikleri görülmektedir. Bunun yanında toplumsal değişimi etkileyen temel unsurların tespit edilmesinde çeşitli güçlükler yaşamaktadırlar. Sosyo-kültürel değişimlere sebep olan birçok durumun olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin göç, nüfus artışı, savaşlar, teknoloji, fiziki çevre, ekonomik gelişme ve kentleşme gibi durumlar toplumsal değişimin sebepleri arasında görülmekle beraber, toplumsal değişimi etkileyen durumların nüfus artışı, göç, din, inançlar, önderler, düşünceler, buluşlar, askerler, keşifler, savaş ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimiyle sınırlanamayacak kadar karmaşık ve büyük olgu ve olaylar zincirini kapsamaktadır (Çavuş, 2013: 29; Sinanoğlu, 2008: 25). Toplumsal değişimin bu faktörlerinin değişimleri harekete geçirdiğini belirtmek gerekir. Bu etmenlerin bütün toplumlar için geçerli ve evrensel olduğu görülmektedir.

Toplumsal değişimin norm ve değerlerin benimsenerek uygulanması konusunda uyum ve çeşitlilik sorunlarına yol açtığı görülmektedir. Modernleşme sürecinde bireyci tutumların benimsenmesinde etkin olduğunu söylemek mümkündür. Birey kendini içerisinde yaşamış olduğu toplumun kurallarıyla kuşatılmış bulmaktadır. Bu kuralların karşısında özgürlük bir fikir, bir ideal olarak bireyin bilincinde yer eder. Toplumsal ahlak kurallarından kurtulma çabasına öncülük ettiği görülen özgürlük fikrinin, bu çabaların yoğunlaştığı yerde yok olmaya başlamakta ve yerini bireyin kendi varoluşunun amacı olarak gördüğü bireysel ahlak kurallarına bırakmaktadır (Yakupoglu, 1996: 316). Norm ve değerlerdeki değişim bireyci yapıdaki herkesin değer yargılarını kendine göre benimsemesine, kendi kurallarını kendi koymasına ve toplumda normsuzluk gibi durumların ortaya çıkmasına, toplumsal ahlak ve norm kurallarının yetersizliği ise bireyin toplum ile sağlıklı ilişkiler kurmasına neden olacaktır.

Toplumsal değişim, toplumlarda değişim ve düzen olarak iki temel özelliğini kapsamaktadır. Düzenin de bir değişim içinde devam ettiği görülmektedir. Kurumların insan ilişkilerine dayanan sistemler olduğu insan ilişkilerinin ise hangi cemiyet hangi mekân ve zaman şartlarında olursa olsun iki çeşit olduğu belirtmektedir (Çavuş, 2013: 31):

1. Toplum ve tabiat çevresi münasebetinde insanların arasında doğurmuş olduğu ilişkiler sistemi,
2. Doğrudan doğruya toplum ile tabiat ilişkisinden oluşmayan insanların arasındaki ilişkiler sistemi.

Bu iki ilişki sisteminin bir arada toplumun yapısını oluşturdukları için birbirlerinden ayrı olmadıklarını belirtmek gerekir. Genel olarak sosyal evrimde iki ilişki düzeninin arasında bağlantıların neler olduğu temel hatları itibarı ile bilinmekteyse sosyolojik araştırmalarda önem arz eden durum çeşitli toplum türlerinde çeşitli mekân ve zaman şartlarında bu esas ilişkilerin oluşmasında çeşitlenmeleri gündeme getirmektedir (Çavuş, 2013: 31).

Toplumsal değişme, hem toplum çerçevesinde hem de bireylerin yaşamında önemli etkilere sahip olan bir olgudur. Toplumsal değişme ile beraber toplumun genelinin değişeceği, bunların düz ve lineer bir çizgide devam edebileceği, işlevini kaybeden kurumların da ortadan kalkacağı konusunda bazı görüşlerin ileri sürüldüğü ancak bu görüşlerin doğrulanamadığını belirtmek gerekir. Toplumda kendini tek başına konumlandıran bireyin, cemaatin içinde kendine yer edinmekten öte, birey olarak kendi kimliğini yaratma peşinde olduğu görülmektedir. Ancak bu durum bireyin kendisine ve toplumsala yabancılaşması durumunu da beraberinde getirmesi söz konusudur. Toplumsal yapının dönüşümleri salt ailenin dönüşümüyle açıklanamayacak kadar kompleks bir çok etmeni içine alan bir süreci ifade etmektedir. Ancak yine de aile bu faktörler içinde en baskın ve önemli olanıdır. Bu açıdan ailenin sosyalleşmede en önemli aktörlerinden biri olarak var olmaya devam ettiğini söylemek mümkündür (BASGM, 2010: 30).

Sonuçta aile bireyin toplumla bağının oluşmasını ve toplumun sürekliliğini sağlayan sosyal bir kurumdur. Bununla birlikte çocuğun bakımı, ihtiyaç ve gereksinimlerinin giderilme ve sosyal inşasının gerçekleştirilmesinde yardımcı olmaktadır (Can, 2013: 65). Ailenin diğer sosyal kurumlardaki gibi bir yapısı, işleyişi ve değerleri vardır. Ailenin bu kapsamda sınıflandırılabilmesi aynı zamanda sosyal değişime açık olduğunu göstermektedir (Türkkahraman, 2006: 170).

3.2. Değişen Toplumda Aile

Toplumların sahip oldukları farklılıklar aile kapsamında değerlendirildiğinde her toplumun kendisine özgü bir aile yapısının olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde ailenin yapısı, görevleri ve üye sayılarında sürekli değişimler yaşanmıştır. Hatta aynı ülkenin şehir ve kırsal kesimlerinde dahi aile yapılarının arasında büyük farklar gözlemlenmektedir (Çağan, 2011: 84). Ailenin yapısındaki bu farklılıklarının en önemli sebepleri toplumsal değer ve ilişkilerdeki farklılıklardır. Toplumdaki normatif yapı evlilik çeşitleri ile evlilikle kazanılan statüleri belirlemektedir.

Sanayileşme sürecinin aile yapısını yakından etkilediği görülmektedir. Tarım toplumunda aile ile beraber yapılan bir faaliyet olan işin aileden ayrıldığını belirtmek gerekir. Fabrikaların çalışma merkezine dönüşmesiyle yaşamın köylerden kente doğru kaymaya başlamıştır. Sanayileşme sürecinin geniş aile yapısını aşındırdığını belirtmek gerekir. Özellikle de sanayileşmenin ilk dönemlerinde işlerin geçici bir özellikte olması, geçimlerini sağlamayı isteyen ailelerin yeni iş fırsatları için devamlı farklı şehirlere gitmesi, geniş ailenin dağılmasını zorunluluğa dönüştürmüştür (Zencirkıran, 2016:162).

Sanayileşme ve kentleşme sürecinin beraberinde getirdiği ihtisaslaşma, bireycilik, rekabet yeni bir kimlik tanımlamasını da karşımıza çıkartmıştır. Kız çocuklarının eğitim ve meslek yaşamına dâhil edilerek kadın-erkek arasındaki keskin ayrımlar ortadan kaldırılmış ve günün şartlarına uygun bireyler yetiştirmek temel hedef haline gelmiştir. Kadının ekonomik anlamda özgürleşmesi, kız çocuklarına eğitimde fırsat eşitliği sağlanması, kadının özel alanda çocuk bakımı ve ev işleri gibi uğraşlardan sıyrılarak kamusal alana çıkması, kadının mesleki formasyon için seyahat engelinin kısmi olarak ortadan kalkması değişen toplumsal dinamikleriyle daha görünür hale gelmiştir. Günümüz modern toplumlarında geleneksel toplum yapısını muhafaza eden ve sürdüren bölgelerde erkek ve kız çocuklarına ilişkin cinsiyetçi ayrımlaşmanın devam ettiğini kabul etmekle birlikte değişen sosyal, ekonomik ve kültürel dinamikler aile içi ilişkilerde ebeveynlerin çocuklarına ilişkin bakış açısını da dönüştürmüştür. Eğitim ve gelir seviyesi yükseldikçe büyük kentlerde kız çocuğunun yetiştirilmesi ile erkek çocuğunun yetiştirilmesi arasında yetiştirilme açısından bir fark görülmemeye ya da fark oranı azalmaya başlamıştır. Kentleşme, köyden kente olan nüfus hareketliliği, eğitim seviyesinin yükselmesi, kitle-iletişim araçlarındaki yaygınlık sonucu kız çocuğunun değeri artmaktadır. Buna bağlı olarak gecekondü bölgesindeki ailelerde öncelikle çalışan kız çocuklarının ailede söz sahibi oldukları gözlemlenirken, cinsiyet açısından kız ve erkek çocuklara aktarılan bazı değer ve normlarda geleneksel kültürün etkisinin hala sürdüğü ancak bunun değişmeye açık olduğu söylenebilir (Aktaş 2021: 105-106).

Ailenin, günümüzde sınırlı toplumsal gelişmeler ile bağlantılı bir şekilde dönüşüm ve değişimi daha yoğun geçirdiğini söylemek mümkündür. Aile işleyişi açısından hem dışarıdan hem de içeriden bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişimlerin aynı zamanda bir süreci ifade ettiğini belirtmek gerekir. Aile yapısında görülen bu değişimin aileyi aile yapan önemli değerlerin değişmesine de sebep olmuştur. Bu anlamda geleneksel geniş ailede görülen gelenek ve dinin önemli derecede belirleyiciliği, aile bireyleri arasındaki

ilişkilerin kutsal değerlere göre temellendirilme durumu, büyüklere sadakat ve ailenin mahremiyet alanı olarak görülmesi gibi ilkelerde modern dönemde bazı gevşemeler yaşanmıştır. Bu durumun ilk ailenin mahremiyet kimliğinin dönüşmesi şeklinde kendini göstermesi söz konusudur. Özellikle son zamanlarda artan aile içi şiddet ve boşanma gibi mahrem konuların gazete ve televizyonda konuşulmaya başlandığı görülmektedir. Hatta evlenilecek eşin seçilmesi gibi önemli ve ciddi bir durumun televizyonda milyonlarca insanın önünde yapılması Giddens'in "mahremiyetin dönüşümü" şeklinde ifade ettiği durumu net olarak ortaya koymaktadır (Başaran, 2013: 143-144). Giddens, ailenin dünya genelinde yaşadığı değişimleri şöyle açıklamıştır:

1. Geniş aile ile diğer akraba gruplarının etkilerinde azalma,
2. Eşin özgür bir şekilde seçilmesi hususunda liberal bir eğilimin olması,
3. Evliliğin oluşturulma ve aile içerisinde alınan kararlarda erkek egemen yapıdan sıyrılması ve kadın haklarının önemli derecede karar mercii olması,
4. Yaygın akraba evliliğinin baskınlığının yitmesi,
5. Cinsel özgürlük düzeylerinin bütün toplumlarda ve özellikle de bunu sınırlandırıcı toplumlarda gelişmesi,
6. Çocuk haklarının genişletilmesinin yanında çocuk endeksli anne baba tutumlarının revaçta olma durumu gibi temel yönelimler söz konusudur (Can, 2013: 85).

Ailede yaşanan değişimin birçok toplumda aile yapılarının geniş aileden çekirdek aileye doğru dönüşerek küçülerek gerçekleştiği görülmektedir (Türkkahraman, 2006: 154). Sanayileşme ile birlikte aile fertlerinin arasındaki ilişkiler değişmiştir. Dayanışma ve yardımlaşma anlayışı yerini kişisel menfaatlere bırakmıştır. Aile üyelerinin arasındaki ilişkilerin zayıfladığı, üretkenlikten uzaklaşıldığı ve tüketime yönelmenin arttığı belirtilmektedir (Özkeraz ve İşçi Baş, 2016: 88).

Geleneksel aileden çekirdek aileye geçişle beraber aile üye sayılarında azalma, fonksiyon ve yapısında da değişimler olmuştur. Modernleşme ve sanayileşme gibi gelişmelerle beraber ailenin kazandığı yeni işlev ve anlamın da değiştiği görülmektedir. Kısaca geleneksel ailenin hâkim olduğu toplumlarda kadın ve erkeğin statü ve rollerinde değişimler olmuştur. Açık rol farklılaşmasının görüldüğü bir yapıdan, rollerin paylaşıldığı bir yapıya geçiş süreci içinde erkekler mutfakta ve çocukların bakımında eşine yardım etmeye başlamış, kadın da ailede gelir getiren bir üye olmuştur. Böylece modern dönem şartlarına uygun olarak davranmaya başlamıştır. Buna bağlı bir şekilde aile içerisindeki hiyerarşik ilişki yapısının da aynı oranda değiştiği gözlemlenmiştir. Aile bireylerinin

arasında bir eşitlikten söz edilmesi, eşlerin arasında mal paylaşımının uygulanması gibi gelişmelerle aile içerisinde alınan kararlarda kadınların etkisi ve konumu güçlenmiştir. Kadının hem aile içerisinde hem de toplumsal alanda etkinliğinin arttığını belirtmek gerekir (Bayer, 2013: 104).

Geleneksel dönemde ailedeki rol dağılımlarının temelinde cinsiyet vardı. Erkekler güce dayalı, ağır işlerde çalışırken, kadınlar ev işleri ve çocuk bakımıyla uğraşmaktaydılar (Başaran, 2013: 152). Modern dönemde kadının siyaset, toplum ve kamusal alanlarda eskiye nazaran etkin vazifeler üstlenerek erkekle denk statü ve haklara sahip olmuştur. Kadın yalnızca annelik vazifesini yapan bir birey değil hem de, bununla birlikte, karar veren, çalışabilen, meslek sahibi ve para kazanan bir bireye dönüşmüştür. Kadın ve erkeğe özgü görevler anlamını yitirmiş ve rol farklılaşmaları ortadan kalkmıştır. Babaerkil aile biçiminin önemini kaybetmeye başladığını da belirtmek gerekir (Can, 2013: 82). Ailede erkek ve kadının üstlenmiş olduğu rol dağılımının eşitlenmesiyle beraber aile içi ilişkilerin demokratik bir hal aldığı görülmektedir.

Çağdaş toplumlarda ailenin bir tüketim kurumuna dönüştüğü gözlemlenmektedir. Ailenin yaşam standartlarının değişmesi, modern yaşam şeklini yakalama, tüketim toplumu olma gereklerini yapma ve faturaları ödeme çabası içine sokmuştur. Ailenin bu yaşam biçiminde tasarruf ve israf dengesini kurması gerekmektedir. Bundan dolayı özellikle geleneksel toplumda kent ve kasaba ailesinde çalışma hayatında yer almayan kadın, bilgi ve sanayi toplumunda zorunlu olarak çalışmaya başlamıştır (Kır, 2011: 398). Burada geçmişten bugüne toplumlarda yaşanan değişmelerin aile kurumuna etkilerini olumlu ve olumsuz olarak ayırmak gerekir (MEB, 2011: 3).

Olumlu etkileri:

- Bilgiye önem verme,
- Çevreyle iletişim kurma,
- Karşılıklı iletişim,
- Kadınların eğitimi ve kadınlara söz hakkı verme
- Çocuk sayılarına sınırlılık getirme,

Olumsuz etkileri:

- Tüketim toplumu olma konusunda özendirici olma,
- Çocukları çalıştırma,
- Aile bağlarını zayıflatma.

Çekirdek ailedeki en önemli değişimlerden biri çocukların sayısının giderek azalmasıdır. Günümüzdeki ailelerin ortalama çocuk sayısındaki oranlarının düştüğü görülmektedir. Ailenin sayısal olarak küçülmesinde birçok neden bulunmaktadır. Bunlar zorunlu eğitim sürelerinin uzaması, toplumdaki materyalist davranış ve düşüncelerin yaygınlık kazanması, kadının siyasal, sosyal ve ekonomik yaşama katılımının artması ve doğum kontrol tekniklerinin gelişmesi ve bunların kullanımı olarak sayılabilir (Türkkahraman, 2006: 171).

Ailede anne, baba ve çocuklar toplumsal değişimin etkisi ile yeni kimlikler kazanarak yeniden biçimlenmektedir. Toplumsal şartlardaki değişimlere paralel bir şekilde aile ve anne baba davranışlarında, çocukların üzerindeki yetiştirme biçimlerinde ve çocuklarla kurmuş oldukları ilişkilerde, iletişim şekillerinde değişimler yaşanmaktadır. Anne babaların toplumsal değişimlerden etkilenmesi çocukların üzerindeki görevlerini de etkilemiştir (Vakıf, 2018: 40).

Çocuğun ruhsal ve fiziksel olarak korumaya muhtaç doğasıyla örtüşen modern dönemin çekirdek ailesi küreselleşme, postmodernizm, tüketim çağı etkisi ile erozyona uğramıştır. Özellikle babanın sağlamış olduğu imkânlarla, anne şefkatiyle büyüyen dünyanın çocukları, bugünün ekonomik ve kariyer kaygıları olan, teknoloji ve tüketim odaklı ebeveynlerine dönüşmüşlerdir. Bir açıdan kendi başına ya da televizyonun etkisi altında yetişen yeni nesil çocuklarının kendilerine yeterek her şeyi bilmeleri beklenir (Karadoğan, 2019: 223). Yaşanan bu değişimlere karşın aile evrensel ve temel bir kurum olarak tüm toplumlarda var olmaya devam etmektedir.

3.3. Toplumsal Değişme Bağlamında Çocuk ve Çocukluk

Toplumsal yapıda çeşitli nedenlere bağlı olarak yaşanan değişimin hızlı olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin en görünür taraflarından birinin de toplumsal rollerdeki değişimdir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin bu değişimlerden ciddi olarak etkilendiği ortadadır. Çocukların ve özellikle de anne babaların toplumsal rolleriyle çocuğa bakma biçimleri önemli değişimlere uğramıştır. Yaşam değişimlerin değişmez ve doğal halkalarından biri şeklinde algılandığı görülen çocukluk kavramı, toplumdan topluma tarihin farklı dönemlerinde hatta aynı toplumun çeşitli kesimlerinde farklı anlamlar taşımaktadır. Ne var ki çocukluk kavramı toplumsal bir kavramdır ve diğer toplumsal kavramlar gibi değer ve normlardan bunlarla birlikte yaşanan değişimlerin tümünden etkilendiği görülmektedir (Sağlam ve Aral. 2016: 44).

16. yüzyılda yaşanan önemli olayların çocukluğun bugüne yansıyan birçok sonucunu etkilediği görülmektedir. Ulus devletlerin yükselmesi, sanayileşme, nüfus hareketleri, işbölümü, kentleşme, özel mülkiyet ve kapitalizm gibi gelişmeler çocukluğu daha önceki dönemlerden farklı bir boyuta getirmiştir. Bu gelişmelerle beraber modern bilim ışığında çocuk pedagojisi ile sağlığının çocuk psikolojisi ve okullaşmayla çocukların kendisine özgü doğalarını kazanmasını sağladığı görülen alt yapıların olması, bu yeni gelişmelerin önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Teknolojik gelişmelerle beraber insan emeğinin üretkenliğindeki artış çocukların işgücünden çıkarılması ve okula kayıtların artması gibi bir sonucuna yol açmıştır. Bu durumun çocuğun aileye karşı bağımlılığının artması gibi başka bir sonucu da tetiklediğini belirtmek gerekir (Karakuş, 2017: 265).

18. ve 19. yüzyıllarda ciddi olarak değişmeye başladığı görülen ve çocuğun kişilik ve kimliğinin öne çıktığı yeni anlayışın çocuklarla ilgili yapılan araştırmaları arttırdığı gibi yeni değerlendirme ve fikirlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu dönem içindeki dünya savaşlarından gelen yıkımlar ve savaşların çocukları etkilemesi bilim insanlarının çocuklara karşı ilgisinin artmasını sağlamıştır. İkinci dünya savaşının çocuklara karşı etkileri ve çocukların yoğun olarak mağduriyet yaşamalarıyla başta Avrupa ülkeleri gelmek üzere birçok ülke çocuklarla ilgili daha hassas davranmaya başlamıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 45-50). Çocukluğun modern kimliğine kavuşma süreciyle çocukların korunma düşüncesini kapsayan politika ve planların gelişmesi neredeyse aynı anda ilerlemiştir. Çocukların yetişkinden ayrı olduğu davranış ve tutumlarının yetişkinlerden farklı olarak geliştirmeleri gerektiği, günümüzdeki modern çocuk algısına “çocuk hakları” perspektifini kazandırmıştır (Karadoğan, 2019: 221-22).

Çocuklara yönelik yaşanan değişimler hukuki metinlerde yer almaya başlamış ve hukuksal alanda da çocuklara yönelik toplumsal ilk belge İsviçre’de 1779’da bir emirname şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk ciddi adımlar, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından çocukların acil ihtiyaçlarının giderilebilmesi için kurulan “Çocuklar İçin Uluslararası Yardım” sayesinde atılmıştır. Bu örgüt ardından “Uluslararası Çocuk Refahı Birliği” ismini almıştır. Örgütün çabalarıyla 26 Eylül 1924’de “Milletler Cemiyeti Genel Kurulu”nda çocuklar ile ilgili ilk uluslararası ve kapsamlı belge “Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi” olmuştur. Birleşmiş Milletler’ in kurulmasının ardından 10 Aralık 1948 tarihinde “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” kabul edilmiştir. Ancak bu belge içerisinde çocuklar özelinde düzenlemeler yer almamıştır. Bunun karşısında, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ile insan hakları, çocukların hakları olarak ilan edilmiştir. Bu durumun uygulamada bazı sorunlara sebep olduğu görülmüştür. Bu anlamda çocuklara

yönelik bir farkındalık uyandırmak için 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Çocuk Hakları bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirgeyle çocukların sağlık, eğitim ve korunma gibi haklarına yer verilmiştir. 1979 yılı tüm dünyada “Uluslararası Çocuk Yılı” ilan edilmiştir. Bu çabaların en önemli adımı şeklinde ortaya çıkan 20 Kasım 1989 tarihinde “Çocuk Hakları Sözleşmesi” Birleşmiş Milletler tarafından kabul edildiği görülmüştür (Sağlam ve Aral, 2016: 51). Türkiye'nin, bu sözleşmeyi 2 Ekim 1995 tarihinde uygulamaya başladığını belirtmek gerekir.

Yaşanan bu gelişmelerle çocuk kavramı çocuğun gelişimsel özellikleri de dikkate alınarak yeniden tanımlanma gerekliliğini doğurmuştur. Bilimsel alanda yaşanan ilerlemeler, insan haklarıyla ilgili yapılan çalışmalarla gelişimsel bakış açısının ortaya çıkmasıyla çocuğa dair tüm kavram ve tanımlar değişim yaşamıştır. 20. yüzyılın, “Çocuk Yüzyılı” şeklinde kendisini gösterdiğini belirtmek gerekir (Gander ve Gardiner, 2015: 33).

Gündelik hayatın tarihinde yaşanan ilk değişimin fiziksel çevreyle ilgili olduğu görülmektedir. Toplumsal yaşam alanlarındaki değişimler, mahallede ortak paylaşma ve yaşam kültürünü giderek ortadan kalkmıştır. Böylece yüz yüze ilişkiler kaybolmuştur. Bu değişimin önemli sonuçlarından biri çocukların toplumsallaşmasıdır. Anne ve baba dışındaki bireylerin çocuğun yetişmesindeki etki ve rolü giderek azalmış ve başka toplumsallaşma faktörleri devreye girmiştir (Onur, 2007: 195).

Kırsal kesimden kente olan göç ve kentlerde yaşanan nüfus artışı, ekonomik şartların güçlenmesi, şehirlerde güvenlik sorunlarının yaşanmasına sebep olmuştur. Artan nüfus ile beraber şehirlerde site ve apartman gibi bahçesi çocukların oyun oynamasına müsait olmayan konutlar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bahçe, park ve sokaklarda güvenlik sorunları sebebiyle, çocuklar için risk oluşmuştur. Bu nedenlerle birçok ailenin, çocukların oyun oynayacağı ve boş zamanlarını değerlendirebilecekleri mekanlar olarak ev, kreş, okul ve çeşitli kurslar gibi kapalı kurumları tercih ettikleri görülmektedir. Bu durum ne yazık ki kentte yaşayan çocuğun doğadan kopmasına neden olmuştur. Doğadan kopan çocuklarına yaşamına internet girmektedir. Birçok çocuğun, internet aracılığıyla dış dünyayı tecrübe ettiği görülmektedir. İnternetin çocuğun yaşamında önemli bir yeri olmasıyla beraber çocuğu bekleyen yeni risk faktörlerinin oluşmasına da sebep olmuştur (Tunca, 2018: 174). Çocuklar için riskli olan bu durumlar psikolojik olarak zarar görebileceği kişi ve bilgilere ulaşmada kolaylık, internet bağımlılığı ve sosyal yaşamdan soyutlanmayla iletişim problemleri, niteliksiz bilgiye maruz kalma ihtimallerine karşılık yaratıcılık ve düşünce gibi yetilerin zayıflaması olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra doğru amaç ve hedeflerde

kullanıldığı zaman internetin çocukların eğitim ve yaratıcılığının gelişimine katkı sağlayacaktır.

Ailede yaşanan başka bir değişim de ailede çocukların değişen konumuyla ilişkilidir. Çocuk sahibi olmayan ailelerin sayılarında bir artışın söz konusu olduğu ve çocuklu ailelerinse çocuk merkezli aile yapılarına dönüştüğü görülmektedir (Zeybekoğlu, 2018: 52). Bütün bunların yanında çocukların ailelerine yabancılaşması, ailenin toplumsal değişmeye paralel bir şekilde aile yapısı, rol ve işlevlerinde yaşanan farklılaşmalar sonucunda gündeme gelmiştir (Erkan, 1995: 3).

3.4. Değişen Ebeveyn ve Çocuk İlişkileri

Çocukluk salt doğumla yetişkinliğin arasında olan dönemin de ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu kavramın bir çocuğun hayatındaki koşul ve durumu, belirtilen dönemi oluşturan zamanın kalitesini anlatmaktadır (UNICEF, 2005). Çocuğun kişiliğinin sağlıklı olarak geliştirmesi ve sosyal çevreye uyumlu olmasında aile içerisindeki ilişkinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir (Çağdaş, 2002: 33). Çocuk hayatının neredeyse her döneminde anne ve babası ile yakından ilişki içindedir. Bir yandan kültürün bir ürünü olan anne ve babalık diğer yandan kültürü oluşturan önemli bir etmendir (Kağıtçıbaşı, 2012: 61). Anne ve babalık değerleri bir sonraki nesle aktarılmayı istenen tutum, düşünce ve davranışlarla ilgili bilişlerin bütününe ifade etmektedir. Değerler diğer bilişlerin temelini oluşturmaktadır. Anne ve babalık düşüncelerinin değerlere göre daha özellikli olduğunu belirtmek gerekir (Yağmurlu ve Yavuz, 2012: 150). Anne babaların çocuktan beklediği davranış ve düşünce örüntüleri hedef kısaca değerler ile yakından ilgilidir.

İnsanın bütün davranışları çocukluk zamanlarında tecrübe ettikleri yaşantıların bir ürünü olarak görülmektedir. Bireyin yetişmiş olduğu aile ortamının, aile bireyleriyle ilişkileri kişiliğinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Aile genelinde dinamik bir sistem olmakla birlikte, ailenin her ferdi bir taraftan diğer aile fertlerinden etkilenirken bir taraftan da onları etkilemektedirler. Dolayısıyla da herkesin birbirlerini etkilediği ve birbirlerinden etkilendiği iç içe geçen ve bu etkileşimin devamlı sürdüğü canlı ve hareketli bir sistemi ifade etmektedir. İki kişiyken ilişkinin fazla karmaşık olmadığı aileye çocuk dâhil olduğu zaman aile bireylerinin arasındaki ilişkinin karmaşıklaşmaya başladığı görülmektedir (Güngörmüş, 2012: 15). Çocuk ve ebeveyn arasında kurulan ilişkinin sağlıklı olması, anne ve babanın kendi aralarındaki ilişkiyle yakından ilgilidir. Aile içinde baba ve annenin birbirlerine olan davranışları ve kurdukları iletişimi çocukları, çocukların

anne ile olan ilişkileri ve iletişimi babayı ve babanın da çocuklarla kurduğu iletişim de anneyi etkileyebilmektedir.

Çocuğun aile içerisinde benimsemiş olduğu davranışlar toplum içerisindeki davranışlarını da şekillendirmektedir. Çocukların ileriki hayatlarında sergileyecekleri işbirliği ve toplumsal ilişkilerle ilgili davranışları, anne ve babalarıyla etkileşimleri ve onlardan görmüş oldukları davranışlar neticesinde kazanmaktadırlar. Çocuklar aile içinde insan ilişkilerini tüm yönleriyle gözlemlemekte ve tecrübe etmektedirler. Çocuklar davranışları ve sosyal değerleri şekillendirirken örnek olan kişiler ve ebeveynleri model alabilmektedirler. Bu sebeple anne baba ve aile üyeleri, özellikle erken yaşlarda, çocuklar için model olduklarını unutmadan hareket etmeleri gerekir (Yiğen, 2005: 5-6).

Dijitalleşme ve teknolojiyle birlikte dijital bir ebeveyn modeli ortaya çıkmıştır. Geleneksellikten uzakta çocuğun merkeze alındığı dijital ailelerde ebeveyn ve çocuk ilişkilerinin dijitalleştiği görülmektedir (Yıldırım, 2018: 6). Dijital kültür, dijital yaşam ve dijital gelecek gibi kavramların ne anlama geldiği ve çocuklara nasıl destek olmalarının gerektiği ebeveynler tarafından bilinmediği için bu durum çocuklarda psikolojik ve fiziksel birçok probleme neden olan otoriter, aşırı koruyucu ve yasaklayıcı anne ve baba tutumlarını sergilenmesine neden olabilmektedir.

Dijital kültür, çocukların duygusal, sosyal, zihinsel, psikolojik ve fiziksel gelişimlerini birçok bakımdan etkilemektedir. Konuyla ilgili olarak anne ve babaların çocuklara dijital dünyadan daha iyi rehber olmaları ve teknolojiyi doğru kullanmaları konusunda çocukları eğitmeleri gerekir. Bütün bu durumlar da “dijital ebeveynlik” kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur (Yay, 2019: 11). Dijital ebeveyn dijital çağın ihtiyaçlarına yönelik hareket ederek, dijital araçlara asgari düzeyde hakim olan, dijital ortamlardaki fırsatları sezebilen ve çocuğunu bu ortamda riskler karşısında koruyabilen, kişilerin haklarına gerçek hayattaki gibi saygı duyulması gerektiğini bilen ve çocuğuna bunu aşıl原因, teknolojik gelişmelere daima açık olan bireylerdir (Yurdakul vd., 2013: 888).

Ebeveynlerin dijital çağa uygun bir şekilde sorumluluklarının da değiştiği görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklara yabancılarla konuşmamaları, eğer evde yalnız kaldırsa kapıyı yabancılar açmamaları, bilmedikleri kişilere telefonda dahi bilgi vermemeleri gerektiğini öğretilmektedir. Üstelik çoğu ailenin çocuklarının gittikleri yeri, oynadıkları arkadaşları ve televizyonda izlemiş oldukları programları, okudukları kitap ve dergileri de denetlemelidirler (Odabaşı vd., 2007: 52). Ancak ailelerin çoğunun, çocuklar için korku veren dış dünya kadar sanal alemde gezinirken onları denetleme ve rehberlik

sağlamaları gerektiğinin farkında olmadıkları gözlemlenmektedir. İnternette çocukların kontrol dışı bırakılmaması tehlikeli sonuçlara neden olmamak için hayati önem taşımaktadır.

Eskiden bilmediklerini anne, baba ve öğretmenlerine soran çocukların, artık internet ve televizyon aracılığıyla öğrendikleri görülmektedir. Bununla birlikte çocuk ve anne babaların paylaşımlarının da giderek azalması söz konusudur. Günümüzdeki post-modern ebeveynlerinde zaman baskısının oldukça fazla olduğunu belirtmek gerekir. Bilhassa ebeveynlerin ikisinin birden çalıştığı parçalanmış ya da çekirdek ailelerde çocukla yeterince ilgilenemediğini düşünen anne ve babanın bu suçluluk duygusuyla çocuğa imkânlarını zorlayıp, ellerindeki fazlasını sunarak ya da olmayacak konum ve durumlara “izin vererek” kapatmaya çalıştıklarını belirtmek gerekir (Karadoğan, 2019: 218).

Teknolojideki hızlı ilerlemeler ile birlikte, küçük çocukların erken yaşlarından itibaren evde bulunan bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaları söz konusudur. Bu sebeple, ebeveynlerin uygun içeriği seçme, rehberlik sağlama ve çocuklarının dijital etkinliklerini takip etme konusunda önemli rol üstlenmektedir (Altun, 2019: 76). Dijital ebeveynlerin, dijital fırsatlardaki olumsuz yönleri fark edebilmeleri için aşağıdaki özelliklere sahip olmaları beklenir (Yurdakul vd., 2013: 890).

- Çevrimiçi ortamlarda görülen olumsuzlukları fark etmek,
- Çevrimiçi ortamlardaki riskleri fark etmek,
- İnternet bağımlılığını fark etmek,
- Tehlike sinyallerini fark etmek ve
- Çocuğun bilgisayar ya da internette neler yaptığını ayıt etmek.

Dijital ebeveynlerin internetteki içeriklerin negatif taraflarını fark ettiği zamanda artık çocuğu o olumsuz ortamdan korumayı isteyecektir. Bu hususta dijital ebeveynlerin belirlediği kontrol rolün devreye girmesi beklenmektedir.

Sonuç olarak dijital dünyada anne baba ve çocuk ilişkilerinde değişim kaçınılmazdır. Anne-baba tutumu bireysellik olarak ne denli değişirse değişsin aynı sosyo-kültürel yapıda büyüyen çocukların ortak ağların merkezinde, dijital hayatın tam ortasında büyüdükleri görülmektedir. Ebeveynlerin çocukları için istediği iyi bir eğitimse dijital dünyadan uzaklaştırmaktan ziyade dönemi takip edip yeni bir ebeveynlik ve çocukluk simgesi oluşturmak durumunda oldukları aşikardır.

Aile kurumuna tarihi süreç içinde hemen hemen tüm toplumlar tarafından önem verildiği görülmektedir. Toplum değerlerinin korunduğu geleneksel bir kurum olma özelliği taşıyan ailenin denge sağlayan roller üstlendiğini belirtmek gerekir. Fakat zaman içinde sanayileşmenin gelişerek teknolojidaki yeniliklerin aile ve topluma da yansıdığı görülmüştür. Toplumsal yapının değişime uğraması tarım toplumlarından endüstri toplumuna doğru giden süreç içinde ailenin öncelikli olarak çekirdek aileye dönüşmesine ve ailenin otorite yapısının üzerinde etkili olmasına sebep olmuştur (Yağbasan ve İmik, 2006: 230).

Bu değişim sürecinin Türkiye'deki aile yapısını da etkilediği görülmektedir. Toplumda geleneksel geniş ailelerden ziyade çekirdek aile ve tek ebeveynli ailelere kadar farklılaşan çeşitli aile yapılarının görülebildiğini belirtmek gerekir. Bu farklılıkların aile yapılarına bağlı olarak aile üyelerinin çocuklara karşı tutumunu, çocukla iletişimini ve çocuğa vermiş oldukları değeri geçmişten bugüne etkilediği görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

21. YÜZYIL TÜRKİYESİ'NDE ÇOCUK VE ÇOCUKLUK

Geçmişten bugüne kadar varlığını devam ettiren tüm toplumlarda çocuk kavramının farklı algılandığı görülmektedir. Çocuğun toplumdaki varlığı ve kabulü de farklılıklar göstermektedir. Eski dönemlerde sağlıklı doğduğu için yaşam hakkı tanınmayan bir çocuğun toplumdaki yerinin olumsuz olduğunu söylemek mümkündür. Ortaçağ'da yalnızca soylu ailelerin erkek çocuklarına verilen eğitim hakkının çocuğun toplumda ne kadar önemsiz olduğunun ve toplumsal bir kabulü olmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Antik Yunanda çocuk ve çocukluk kavramının önemi yalnızca sosyal statü ve ekonomik sınıfla olurken çocukların toplum içerisinde kabul görebilmesi için cinsiyetin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Türkiye'de çocuğu konu edinen bilim dalları arasında pediatri (çocuk sağlığı), pedagoji (çocuk eğitimi), çocuk gelişimi ve çocuk hukuku akla gelmektedir. Çocuk sosyolojisi, antropolojisi ve çocukluğun tarihi ve çocukluk felsefesi pek bilinmemektedir. Bunun en temel sebebi Türkiye'de bu alanda çok az çalışmanın yapılmasıdır. Batı'ya bakıldığında çocuk sosyolojisi ve antropolojisinin tarihi zamanla gelişmekte ve bu dalların arasında ilişkiler kurulmaktadır. Bugün çocuk, sosyoloji, psikoloji ve tarihin kesiştiği noktada değerlendirilerek incelenmektedir. Disiplinler arası bu yaklaşımın çocuk ve çocukluğun çok yönlü görülmesine fırsat sağladığı görülmektedir (Onur, 2007: 145). Corsaro (2005: 6), çocukların topluma bağımlı olmalarından dolayı uzun bir dönem sosyoloji alanında kenarda bekletilen bir konu olduğunu belirtmiştir.

Sosyolojik anlamda bir girişim olarak değerlendirilen çocukluk sosyolojisi, sosyalleşme teorilerinin "modern çocuk" ve "modern çocukluk" tanımlarının alışılanın dışındaki görüşlerini, yeni analiz ve sorular için entelektüel bir zeminde gündeme gelmiştir. Yeni anlayışın, iki önemli teorik kavramıyla bir mesafe kaydettiği belirtilmektedir (Eraslan, 2019: 90): "Sosyal bir özne" ve "nesilsel bir düzen" olarak çocukluk (Bühler, 2010: 156).

Çocukluk sosyolojisinde yeni paradigmadaki temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Prout ve James, 2015: 85):

1. "Çocukluk döneminin sosyal bir inşa olarak değerlendirilmesi sebebiyle, insan, yaşamındaki erken yıllar ve öğeleriyle beraber ele alınması için yorumlayıcı bir zemin sunmaktadır. Çocukluk biyolojik anlamda gelişmemişliğin yanında, insan

toplulukların ne evrensel ne de doğal bir özelliğidir. Ancak toplumların birçoğunda kendisine özgü kültürel ve yapısal bir bileşen olarak görülmektedir.

2. Çocukluk, sosyal analiz değişkenlerinden biridir. Sınıf, ense ya da sosyal cinsiyet gibi farklı değişkenlerden ayrı tutulmamaktadır. Kültürlerarası ve karşılaştırmalı analiz, evrensel ya da tekil bir fenomenden ziyade bir çocukluk çeşitliliğinin ortaya çıkarıldığını belirtmek gerekir.
3. Çocukların sosyal ilişki ve kültürlerini, yetişkinlerin bakış açılarından daha bağımsız bir şekilde kendi doğal düzenleri içinde araştırmaya değer bir konu olduğu görülmektedir.
4. Çocuklar yaşadıkları toplum ve çevrelerindekiyle, kendi sosyal hayatlarının belirlenmesi ve inşası edilmesinde aktif öznelerdir. Çocuklar, sosyal süreç ve yapının sadece pasif özneleri olarak görülmemektedir.
5. Etnometodoloji yani çocukluk dönemi çalışmaları için özellikle faydalı ve etkin bir yöntem bilimidir. Çocukların sosyolojik verilerinin üretimine direkt katılımı ve söz hakkına, anket ya da deneysel araştırmalardan daha çok olanak tanımaktadır”.

Geleneksel toplumlarda çocuğa atfedilen değer tartışmalı olsa da çocuğu olmayan bir aile eksik ya da kusurlu sayılabilmektedir. İnsan varlığını sürdürebilmek amacı ile oluşan aile kurumu toplumun devamlılığı açısından önem teşkil etmekte bu nedenle çocuk toplumun ve ailenin devamını sağlaması açısından önemli görülmektedir. Bir ailede çocuğun olmaması bir problem gibi algılanabilmekte bu da kadına yüklenen sorumluluğu gündeme getirmektedir.

Son yirmi yıl içinde küreselleşme, kentleşme, kadının sosyal ve çalışma hayatına aktif olarak katılımı gibi faktörlerin de etkileriyle ailede değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Sosyal yapıda yaşanan bu değişimlerle beraber erkek ve kadına biçilen rollerin yeniden inşa edildiği buna karşın ataerkil toplum yapısının ortadan kalkmadığı görülmektedir. Türk ailesinin genellikle ataerkil bir özelliği olduğunu da belirtmek gerekir. Kadının sosyal yaşamda daha çok yer alması aile içinde eşitlikçi roller için ilerleme ve ataerkil yapıda ciddi aşınmalar sağlamış olsa da otorite ilişkilerine bakıldığında eşitlikçi yaklaşımın yaygınlık kazandığını söylemek pek mümkün değildir (Zencirkıran, 2016: 174).

Türkiye’de geleneksel sosyal yapılarda, ataerkil bir aile düzeni olduğu için çocuk açısından sınırlandırıcı bir takım norm ve yaptırımlar vardır. Çocuğa ayrı bir birey olarak bakmak yerine büyüklerin beklentilerine göre hareket eden, rol ve sorumluluklarını bu çerçevede yerine getiren, aile içi kararlara katılımının kısıtlayıcı olduğu bir anlayış

hakimdir. Bu durum çocukların kimi zaman kendi iç dünyalarına dönmelerine ve edilgen olmalarına, kimi zaman itaat eden ve mutlak uyum gösteren kişilik yapısını benimsemelerine ya da mükemmel olma çabası içine giren bir neslin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Aktaş, 2021: 110).

Folk kültüründen popüler kültüre oradan da kitle kültürüne geçişin çocukluk pratik ve söylemine etkileri bakımından yapılacak değerlendirmelerde Türkiye söz konusu olduğu zaman bu pratiklerin her üçünün de iç içe geçtiği görülmektedir. Batı dünyasında artık yalnızca “müzelik” durumda olan birçok folk pratik bu topraklarda popüler kültürle kitle kültürünün bir sonucu olan çocukluk pratiği ile beraber halen geçerli olmayı sürdürdüğünü belirtmek gerekmektedir (Atay, 2007: 98). Son yüzyılda çocuklar adına olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte gelen yenilikler, aile başta olmak üzere tüm kurumların çocuklara vermiş olduğu önemi arttırmıştır.

4.1. Çocuk ve Çocukluğun Dünü, Bugünü ve Geleceği

Çocuk dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren yaşamının en önemli dönemlerini aile ortamında geçirmektedir. Çocuklar ilk deneyim ve tecrübelerini bu ortamda edinmekte, aileleriyle kurmuş oldukları iletişimle öncelikle bir birey olarak kendilerini tanımaktadırlar. Eğer sağlıklı ilişkiler söz konusuysa çocuğun kendi benliğiyle algısının da sağlıklı olacağı aşikârdır. Bununla birlikte kurulan iletişimle çocuklar çevresindeki insanları tanıyarak güven oluşturmaya başlamaktadırlar. Çocuklar yaşamış olduğu toplumun sosyo-kültürel özelliklerini benimsemekte, toplum kurallarını öğrenmektedirler. Böylelikle çocuğun toplumdaki diğer bireyler ile kuracağı iletişimin temelleri de atılmış olur.

Çocukluk, çocukların yurttaş olma yolunda modern zamanlarda keşfedilmiştir. Popüler kültür dolayımı bir şekilde bu amaca dönük bir işleyiş pratiği ve mantığı sergilemiştir. Bugün gelinen nokta da çocukluk çocukların tüketici olma açısından kitle kültürünün etkisindedir. Burada yaşamın kitle kültürüne maruz kaldığı her alandaki gibi “masumiyetin sonu” olarak ifade edilebilecek bir süreç söz konusudur (Atay, 2007: 97). Çocuklarla ilgili bir yandan ciddi bir anlayış değişikliğinin yaşandığı görülürken diğer yandan çocukların sıkıntılarının olduğu 19. ve 20. yüzyıl bitip 21. yüzyıl başladığında dünyanın çocuklarla ilgili yeni bir noktaya ulaştığını söylemek mümkündür (Sağlam ve Aral, 2016: 50). 20.yüzyıldaki egemen çocuk paradigmasının üç temel varsayıma dayandırıldığı görülmektedir (Güçlü, 2018: 6):

1. Çocukların yetişkinlerden farklı olduğu ya da çocukların özel bir biyolojik kategori oluşturdukları,
2. Çocukların yetişkinliğe hazırlanarak yetiştirilmesi ya da yetişkinliğin bir kazanım olduğu ve
3. Çocukların yetiştirilme sorumluluğunun yetişkinlere ait olmasıdır.

Asırlarca yaşanan toplumsal değişimlerin sonucunda aynı yetişkinlik kavramında görülen değişimler gibi çocukluk kavramı da değişmiştir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru çocukluğun yok olmasının irdelenmeye başlandığı bir süreç meydana gelmiştir. Modern toplumdan beslendiği görülen neoliberal ve kapitalizm politikalarının etkisiyle tüketen çocuk imgesi ortaya çıkmıştır (Sağlam ve Aral, 2016: 52). 19. yüzyıldan bu tarafa tartışmaların bir nesnesine dönüşen çocuklar 20. yüzyılda verilen birçok hakla beraber tamamen tüketim nesnesi olmaktan kurtulamamışlardır. Dünyanın her tarafında çocukların suça, sokaklara, tarlalara ve dokuma tezgâhlarına itilmekten sıyrılmadıklarını belirtmek gerekir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009:101).

Tarihsel ve kültürel kökleriyle toplumda oluşan çocuk algısı, çocuklara karşı ayırmıcılığın önemli kaynaklarından biri olarak görülmektedir. 18. yüzyılda gündeme gelen romantizm akımı ile güçlendiği görülen ve halen geçerliliği olan çocukların masumiyet, kırılabilirlik ve cehaletlerine göre idealize edilen özel oldukları iddiaları söz konusudur. Çocukluk hem biyolojik hem de yasal olarak bir bağımlılık dönemi addedildiği için çocuk aktörlerinin göz ardı edilmesi kolay görünmemektedir. Öyle ki çocuklar esasen pasif alıcılar şeklinde görülerek kültürel mevcudiyetlerinin nadiren teslim edilmesi söz konusudur. Yaşar Kemal'in bu anlamda saptaması önemlidir. Çocukların yeteri kadar gelişmemiş olmaları ve bu nedenle henüz tam olarak insan sayılamayacakları şeklindeki bir yaklaşımın yalnızca Türkiye'de değil modern burjuva aile yapısının norm olduğu toplumlarda da yaygınlık kazandığı görülmektedir. Çekirdek aile yapısının ideali içerisinde çocuğun bir taraftan baş tacı ve göz bebeği edilen diğer taraftan da eylemlilik ve irade sahibi olamayan biblolara dönüştüğü belirtilmektedir (Maksudyan, 2014).

Görüldüğü gibi çocukluk sosyal olarak tanımlanan ve her toplum içinde kültürel ve tarihsel olarak farklılıklar gösteren bir kavramdır. Biyolojik özellikleri ve bazı ihtiyaçları sebebiyle yetişkinlere karşı bağımlılıkları ortak da olsa kültürel ve tarihsel olarak önemli değişim ve farklılıkları vardır (Kağıtçıbaşı, 2000: 56).

Burada çocukluk sosyolojisinin gelişim sürecine de değinmek gerekir. İki farklı çocukluk sosyolojisi yaklaşımı bulunmaktadır. Birincisi 1980 öncesindeki dönem içinde çocukluk sosyolojisinin temelini de oluşturduğu görülen "geleneksel (klasik) çocukluk

sosyolojisi” olarak gündeme gelmiştir. Geleneksel çocukluk sosyolojisinde çocuk daha ziyade sosyalizasyon süreci ile ilişkili ve pasif sosyal bir varlık olarak değerlendirilmektedir (Corsaro, 2005: 8). Tek yönlü nedenselliğin dikkate alındığı çalışmalarda çocuklar genel olarak aile ve eğitim/okul bağlamında toplumun değer ve normları yöneliminde belirlenmiş ve biçimlendirilmiş olan edilgen bir varlık şeklinde benimsenmiştir. İkincisi, 1980’lerden itibaren gelişim gösterilen “yeni çocukluk sosyolojisi” çalışmalarıdır. Geleneksel çocukluk sosyolojisi karşısında eleştirel olarak değerlendirilen bu yeni yaklaşımda, çocuk kişinin salt sosyalizasyon süreci ile sınırlandırılarak edilgen olarak bakılmasına karşı çıkmıştır. Yerel/kültürel bakımdan farklı çocukluk bilincinin aşılandığı çalışmalar için de yol gösterici niteliğindedir (Erdoğan ve Vakıf, 2020: 463-464).

Tablo 1. Geleneksel Çocukluk Sosyolojisi ve Yeni Çocukluk Sosyolojisine İlişkin Bir Karşılaştırma

Çocukluk Anlayışı	Geleneksel	Yeni Çocukluk Sosyolojisi
	Çocukluk Sosyolojisi	Evrensel, Yerel/Kültürel Açından Farklılık
Sosyalizasyon Anlayışı	Çocuk pasiftir (Yapıdan faile tek yönlü bir ilişki vardır)	Çocuk aktiftir (yapı-fail etkileşimi vardır) (Yorumsal yeniden üretim kavramı ön plandadır)
Yöntem	Ağırlıklı nicel yöntemler kullanılır	Ağırlıklı nitel yöntemler olmak üzere hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılır
Kuram, İke ve Yaklaşımlar	Pozitivizm, Psikolojik Determinizm, Yapısal İşlevselcilik	Pozitivizm, Etnometodoloji, Yorumlayıcı yaklaşım, Sosyokültürel determinizm, Yapılandırmacı (İnşacı) Yaklaşım, Yapıçözümcü Yaklaşım, Sembolik Etkileşimcilik
Temalar	Sosyalizasyon, Eğitim, Aile, Suç, İşçi, Göç, Medya	Küreselleşme, Kimlik, Çevre, Sosyal dışlanma, Kentleşme, Suç, Aile, Eğitim, Politika, Savaş, Sosyal Medya, Sivil Toplum

Litetatür incelemesi sonunda Erdoğan ve Vakıf (2020: 475) tarafından oluşturulan yukarıdaki Tabloda geleneksel çocukluk sosyolojisiyle yeni çocukluk sosyolojisi konusunda şematik bir karşılaştırmanın yapıldığı görülmektedir. Tabloya bakıldığında geleneksel çocukluk sosyolojisinin çocuğu yaş ve biyolojik özelliklerle belirlenmiş evrensel bir algılayışla, yeni çocukluk sosyolojisininse dünyada yaşamlarını farklı tecrübe

eden çocukların var olduğu düşüncesinden hareketle farklı olan çocukluk algılayışlarını da kabul ettiğini söylemek mümkündür. Geleneksel çocukluk sosyolojisi çocuğun sosyalizasyon süreci içinde toplum, aile, sosyal çevre ve devletle etkileşiminde çocuğa edilgen bir rol yüklemiştir. Geleneksel çocukluk sosyolojisi anlayışından farklı olarak yeni çocukluk sosyolojisi, yapı-fail ilişkisinden hareket ederek çocukları eyleyen, değişime katkı sağlayan bireyler olarak ele almıştır. Böylelikle hem kültürel hem de bölgesel olarak çocukların farklı yaşam deneyimlerine sahip oldukları vurgulanmıştır.

Çocuk algısının genel olarak yetişkinlerin hayatında çocuğun ne ifade ettiği ne olacağı ve ondan neler beklendiği yine yetişkinlerin belirlediği bir olgudur (Acar vd., 2015). Tarihsel süreç içinde ekonomik, ideolojik, kültürel ve sosyal bağlamda çocuğun üzerinde kimlerin, nasıl, neden, ne zaman ve nerede karar sahibi olduğunu yönlendiren yine yetişkinlerdir. Böylelikle yetişkinlerin reşit veya yetişkin olmayan çocukların üzerinde kendilerine atfedilen karar verme erki ve gücü yetişkinlerin tahakkümünde olmaktadır (Kırımsoy, 2018). Bu anlamda çocuk algısını yetişkinlerin çocukların üzerinde kurmuş olduğu veya kurmayı istedikleri tahakkümü görünür duruma getiren uygulama, yasa, politika ve örgütlenme temelini oluşturan yaklaşımlar bütünü olarak ifade etmek mümkündür.

Türkiye’de çocukluğun tarihine bakıldığında yoksulluk ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle çocuğu anlamak için yoksulluğun anlaşılması gerekmektedir. Yoksulluk çocukların açlığı, hastalığı, ölümü, çalışmak zorunda olmaları, eğitiminin aksama ve/veya zorlaşmasıyla paralel bir seyir izlemektedir. Genel olarak yoksulluğun gerisinde ekonomik bunalımların, savaşların ve kırsal hayatın yoksunluklarının olduğu belirtilmektedir (Onur, 2007:178).

Yoksulluğun çocuk sağlığına olumsuz etkilerini sosyal eşitsizlikleri temel alarak değerlendiren Portner (1994)’ın, yoksul olan çocukların yeteneklerini yeteri kadar geliştirme ya da gösterme şansı olmadan körelip gittiğini ve yetenekleri kapsamında topluma katılımlarının engellendiğini belirtmiştir. Bugün uygulandığı görülen eğitim politikaları nedeniyle dünyanın birçok yerinde sosyal eşitsizlikler gittikçe artmaktadır. Bundan dolayı da bölgelerin arasında hissedilir mesafeler oluşmaktadır. Yetenekli birçok çocuğa yükseköğretim kapılarının baştan kapatıldığı görülmektedir. Aynı biçimde hiç okula gitmeyen kız çocukları ve kırsalda okuyan öğrenciler için de geçerli olduğu görülmektedir (Ercan, 2011: 88).

Çocukların sağlığının tehdit edildiği sosyal eşitsizliklerle bu eşitsizliklerin neden olduğu riskler çocukluğun yeniden yapılandırılmasına gerekçe oluşturan etkenlerden

birisidir. Günümüzde her ne kadar anne ve babalar çocuklarına daha fazla değer verse de onların iyi yetişmeleriyle mutlu bir çocukluk geçirebilmeleri için güçlerini aşan bir özveri gösteriyorlarsa da bu durumun ne yazık ki bütün çocuklar için geçerli olmadığı görülmektedir. Günümüzde çağın getirmiş olduğu olanak ve fırsatlardan, eğitimden, sağlıktan, refahtan pay alabilen dünya çocuklarının azınlıkta olduğu görülmektedir (Ercan, 2011: 88). En zengin ülkelere bakıldığında bile yoksunluk içerisinde büyüyen, eğitim alamayan ve hakları sömürülen milyonlarca çocuktan bahsetmek mümkündür.

Türkiye'nin gelenekselden sanayi toplumuna doğru yönelen bir geçiş toplumu olduğu görülmektedir. 1980'lerde yapılan araştırmalarda aile yapısının hem geleneksel hem çekirdek aile niteliğini taşıdığı belirtilmiştir. Özellikle de aile kompozisyonuna bakıldığı zaman hem kırsal kesimde hem de kentte aile yapılarının büyük çoğunluğunun çekirdek aile özelliğini taşıdığı görülmektedir. Bunun karşısında aile içi ilişkilere bakıldığında geleneksel değer sisteminin egemen olduğu aile yapılarının geleneksel aile görünümünü yansıttığı anlaşılmaktadır (Ulusavaş, 1990: 143).

Türkiye'de çocukluk sosyolojisine bakıldığında daha geç bir tarihte gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'de de çocukluk sosyolojisinin bir ön hazırlık dönemi, farklı bakış açıları ve disiplinle üretilen çocukluk çalışmalarının sayesinde mümkün olmuştur. Osmanlı döneminin son zamanlarında ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ziya Gökalp, Münif Paşa ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi dönemin aydınları eserleriyle çocukluk çalışmalarına dolaylı bir şekilde katkı sağlayan düşünürlere örnek verilebilmektedir (Eraslan, 2015: 25). Münif Paşa'nın Mecmua-i Fünun dergisinde yayınlanan makalesinde çocuk eğitimiyle çocuğun toplum için önemli konularını ele aldığı ve çocuğun yetiştirilme konusunda toplumun bilinç düzeyinin sorgulanarak çocuk-toplum ilişkisine değindiği görülmektedir (Doğan, 2000: 223).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sosyolojisi konusundaki görüşleriyle çocukluk çalışmaları alanına sağladığı katkı önemlidir. Eğitimin esas amacının topluma yararlı bireyler yetiştirmek olduğunu belirten Baltacıoğlu, çocukların topluma dâhil olarak ve şartlara uygun bir şekilde yetiştirilmesi gereğinin altını çizmiştir (Kaçmazoğlu, 2013: 56-57). Baltacıoğlu'nun ifade ettiği ana konu çağın değişim gösteren şartlarına karşı eğitimin toplum ve çağa uygun işlevler ile donatılmış olma durumudur. Burada Sosyolog olan Ziya Gökalp'in de düşüncelerini belirtmek gerekir. O, toplumun kültürünün yeni kuşaklara aktarılması konusunda eğitimin önemli rolü olduğunu vurgulamıştır. Gökalp, milli kültürün de içselleştirilmesiyle çocukların gerçek kişiliklerine sahip olacağını ileri sürerek eğitimin sosyalleştiriciliğine değinmiştir (Zabun, 2019: 117-118)

Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde Türkiye’de gerçekleştirilen köklü değişimin sosyolojik ve tarihsel sonuçlarına bakıldığında çocuğun aile, din kurumları ve devlet kurumları kapsamında “ideal Türk çocuğu”nun özellikleri, tarihi ile olan ilişkisi, milli duygular ve terbiye gibi durumların tartışıldığı görülmektedir (İnal, 2007: 41). Türkiye’de erken dönem çocukluk çalışmalarının daha ziyade çocuk anlayışı ile yetişkin algısından hareket ederek ilerlediğini söylemek mümkündür. Çocuğun toplumsal bir aktör olarak hem toplum üzerindeki etkisi hem de toplumdan nasıl etkilendiği yönündeki karşılıklı girift ilişkinin sorgulanmadığını da belirtmek gerekir (Şirin, 2019: 34).

20. yüzyılın sonlarına doğru psikoloji, tıp ve pedagoji alanlarıyla birlikte çocuğu şekillendiren gelişmelerin sonucunda çocuğun yeteneklerinin gelişmesi bakımından kültürel bir baskı yaşanmıştır. Tıpta görülen gelişmelerin, bedensel engelleri ortadan kaldırması, psikolojik alandaki gelişmelerin çocukların gelişebilmesi için ilk dönemlerinin desteklenmesi gerektiğini belirtmesi önemli değişimlerdir. Ekonomik refahın çocuğun desteklenmesine daha çok fırsat vermesi ve politik düzlem içinde yaşanan gelişim ve dönüşümlerle beraber ebeveynlerin artık çocuklarının eksikliklerinin hepsini giderme ve yeteneklerini geliştirmeye mecbur kalmaları da önemlidir. Çocukla kurulan bütün ilişkiler temelinde çocuğun yaratıcılığının gelişmesi, gelişmesine katkı sağlama ve çocukta öğrenme isteği uyandırma görevlerini yerine getirip onun desteklenmesi konusunda hizmet etmektedir. Çocuğun davranışlarını bir amaçla gerçekleştirmesi konusunda bilinçlendirilmesi gerekir. Bir başka ifadeyle çocuğun aile statüsünü en azından sürdürebilecek donanıma sahip olacağı bir yetiştirme pratiğinin takip edilmesi önemlidir. Düşük statülü olan ailelerde bu baskının daha belirgin olduğu görülmektedir (Beck ve Beck, 2012: 251-253). Bu anlamda ebeveynler çocukların kendilerinden daha iyi olmalarını beklemektedirler. Çocuklar için bireysel eğilim ve beceriler kazanmalarını sağlayan modern eğitim yöntemleri ve profesyonellerin ifade ettiği etkinlikleri bilmeleri önemlidir.

Burjuvazinin getirisi olarak görülen bu davranış ve tavırlara karşın günümüzdeki çocuklar oyuncaklardan, kitaplardan, giydikleri kıyafetlerden, gittikleri mekânlardan ve arkadaşlarından bile artık hemen sıkılarak vazgeçer olmuşlardır. Televizyon, akıllı telefon ve tabletler bu konuda çocuğun değişen doğasını yakından etkilemiştir. Yüzlerce kanalın arasında hareketli, renkli, görsel programları, hikâyeleri ve müzikleri istediği şekilde değiştirebilme özgürlüğünün olmasıyla çocuklar ilgisini çeken her şeye bakmaya başlamışlardır. Çünkü bu durumun onun doğal tepkisine dönüşmesi söz konusudur. Modern ifşa araçları olan televizyon, software (yazılım) şeklinde ifade edilen sanal alemle

yetişkinler dünyasının tüm sınırlarına çocukların fütursuz ve denetimsiz girebilmesi, yanlış veya doğru olarak gereksiz ya da gerekli bütün bilgi ve belgelere ulaşmasına imkan vermektedir (Karadoğan, 2019: 217). Yetişkinlere hitap eden programları izlediklerinde büyüdüğü hissine kapılmaktan kendi alamadığı gibi gereğinden erken ve hak etmediği bir olgunlaşma sürecine girdiği görülen, zaman içinde diğer arkadaşları ve onlara yönelik her şeyi hafife almaya çalışan, sonuç olarak da onlardan uzaklaşmak durumunda kalan toplum dışı bir birey ortaya çıkmıştır.

O halde modernitedeki çocukluk algısının sadece çocukla ilgili bir belirlenim olmadığını bununla birlikte yetişkinlikle ilgili bir sınıflandırma, konumlandırma ve anlamlandırma yöntemi olduğunu belirtmek gerekir. Başka bir ifadeyle modern çocukluk paradigması bir açıdan modern yetişkinliğin sınırlarını çizen, hayatın rutin akışını değiştirebilen bir tahayyül şeklidir. Çocuklar için hazırlandığı görülen hiçbir metnin yalnızca çocuklara hitap etmediğini belirtmek gerekir. Bununla beraber onların yetiştirilmesinden sorumlu olan kimselere örtülü ya da açık mesajlar gönderildiği görülmektedir. Geniş aileden çekirdek aileye geçişle birlikte ifade edilen bu geçiş politik bir anlama tekabül etmesiyle birlikte söz konusu mesajların içeriği ile pratiğe yansımalarının da yavaş yavaş değiştiğini belirtmek gerekir (Öztañ, 2019: 6).

Tarihsel süreç içinde kapitalizm, sanayileşme ve çocuk hakları kavramının gelişimi, ideoloji ve küreselleşmenin etkileri, ekonomik ve politik gelişmeler, sosyal politika ve hukuksal gelişmeler, medya endüstrisi, refah politikalarının gelişiminin etkisi gibi gelişmelerin çocuk sorunları ve çocuk haklarını gündeme getirdiğini (Ercan, 2011: 87; İnal, 2007: 42) hatırlamak da fayda vardır. Bu gelişmelerin çocuğun toplumda ve çocukluk sosyolojisi çerçevesinde ele alınmasında üç farklı biçimde katkı sağladığı görülmektedir (Erdoğan ve Vakıf, 2020: 474):

1. İlk başta, şiddet ve cinsel istismar gibi toplumsal sorunlar yaşayan kategoriler olarak çocukların sosyal sorunlarının görünürlük kazandığını söylemek mümkündür.

2. İkincisi, özellikle çocuk hakları kavramı, sosyal ve refah politikalarının gelişimiyle beraber çocuklar sosyal eşitsizlik bağlamında sorgulanmıştır.

3. Üçüncüsü de yeni çocukluk sosyolojisinin görünür kıldığı göçmen, işçi ve yoksul gibi farklı çocuk grupları hak ve eşitsizlikler bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Tüm bu sosyal gelişmelerin çocuğun toplumdaki yerini, görünürlüğü, statüsünü ve eylemliliğinin belirlenmesinde yönlendirici olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların toplumdaki etkilenme ve toplumu etkileme konusunun çocukluk sosyolojisinde sosyal

olarak nasıl inşa edildiğinin keşfedilmesini sağladığı görülmektedir. Bu gelişmeler ile çocuğun toplumdaki önemi ve yerine ilişkin farkındalıkların, çocukluk sosyolojisi çalışmalarını yeniden biçimlendirdiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda çocuk ve çocukluk temaları küreselleşme, göç, eşitsizlik, sosyal dışlanma, sosyal uyum, kimlik, açlık ve savaş gibi güncel konular bağlamında sorgulanma imkânı bulmuştur (Erdoğan ve Vakıf, 2020: 474-475).

20. yüzyılın sonları Postman için çocukluğun yok olmaya başladığı, çocukluk ve yetişkinliğin aynılaştığı dönemdir. Bu görüşünün desteklendiği bazı kanıtların olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak çocuklara has oyunların yok olması ve çocukların sokakta arkadaşları ile oyunlar kurmanın yerine sanal âlemde anne babalarıyla aynı bilgisayar oyunlarını paylaşmaları söz konusudur. Bu durum da geleneksel oyunların terk edildiğinin göstergesidir. Çocuklara özgü giysi, yiyecek, içecek ve şarkı gibi öğeler gittikçe ortadan kalkmıştır. Çocuklar ayıp düşüncelerden uzaklaşarak büyüklerine karşı daha az saygı göstermektedirler. Suç istatistiklerine bakıldığında daha çok yer alır hale geldiklerini de belirtmek gerekir. Postman çocukluğun yok oluşunu ifade eden birçok ögenin sorumlusunu başta medya olmak üzere televizyon olarak göstermiştir (Sormaz ve Yüksel, 2012: 996-997).

Yetişkin dünyasına damga vuran her şey, siyasetten spora, şiddetten strese, modadan müziğe ve erkek-kadın ilişkilerinden magazine, çocukların dünyasına da dâhil edilmektedir. Bu açıdan çocukluğun yetişkin dünyasındaki her şeyin minyatürleştirilmiş halde belirlediği bir etkinlik alanı olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum folk kültür dünyası içinde de benzerdir. Ancak çocukların yetişkinlerin dünyasının bir parçasına dönüşmesi, onların yaşamı sürdürme konusunda etkin olan üretime olabildiğince hızlı katılma zorunluluğu vardır (Atay, 2007: 98). Bunun sebebinin onların tıpkı yetişkinler gibi tüketim çarkının bir parçasına dönüştürmek olduğu görülmektedir.

Türkiye özelinde bakıldığında yeni çocukluk anlayışıyla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısında hız kazandığı görülen değişimin modernleşme çabalarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir. Toplumsal ve siyasal hayatta yaşanan gelişmelerin, imparatorluğun merkezinde çocukluk ve yetişkinlik tasavvurlarıyla ilgili geleneksel yaklaşımların görünür taraflarını büyük oranda erozyona uğratmıştır. Sosyal yaşamda çocukların dönüşümü zaman içinde tiyatrodan edebiyata, kıyafetten oyun mekânlarına kadar geniş bir alanı içine almıştır. Önce kültürel ve ticari yaşamın canlı olduğu yerlerde gerçekleşen bu dönüşümün zamanla taşraya bir şekilde yansımaya başladığı görülmektedir. Farklı bölgelerdeki

ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerin söz konusu yansıma biçimlerini derinden etkilediğini söylemek mümkündür (Öztan, 2019: 7).

İletişim ve bilgi teknolojilerinin günlük yaşama ve yaşamın her alanına girmesiyle beraber dijital bir dünya meydana gelmiştir. Hayatla iç içe geçen teknolojilerle internetten alışveriş yapılmakta, banka hesaplarının kontrolü sağlanmakta, video konferans yöntemleriyle görüşmeler, toplantılar yapılmakta, dünyanın bir ucundan diğer ucundaki bireylerle iletişim kurulmaktadır. Bu dijital dünya içinde bireylerin her alanda çeşitli bilgiye ulaşması, bu bilgileri kullanarak paylaşması ve yeni bilgiler üretmesi mümkün olmaktadır. İnternet teknolojilerinin yalnızca anne babalara yönelik olmadığı, çocukların da rahatlıkla kullanabildiği ortamlar olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İnternetin çocuk ve ergenler için olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Milyonlarca alan adı ve bu alan isimlerinin barındırdığı milyarları bulan sayfaların olduğu bu haberleşme ve iletişim ağı içinde birçok olumlu gelişmeyle beraber olumsuzlukları da barındırmaktadır (Yurdakul vd., 2013: 887).

Dijital teknoloji kullanma alanlarının çoğalması ve özellikle çocukların günlük hayatlarının vazgeçilmez parçasına dönüşmesinin, dış mekan oyun alanlarının gittikçe azalmasının çocukların üzerinde negatif etkilere sebep olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ekran bağımlılığı ve teknolojik cihazlardaki oyunlara ayrılan sürelerin uzaması çocukların akranlarıyla yüz yüze iletişimi ve grup oyunlarının azalmasına neden olmuş, tek başına oynanan oyunları da arttırmıştır (Rosen vd., 2014: 366).

Çocukların yetişkinlerin dünyasına yakın olmalarını sağlayan en önemli olgulardan biri de popüler kültürdür. Popüler kültür, estetik kriterlerini tersyüz edilen ve kendi varoluşunu diğer varoluşları tüketme üzere kurulan bir anlayıştır. Bu açıdan hem alıcı hem de nesne olarak görülen çocukluk bugün yetişkinlikten ayrılmış ve kendine özgü kategori olarak varlığını yitirme noktasına gelmiştir. Yetişkinlerle ilgili bütün enformasyonu paylaştığı görülen çocukların, giyim kuşamları ve iletişim kurma şekilleriyle yetişkinlerin dünyasına eklemlendiği görülmektedir. Çocukların artık daha fazla şey bildikleri ve yetişkinler gibi konuştuklarını belirtmek gerekir. Her alanda çocukların boy gösterdiği bu dünyada çocukların yetişkinliğe daha erken yaşlarda adım attıkları görülmektedir (Akbaş ve Atasü, 2009: 102).

Günümüzde ailelerin her zaman olduğundan çok fazla keskin dönüşümler yaşadığı, risk altında olan aile olgusunun dünya genelinde yaygınlaştığı görülmektedir. Aileye alternatif olarak yeni modellerin gittikçe görünür olduğunu belirtmek gerekir. Bu dönüşümlerin, bilhassa risk altındaki aileleri işaret eden ailevi krizlere karşı yaşandığı görülmektedir (Elkind, 2001: 17-19). Bu krizlerin esas mağdurları olan çocukların

minimum zarar ile bunu atlatabilecekleri umudunu korumak ve çocuklara yönelik kaygıların hafifletilmesi için çocukların bu krizlerle başa çıkabilecek yetkinlikte olduklarına inanma eğilimi sergiledikleri görülmektedir.

4.2. Günümüz Toplumlarında Çocuk ve Çocukluğa Atfedilen Önem ve Anlam

Çocukluk, insanoğlunun varoluşundan bu yana olan ve insanlığın sonuna kadar var olmaya devam edecek bir dönemi ifade etmektedir. Bir kavram olarak ise modern dönemin bir yarattısı olarak kendisini göstermektedir (Özcan, 2017: 92). Çocukluk, evrensel bir deneyim olmakla birlikte kültürlere özgü bir algıyı ifade etmektedir. Her toplumun varlığını devam ettirebilmesi için çocuklarının olması ve onları yetiştirebilmeleri gerekmektedir. Her birinin çocuklarına korumaya yönelik kendisine özgü yöntemlerinin olduğu görülmektedir. Her kültürün, çocukların neye benzediğiyle ilgili fikirlerini ve kendi geleceğine dönük kültürel vizyonlarını gerçekleştiren çocuklar konusunda uygulamalarını göstermede özel yöntemler tasarlanırken, bir gelişim evresi şeklinde çocukluğu farklı bir biçimde tanımladığı ve bölümlendirdiği görülmektedir. Bunun yanında herkes bir çocukluk yaşamış ve bu nedenle çocukluğun neler olduğu ve nelere benzemesi gerektiğiyle ilgili bir imgeye, duygusal anlamda sıkı sıkıya bağlıdır (Fass, 2003: 963- 977).

Kültürel ve toplumsal değer yargılarının çocuklukla ilgili anlayışları, cinsiyet rolleri, etnik ve dinsel farklılıklarıyla, sosyo-ekonomik düzeylerde farklılıklar göstermektedir (Zeytinoğlu, 2001: 82- 87). Bugün çocuk ve çocukluğa yüklenen bakış açıları ve anlamlar değişmiştir. Örneğin, sosyologlar, çocukların toplumsal bir varlık olduğunu düşünmekte ve tanımlamaktadırlar. Hekimler çocuğun fizyolojik ve biyolojik özelliklerini öne çıkararak tanımlamışlardır. Psikologlar, çocukların ruh dünyasına odaklanmışlar ve bu yaklaşım kapsamında tanımlamışlardır (Sağlam ve Aral, 2016: 45).

Sosyal eşitsizlerden kaynaklanan elverişsiz şartlardan en fazla etkilenen çocuklar olmuştur. Çocukların doğalarından kaynaklandığı görülen güçsüz pozisyonlar, buna gerekçe oluşturmaktadır. Çocukların bu güçsüz pozisyonları sosyal bir statü olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Çocuklarına sahip çıkılmayan bir toplumda geleceğin parlak olması düşünülmemelidir. Yarının büyükleri olduğu görülen çocukların her çeşit ilgiyi fazlasıyla hak ettiklerini belirtmek gerekir. Onlara sahip oldukları tüm haklar öğretilmelidir. Sosyal eşitsizlikler ile sürdürülebilir mücadele kültürünün kazandırılması

önemlidir. Çocuklara verilen değer aynı zamanda toplumun kendi geleceğine sahip çıkmasının da ön koşulu olduğu unutulmamalıdır (Ercan, 2011: 95).

Günümüz toplumlarında ailelerin, kültürlü, bilgili ve iyi bir mesleğe sahip olan çocuklarıyla statülerini artırabildikleri görülmektedir. Fazla çocuk sahibi olmanın statü göstergesi olarak görüldüğü ve ebeveynlerin tabiri yerindeyse sırtının yere gelmeyeceği anlamını taşıdığı geleneksel anlayışın karşısında endüstri toplumlarında kültür sahibi olan az çocuğun ailenin statüsü için önemli bir duruma geldiğini belirtmek gerekir (Aydın, 2013: 202).

Daha önceleri toplumda görülen ahlaksızlıklar ile toplumun baştan çıkarıcı etkilerine karşı çocuklarının masumiyetini korumaya çalışan anne ve babalar bugün bu etkilere karşı çocukların daha güçlü olduğunu, kendilerini koruyacak yeterliliğe sahip olduklarını düşünmektedir. Bu durum, bugünkü çocukların eskiden olduğundan daha yoğun bir şekilde yetişkin dünyasına ait olumsuz gerçekleri tecrübe ettiklerini ve olumsuz neticelerden mümkün olan en az zararı göreceğ biçimde kendilerini koruyacakları düşüncesini oluşturmaktadır (Uğur, 2018: 231). Bu anlamda bugünkü çocuklar yetişkinler ile aynı performansını paylaşmakta, onların bildiklerini bilmekte, onlara benzeyen ve onlar gibi kendilerini koruyabilme konusunda kendilerini geliştirebilmektedir.

Çocukluk konusunda yapılan bazı araştırmaların çocukluğun tarihsel, zamansal ve bağlamsal olarak farklılaşmaları, yetişkinlerin çocukluk imajını kategorileştirerek inceledikleri görülmektedir. Örneğin Sorin (2005)'nin yaptığı sınıflamada çocukluk; kötü çocuk, masum çocuk, mesih/soylu çocuk, çığ gibi büyüyen çocuk, küçük yetişkin, kontrolden çıkmış çocuk, eğitimi süren yetişkinler, kurban çocuk, mülk olarak görülen çocuk ve katılımcı çocuk imajları şeklinde kategorileştirilmektedir. Masum çocuk, eğitime devam eden yetişkinler, kötü çocuk ve mülk olarak görülen çocuk imajları yetişkine bağımlı imajlardır. Mesih/soylu çocuk imajı, yetişkinden sorumlu çocuk imajıdır. Katılımcı çocuk ise, çocuk ve yetişkin rol ve güçlerini paylaşmış olduğu çocukluk imajıdır. Katılımcı çocuklar, sosyal yaşama ve eğitime katılan aktörler olarak değişimi etkilemekte ve sorumlulukları paylaşan bir rol üstlenmektedirler (Sorin, 2005: 15).

Katılımcı çocuk imajı öncelikli olarak ailede geliştirilmektedir. Aile içinde çocuğun kendi ile ilgili konularda bilgilendirilmeleri gerekir. Çocukların karar alma süreçlerinde dinlenilmesi, düşüncelerine önem verilmesi ve bu sürecin etkili bir üyesi olması beklenmektedir. Ancak ailenin bu süreç içinde çocuğun gelişen yetenekleri, yaşı ve olgunluk düzeylerini dikkate alması ve ona göre yol göstermesi gerekir. Böylelikle

çocuklar ailenin istek ve arzularını pasif uygulayıcıları olmanın yerine, gereken katılım becerilerinin olduğu etkin bireyler olabilirler (Akyüz, 2012: 26).

Badinter (2017: 103), çocuk bakımı sürecinde anne-baba iş birliğinin önemi üzerine durmaktadır. Bu konuda şunları aktarır: “70’lerin ve 80’lerin genç, çiftleri biberon sayesinde başka bir iş bölümünü tecrübe etmişlerdir. Bu iş bölümü, çıkabilen, gece uyuyabilen, hatta meslek hayatına daha sakin bir şekilde geri dönebilen annenin hareket etme özgürlüğüne daha uygundu. Bebeği biberonla beslemek, yıkamak, bezini değiştirmek gibi bütün “kadınsı” işler, erkekler tarafından yapılabiliyordu. Üstelik bunu, erkekliklerine bir tehdit olarak görmüyor, annelerin bebekleri terk ettiklerini de düşünmüyorlardı.” Dolayısıyla Fransa’da başlayan “yeni baba imajı” toplumsal iş bölümüne de yeni anlamlar yüklemiştir (Aktaş, 2021: 115).

UNICEF tarafından yayınlanan *Dünya Çocuklarının Durumu* başlıklı rapora göre, dünyadaki en dezavantajlı konumda olan çocukların durumuna odaklanılmaması söz konusu olduğunda 2030 yılına kadar çoğu önlenebilir rahatsızlıklar nedeni ile 69 milyon çocuk hayatını kaybetmiş, 167 milyon çocuk ise yoksulluk içinde yaşıyor ve 750 milyon kadın da henüz çocuk yaşta evlenmiş olacaktır. UNICEF’in de belirttiği gibi çocukların karşı karşıya kaldığı en büyük problemler, yoksulluk, eğitim, beslenme ve bunların ortaya çıkardığı riskler olarak özetlenebilir (Aktaş, 2021: 118-119).

Çocuklar açısından bir başka sorunsal alan toplumdan soyutlanmasına neden olan iletişim araçlarının özellikle son yıllarda çocuğun yaşamında çok fazla yer kaplıyor olmasıdır. Bu konuda T.C Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2008:10), “*İnternet Kullanımı ve Aile*” başlıklı çalışmada çocukların internet kullanımı ile ilgili sorunlarına değinmiştir. Çalışma, aile içinde ilgisiz, sevgisiz yetişen ve daha çok sanal dünyada sanal oyunlarla tatmin olmaya çalışan çocukların sayısının günümüzde hatırı sayılır oranda olduğunu ortaya koymuştur (Aktaş, 2021: 120).

Anne-babanın rol modeli olduğu ve desteklediği bir sosyal dünyada yaşayan çocuklar – mevcut toplumsal sorunların üstesinden gelmekte daha başarılı olacaklardır. Geçmiş dönemlerde büyük oranda annenin bakımına bırakılan ve babanın çocuk üzerindeki etki ve ilgisinin sınırlı olduğu sadece çocukla kısa vakitler geçiren baba anlayışı günümüzde yerini çocuğuyla parka, maça, oyun merkezlerine, piknik alanlarına giden, zaman zaman sorunlarını bir kısıtlılık olmadan paylaşan bir sürece doğru dönüştürmüştür (Aktaş, 2021: 123).

Türkiye’deki durum değerlendirildiğinde birçok sebepten dolayı çocukların kendi hayatlarıyla ilgili kendi düşüncelerini dile getiremedikleri görülmektedir. Burada Çocuk

Hakları Sözleşmesi'ndeki çocuğun yüksek yararı ilkesindeki “yaşama ve gelişme hakkı ve çocuğun ifade ettiği düşüncelerinin dinlenilme hakkı”nın dikkate alınmadığı görülmektedir (Avcı ve Pekince, 2018: 3). Birçok ülkede görüldüğü gibi çocuklarla ilgili kararların onlarla birlikte değil onlar adına alındığını belirtmek gerekir (Save the Children, 2010). O halde çocuğun yüksek yararının sağlanması durumu yetişkinlerin vermiş olduğu kararlarla şekillenmekte ve çocuklar pasif bireyler olarak görülmektedir.

Dünyada görüldüğü gibi Türkiye’de de yetişkinlerin çocuk algıları ve çocuklarla ilgili yaklaşımlarının ekonomik, ideolojik, kültürel ve sosyal olarak tarihsel süreç içinde etkilenmekte, değişmekte ve dönüşmektedir. Bu dönüşüm içinde insan hakları mücadelelerinin ve insan hakları kültürünün yaygınlaşma durumu önemli de olsa hak temelli bir yaklaşımın içselleştiği ve benimsenmesi söz konusu değildir. Tersine bugün çocuk ile ilgili düzenleme ve hizmet odağında muhafazakârlık, güvenlik, dayatma, cinsiyetçilik, tek tipleştirme ve çoğunluk hegemonya kurmak gibi kaygıların giderek arttığı görülmektedir (İHEA, 2014). Bunun sebebi çocukluğun hem biyolojik hem de yasal olarak yetişkinlere olan bağımlılık dönemi ve çocuk aktörlerinin göz ardı edilmeleridir. Başka bir deyişle çocukların pasif alıcılar şeklinde görülmesi ve kişi olarak mevcudiyetlerinin yok sayılmasıdır.

Günümüzde çocukluğun işgal ettiği yer konusu küreselleşme süreçlerinden bağımsız olarak değerlendirilmemektedir. Bu değişim kapsamında çocuk kültürü geleneksel ve modern imgeler ile aktarılan küreselleşmenin getirdiği politik, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ele alınarak incelenmelidir. Küreselleşme kapitalizm ile beslenerek güçlenen, bağımlılık ilişkilerinin arttığı, kişisel bağımsızlıkları yüksek noktalarda gören, gelişmiş ve güçlü toplumların lehine olan toplumların tümünü ve insanları etkisi altına alan bir süreci ifade etmektedir.

Bugünkü durumda geleneksel çocuk oyunlarının yerini endüstrileşen oyunlarla oyuncuğun araçsal mantığına bıraktığını söylemek mümkündür. Yarışmacı anlayışın ön plana çıktığı modern çocuk oyunlarının tüketim piyasası, yoğun trafik, kentleşme ve aşırı nüfus gibi nedenlerle kapalı mekânlara sıkıştırıldığı, doğal oyun alanlarının yok olmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca özgür olarak kurgulanan oyunlar bilimsel anlayış çerçevesinde (hangi yaş döneminde, ne tarz oyunları hangi amaç ve oyuncaklar ile oynaması gerektiği fikri) araçsallaştırılmış ve serbestlik yok olmuştur (İnal, 2007: 43).

Günümüzdeki çocukluk imgesi tüketim kültürünün bir parçası olarak inşa edilmiştir. Bunun neticesinde çocukların duygusal, fiziksel ve sosyal anlamda yoksunluk içerisinde olduğu ve bugünün çocuklarının mutluluğu tüketim aracılığı ile

gerçekleşeceğine inandırıldıkları görülmektedir (Kanner, 2005: 69). Teknolojinin yaygın kullanımıyla birlikte erken çocukluk eğitiminde de çağdaş oyun, teknolojik oyun ve dijital oyun gibi isimlendirilen kavramlar ortaya çıkmıştır. Dijital oyun, teknolojinin oyun amaçlı kullanılmasını ifade etmektedir (Işıkoğlu, 2019: 3). Çocukların oyun ve oyuncak dünyasındaki bu değişimin neoliberal politikalarla beraber endüstriyel kitlesel üretim tarzı ve tüketim kültürünün bütün dünyayı kuşattığını söylemek mümkündür.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimler aile içinde kurulan iletişim biçimlerinde de önemli değişikliklere neden olmuştur. Özellikle internetin yaygın bir duruma gelmesiyle yüz yüze iletişim yerini bilgisayar aracılığıyla iletişime bırakmıştır. Bu durum olumlu olarak görünse bile geleneksel aile bağlarını zayıflatmakta ve çekirdek aile yapısının dönüşümüyle insanların yalnızlaşmasına sebebiyet vermektedir (Bakan ve Bakan, 2017: 58).

İnternet ve gelişen teknolojiler, akıllı telefonlar, sosyal ağlar, uygulamalar, elektronik dergiler, kitaplar, doğru ya da yanlış içerik sunan web sayfaları her yaş gurubundan insanın hayatını çevrelemiş durumdadır. Dijital ortamda bilginin hızla yayılması, kurulan iletişimi sayılarla ifade edilemez bir boyuta ulaştırmıştır. Kısacası herkesin istediği her şeyi çevrimiçi yayımlayabilmesi ve sınır tanımadan çevrimiçi ortamlarda seyahat edebildiği görülmektedir. İnternetin toplum ve insanlarda yarattığı etkiyle birlikte vatandaşlık kavramı dijital ortama taşınmıştır. Dijital vatandaşlık kavramının bu şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Dijital vatandaşlık, “internet ortamında etik ve evrensel kurallar çerçevesinde her türlü tehlikenin bilincinde hareket etmek” şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın, 2015: 142).

Dijital vatandaşlıkla ilgili “ISTE (The International Society for Technology in Education)” organizasyonu tarafından oluşturulan bir standart bulunmaktadır. ISTE, dünyanın farklı noktalarından üyeleri bulunmaktadır. İlköğretim ve lise çağındaki öğrencilerin teknolojiyi etkin olarak kullanabilmeleri için öğretmenlerin ve öğrencilerin dijital ortamda eğitim ve öğretim faaliyetlerinin geliştirebilmesine yardımcı olmaktadır. ISTE, eğitimde “NETS (The National Educational Technology Standards)” standartlarını oluşturmuştur. NETS, dijital çağdaki öğrenme ve öğretme kabiliyetlerinin gelişmesi ve dijital öğrenme-öğretmenin bütün dünyada tanınması için oluşturulan standartları ifade etmektedir (Digital Agenda, 2011)

Günümüzdeki ailelerinin dijital vatandaş olmaları, çocuk ve gençleri özellikle internette karşılaşacakları riskler karşısında korunmaları hususunda donanımlı ve hazır olmaları bakımından önemlidir. Bununla beraber ailelerin çocukların internet

kullanmalarını yasaklamanın yerine onlara rehberlik etmeleri internetin hem riskleri hem de yararları hususunda bilgilendirmeleri gerekmektedir. Dijital vatandaşlık, çocukların öğrenci ve teknoloji kullanıcılarının teknolojiyi uygun olarak kullanabilmeleri amacıyla ailelerin teknoloji liderleri ve öğretmenlerin bilmeleri gerekenleri anlamalarına yardım eden bir kavramdır. Ribble, dijital vatandaşlıkla ilgili dokuz boyut öne sürmüştür: “dijital erişim, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital hukuk, dijital ticaret, dijital haklar ve sorumluluklar, dijital sağlık ve zindelik, dijital gizlilik ve güvenlik” (Zeybekoğlu ve Dursun, 2020: 2249).

Çubukçu ve Bayzan (2013: 149), dijital araç kullanım yaşının düşmesi ve yeni neslin aynı zamanda birer “dijital yerli” olması dijital vatandaşlık algısının çocuk yaşlarda başlaması ve bu dönemdeki çocuklara dijital araçları nasıl kullanacaklarının öğretiminin bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir. O halde çocukların artık vatandaşlık kimliği öncesinde dijital vatandaşlık kimlikleriyle dünyaya geldiklerini söylemek mümkündür. Aşağıda literatürde sıklıkla gündeme gelen dijital ebeveynlik ve dijital çocukluk kavramlarına değinilmiştir.

4.2.1. Dijitalleşen Dünyada Çocuk ve Çocukluk: Dijital Ebeveyn(lik) ve Dijital Çocuk(luk)

Ebeveyn, biyolojik anlamda çocuğu büyütmenin yanında psikolojik olarak da gelişmesini sağlama konusunda sorumlu tutulan anne ve babaya denir. Ebeveyn rolü erkek ve kadının en önemli rollerinden biridir. Çocuk sahibi çiftlerin ebeveynlik rolüyle çocuğun ruhsal, fiziksel ve sosyal anlamda gelişiminde, eğitimlerini desteklemek, rehberlik etmek ve olumlu davranış ve tutum kazanmasında önemli sorumluluklar edinmektedirler. Anne ve babalara, çocukların karşılaşmış olduğu her durum ve ortamda farklı roller düştüğü görülmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerin birey ve toplumu da etkileyerek değiştirdiği daha önce vurgulanmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak ebeveynlere düşen rollerin de değiştiği görülmüştür (Yurdakul vd., 2013: 885). Dünyanın dijitalleşmesi toplum içinde yaşayan bireylerin özellikle genç ve çocukların karşı karşıya kalmış oldukları teknoloji ile nasıl bir ilişki kurmaları gerektiğini bilemedikleri görülmektedir.

Çocukların, dijital teknolojilere kolayca adapte olabildiği ve bu teknolojileri aktif bir şekilde kullanabildikleri görülmektedir. Bu durum, bir üstünlük gibi algılsa da, güncel çalışmalarda, çocukların internetin risk ve sınırlılıkları konusunda savunmasız oldukları ifade edilmektedir. Dijital dünyada anne baba olmak, çocuğun telefon ve bilgisayar gibi teknolojilerine erişiminin sağlanmasıyla sınırlandırılmamalıdır. Dijital tecrübelerin gerçekleştiği donanım, yazılım ve hizmetlerin değişim ve çeşitlik hızına

yetişilmesi zor görünmektedir. Bu hızlı dönüşümün, ebeveynlik kavramına kazandırdığı yeni boyutlar beraberinde yeni roller de getirmiştir. Bu noktada dijital dünyada ebeveyn olma kavramı gündeme gelmiştir.

Dijital ebeveynlik, internet teknolojilerinin dijital deneyimlerinin üzerindeki etkileri sonucunda literatrede “internet ebeveynliği” ve “evrimii ebeveynlik” gibi kavramlar ile ifade edilmektedir. Dijital ebeveynler, çocuğun dijital ortama erişmesinden, bu ortamları sorumlu kullanımı ve bu ortamları kullanırken psikolojik, sosyal ve fiziksel iyi oluşundan sorumlu bireylerdir (Yaman vd., 2016: 173-174)

Dijital dünyadaki gelişmelerin yaşamın her alanını etkilediği görülmektedir. Bunlardan biri de ailedir ki dijital dünyadaki risklerin ailenin bireyleri olan çocukları ciddi olarak etkilemektedir. Çocukları koruma ve kollamakla görevli anne babaların da dijital dünyadaki gelişmeleri takip etmeleri önemlidir. Bununla birlikte, dijital dünyada anne babaların rol ve sorumluluklarının da farklılaştığını söylemek mümkündür (Yaman, 2018: 178). Çocuğun gelişimi için önemli bir sorumluluğu üstlenen anne ve babaların dijital dönemdeki görevleri çocuğuna sadece internet ve bilgisayar gibi ortamları tanıtmaq ve sunmaq değildir (Canbek ve Sağıroğlu, 2007: 34).

Anne babaların genellikle iki Şekilde davranış kazandığı ve aktardıkları görülmektedir. İlki nesiller arası aktarım yoluyla öğrenmekte, ikincisi de evre etkileşimleri sonucunda eski öğrendiklerine yenilerini ekleme yöntemiyle öğrenmektedirler. İçinde yaşanılan dönemin dijital dünya bakımından nesiller arası öğrenmek için başlama noktası olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bugünün çocuklarını dijital yerli, ebeveynlerini de dijital göçmen Şeklinde ifade edilen Prensky (2001: 2), dijital göçmen olan yetişkinlerin çocuklardan farklı olarak sosyalleştiği ve yeni bir dil öğrenme süreci içinde olduğunu belirtmiştir.

Prensky (2001: 4) yaptığı bir başka araştırmada da dijital yerlilerle dijital göçmenlerin nörolojik beyin fonksiyonları bakımından da farklılıklar olabileceğini söylemiştir. “Avrupa evrimii ocuklar Araştırma Projesi (AAP)” tarafından yapılan geniş çaplı çalışmalarda Türkiye’de çocukların yaklaşık yüzde 78’nin anne babalarından daha çok bilgiye sahip oldukları saptanmıştır (Kids Online, 2011). Yurtdışında konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde diğer ülkelerde de benzer sorunlar olduğu görülür. Sharples vd. (2009: 72)’nin 121 ebeveynle yaptıkları araştırmada teknolojiyi çocuklarından daha iyi bildiğini söyleyen anne babaların oranının yalnızca yüzde 13 olduğunu görülmüştür. Çocukların yaşının artmasıyla beceri ve bilgi hususunda anne babalarından daha donanımlı oldukları saptanmıştır. Bu sebeple muhtemel sorunların anlaşılabilmesi ve

çözüm üretilebilmesi için anne babaların teknoloji ve medya ortamının incelenmesi, geleneksel teknoloji ve yeni dijital teknolojilerin ebeveynlerin üzerindeki rolünün kavranması ve bununla birlikte anne babaların farklı düzeylerin dijital teknoloji kullanımları üzerinde durulması önemlidir (Ebcin, 2017: 1).

Valcke vd. (2010: 456) yapmış oldukları bir çalışmada internet ebeveynlik stili perspektifinden hareketle internet ebeveynlik stiliyle çocukların internet kullanımlarının arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Lou vd. (2010: 174), anne babaların internet okuryazarlıklarının belirlenmesine yönelik yapmış oldukları çalışmada ebeveynlerin yüzde 31'inin düşük düzeyde, yüzde 39'unun orta düzeyde ve yüzde 30'unun yüksek düzeyde internet okuryazarlığı becerisine sahip olduğunu belirlemişlerdir. Yapılan araştırmalarda anne babaların, dijital araç kullanımı konusunda çocuklarından etkilendikleri dikkat çekmektedir. Çocukların aile içinde yeni bir medyayı tanıtan ve ebeveynlerini bu medyayı benimseme ve kullanmaya yönlendiren konumunda olduklarını saptamışlardır (Nelissen ve Van den Bulck, 2017: 85).

Ebeveynlerin internet kullanım oranlarının düşük olması ve çocuklarla aralarında uçurum olmasına karşın Türkiye'de yapılan bir çalışmada ebeveynlerin yüzde 72'den çoğunun çocuklarının internette herhangi bir sorunla karşılaşmaları durumunda kendilerinin yardım edebileceğini ve bu konuda kendilerine güvendikleri görülmüştür. Aynı çalışmada ebeveynlerin yüzde 60'ının çocuklarına interneti güvenli hale getirme konusunda yol gösterdiği ve yüzde 56'sının da çocuklarının internette zorlanması durumunda çocuğuna yardım ettiği ortaya çıkmıştır (Kaşıkçı vd., 2014: 232).

Aile özellikleriyle ilgili çalışmalarda çeşitli farklılıkların olduğu ve sonuç odaklı fikir birliğinin bulunmadığını söylemek mümkündür. Ayas ve Horzum (2013: 630) anne babaların çocuklarına karşı dijital teknoloji kullanımı konusunda farklı tutumlar sergilemesi, çocukların internet veya akıllı telefon bağımlılıklarını zarar ve risklere karşı davranışlarını da etkilediğini belirtmişlerdi. Çevik ve Çelikkaleli (2010: 235) yaptıkları bir araştırmada, ilgisiz bir tutum sergilediği görülen ebeveynlerin çocuklarının koruyucu ve otoriter ve demokratik tutum sergileyen anne babaların çocuklarına göre daha yüksek seviyede internet bağımlılığı olduğu saptamışlardır. Bireylerin internet kullanımlarını kontrol edememeleri, aşırı kullanım nedeniyle aile, iş ve sosyal çevrelerinde sorunlar yaşaması olarak ifade edilen internet bağımlılığının, çocuklarda sosyal, psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara sebebiyet verebilmektedir. Diğer taraftan çocukların dijital teknolojileri doğru ve uygun olarak kullanmaları ve risklerden korunmaları konusunda ailelerinin mühim rolü vardır (Sırakaya ve Seferoğlu, 2018: 185-186).

Çoğunluğu oluşturan dijital ebeveynlik düzeyi düşük ebeveynler çocuklarını dijital ortamların zararlarından koruyabilmek için çocuklarının bilgisayar, akıllı telefon ve tablet gibi araçları kullanımlarını engellemektedir (Çalışkan ve Özbay, 2015: 443). Söz konusu durumun, çocukların ebeveynlerini dikkate almadan ve onlara haber vermeden dijital teknoloji kullanımı için teşvik etmesine yol açabilmektedir. Ebeveynlerinden tamamıyla habersiz olarak dijital teknoloji araçlarına ulaşmaya çalışan çocukların dijital ortamlardaki zarar ve risklerle karşılaşma ihtimallerini daha çok güçlendireceğini söylemek mümkündür. Çocukların dijital teknoloji kullanmalarını tamamen engellemek bir çözüm değildir. Bu durumun günümüzdeki dünyada çocukların sosyal ortamlardan kendisini izole hissetmesi ve yeniliklere uyum sağlayamaması gibi sorunlara neden olacağı ön görülmektedir.

“The Digital Well-Being Of Canadian Families” ismi verilen bir çalışmada, dijital medyayı kullanan ebeveynlerin yüzde 43’ünün otoriter ebeveynlik tarzına sahip olduğu ve “dijital teknolojileri kullanırken; *“kurallarımı uygulayarak çocuğumu güvende tutmak benim işim”* ifadelerini kullanmışlardır. Buna göre otoriter ebeveynler, belirlemiş oldukları kurallara çocuklarının uymasını beklemektedirler. Dijital anlamda bu çevrimiçi davranış ve içerik üzerine kurallar koyma ve uygulamaya odaklanmayı ifade etmektedir. Ebeveynler, çevrimiçi risklerin medya tasvirlerinden endişe duyabilmektedir. Bu durumda da kurallar de rollerin dengelenmesinde, sürekli iletişimde ve çocuklarının çevrimiçi hayatlarında güven geliştirmelerinde destek ve rehberliğe ihtiyaçları olabilmektedir. Yine bu yapılan araştırmada ebeveynlerin, dijital ebeveynliklerinin dijital teknoloji ile ilişkili riskleri azaltma ve dijital teknolojinin çocuklara sağlamış olduğu fırsatlara erişim sağlamak arasında denge kurabilmek adına emek harcadıkları belirtilmiştir (Brisson Boivin, 2018: 3)

Çocukların dijital ortamdan tamamıyla uzak tutulma eğiliminin de bugünün koşullarında pek mümkün olmadığı görülmektedir. Dijital teknolojiyi reddedenler dahi dijital işlem ve prosedürler tarafından yönetilen kurumsal hizmetlerin çoğunda dijital teknolojileri yoğun olarak kullanmaya başlamışlardır. Bugünün dünyasında “dijital yaşam” kavramının modasının geçtiği savunulmuştur bunun gerekçesi olarak da dijital teknolojilerin reddedilmesinin imkansız olması ve sosyal bir dışlanma söz konusu olduğu belirtilmiştir (Odabaşı vd., 2017: 53).

Teknolojinin sosyal değişmeyi tetikleyen temel faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Teknolojinin aile içinde yeri, önemi ve kullanımı geçtiğimiz dönemlere göre daha üst seviyededir. Dijitalleşme tüm dünyayı etkilemiştir. Bu da çocukları henüz küçük yaşlarda yoğun olarak teknolojiye maruz bırakarak çeşitli teknolojik ürün

kullanımında zengin dijital tecrübeye sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu durum çocukluğun kendini de etkileyerek değiştirmektedir.

Onur (2019: 32), Batı toplumlarında 19. Yüzyıl sonlarında kentli ebeveynlerin çocuklarının ileride kendi yaşadıklarından daha farklı bir dünyada yaşayacağını belirtmiştir. 20. yüzyılda anne baba olmanın en temel niteliği çocukların mutluluğu ve sağlığıyla ilgili duyulan duyarlılık ve kaygı olduğunu söylemek mümkündür. Çocuğun ailenin ekonomisine katkı sağlamasını beklediği o eski dönemlerin çoktan geride kaldığı ve çocuğun duygusal anlamı, değeri ve öneminin ön plana çıktığı görülmektedir.

Dijital teknolojilerin çocuklar ve gençler tarafından kullanımı söz konusu olduğu zaman anne babaların yaklaşımlarının belirlendiği iki boyut vardır. Bu iki boyutun ebeveynleri çocuklarının sosyal, bilişsel ve duygusal gelişimlerinin dikkate alınarak onların dijital fırsatlardan faydalandırılması ve bu teknolojilerden kaynaklanan risklerden koruma konusunda ikilemde bırakmıştır. Buna göre anne babaların, çocukların bu araçları erken dönemden itibaren kullanmalarının onların öğrenme fırsatlarını artırdığı görüşüyle kullanımların artması sebebiyle çocukların beden sağlığı ile duygusal-sosyal anlamda gelişimlerinin üzerindeki olumsuz etkilerden duyulan endişe arasında kaldıklarını söylemek mümkündür (Livingstone vd., 2015).

Goodwin (2018: 9-10) “Dijital Dünyada Çocuk Büyütmek” isimli kitabında ebeveynler ile ilgili durumu aşağıdaki gibi aktarmıştır:

“Biz çocukluğumuzu gökyüzüne bakarak geçirdik, ekranlara değil! Anne babalarımız bizim şimdi yüzleşmek zorunda kaldığımız dijital ikilemleri yaşamadı. Çocuğun mücadele ettiği tek karar, ne kadar televizyon izleyebileceğimizi. Üstelik o ekran kalıcı bir biçimde duvara sabitlenmiş haldeydi – pijamaların ceplerinde kaçırılmaz ya da annenin çantasına saklanamazdı! - ve izlenebilecek program sayısı da bir elin parmakları kadardı. Bugün ise televizyon, ebeveynlerin çocuklarını idare etmesine yardımcı dokunan pek çok dijital cihazdan sadece biridir. Artık seçim yapabilecekleri geniş bir dijital açık büfe var. Ayrıca teknoloji sürekli değişip geliyor, bu da ebeveynlerin kafa karışıklığını ve bunaltısını daha da artırıyor.”

Bütün bu risk ve olanaklarla ilgili olarak ebeveyn ve çocukların bilgi sahibi olmaları ve farkındalık seviyelerinin yükseltilmesi gerekir. Böylece özellikle risklerle ilgili çocuklarını korumakla görevli dijital ebeveynlerin işi de kolaylaşacaktır. Çocuklarındaki psikolojik ya da fiziksel rahatsızlıkların internet ya da dijital bağımlılıklarını fark etmeleri ve bu problemlerle ilgili gereken önlemlerin alınması, erken müdahale etmeleri bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu risklerin yok edilmesi veya en aza

indirgenmesi konusunda aile içerisindeki tutumların, kontrol ve desteğin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle çocukların interneti hedefine uygun olarak kullanmaları ve karşılaşabileceği risklerle ilgili ebeveynlerin çocukları bilgilendirerek yönlendirmeleri çocukların kişisel gelişimi bakımından önemlidir. Bu anlamda hem aile hem de çocukların genellikle dijital dünya konusunda eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Çocuklara ailede yapılacak olan bilgilendirmelerin yanında okullarda da dersler, seminerler ve eğitimler verilmesi ve küçük yaşlardan itibaren dijital dünyayı etkin ve doğru olarak kullanmaları için gereklidir. Böylece ailenin müdahale öncesinde kendi kendilerini risklerden koruyabileceklerdir. Dijital ebeveynler çocukların dijital araçlara erişmelerini sağlamanın yanında onları kontrol ederek olumsuz etki ve güvenliklerini korunmalarını da sağlamalıdır. Dijital ebeveynler çocuklarını dijital hayatta kontrol etme bilgisi ve yeterliğine sahip olmak durumundadır. Bu çerçevede ebeveynlerin dijital okuryazarlık ve dijital vatandaşlık niteliklerine sahip olmaları bir zorunluluğa dönüşmüştür.

Aygül ve Apak (2019: 172), “dijital çocukların dâhil oldukları dijital ortamların takibi ve çocukların dijital ayak izlerinin bir takım yazılım programlarıyla denetlenmesi yani ebeveynlerin de dijital dünyaya en az “dijital yerliler” kadar uyum sağlamasının” gerektiğini belirtmişlerdir. Kırık (2017: 235) da anne babaların pek çoğunun çocukların internet kullanma sürelerini kendilerine vakit ayırabilmek için bir olanak şeklinde değerlendirdiğini ifade ederken; Yıldırım (2018: 45) ise anne babaların çocuk büyütürken tablet, televizyon ve akıllı telefon ekranlarını birer kurtarıcı gibi görmeleri ve ekrana bakıcı rolü yüklemelerinin ardından çocukların uzun süre ve bilinçsizce izlemeleriyle ekrana bağımlı duruma geldiklerini belirtmiştir. Bu anlamda ebeveynlerin çocukların dijital araç ve internette geçirmiş oldukları süreye yaş gruplarına göre süre ve içerik olarak kısıtlama getirmemeleri durumunda ilerleyen zamanlarda çocuklarda özel alanına daha fazla çekilerek bir “odadan çıkmama kültürü” ile karşı karşıya kalma durumları gündeme gelmiştir. Bu sebeple;

- “Aşırıktan kaçınıp çocukların gelişim ve yaş düzeylerine uygun programların seçimi”;
- “Dijital ortamlarda edinilen arkadaşlıkların, kurulan ilişkilerin denetimi”
- “Farklı etkinliklerin üretimi ve diğer sosyal etkinliklere yönlendirilme durumu”;
- “Aile üyeleriyle birlikte zaman geçirmesinin ve ev içindeki ortak mekanlar da, ebeveynlerin gözetiminde dijital araçların kullanımının sağlanması”
- “Çocukların davranışlarının sürekli gözlenmesi”

dijital ebeveynlerin dikkat etmesi gereken temel konular arasındadır.

Ayrıca ebeveynlerin dijital ortamlardaki bilgilerin iyi niyet taşımayan kişiler tarafından kullanılabilceği, kişisel bilgilerini paylaşmamaları gerektiği gibi konularda çocuklarını bilgilendirip uymaları önemlidir. Rahatsızlık hissettikleri durumlarda çekinmeden destek istemeleri ve en önemlisi de ebeveynlerin, dijital dünyada da çocuklarına örnek olmaları noktasında anne babalar rol model olmalıdır.

4.2.2. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Çocuk ve Çocukluk

Dijital topluma geçişi hızlandıran en önemli etmenlerden biri de son zamanlarda yaşanan pandemi olduğu görülmektedir. Yeni ve farklı bir hastalık olan COVID-19, ilk defa 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinde, canlı hayvan pazarı olan "Huanan Deniz Ürünleri ve Canlı Hayvan Toptan Satış Pazarı"ndan küresel bir pandemiye dönüşmüştür. Sadece tıbbi anlamda değil, politik, sosyal, ekonomik, mesleki, ahlaki ve etik bazı sonuçlara da neden olmuştur. Kısa zamanda dünya geneline yayılan pandemi, sosyokültürel, ekonomi, popülasyon ve politik farklılıklara karşın, bir çok ülkede beklenen muhtemel etik ikilem ve sonuçlar doğurmuştur (Üstün ve Özçiftçi, 2020:143-145).

Virüsün yayılmaması için sosyal mesafeyi koruma ve evde kalma zorunluluğunun birçok ihtiyaç ve hizmetin internet ortamına taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Eğitim, iş, sosyal ilişkiler, alışveriş, resmi hizmet ve işlemlerin çoğunun artık internet ortamından sunulduğu görülmektedir. Günümüzde birçok insan evden çıkmadan bütün ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Dolayısıyla pandeminin dijital topluma geçişi hızlandırdığını söylemek mümkündür. Dijital topluma geçiş, bir taraftan hayatı kolaylaştırmakta bir taraftan da sosyal ilişkilerde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Dijital bağımlılığın artması bireyselleşmeyi dolayısıyla da bireyler arasındaki mesafeleri beraberinde getirmektedir. Başta aile gelmek üzere toplumda bireylerin arasındaki mesafeleri açtığı, sosyal ilişkileri zayıflattığı görülmektedir. Bu durumun toplumsal yapıda bir dönüşüme neden olacağı aşikardır (Kurttaş, 2020: 543).

COVID-19'dan etkilenen bireylere bakıldığında çocukların sosyal, bilişsel, dil ve fiziksel gelişim düzeyleri sebebiyle diğer bireylere nazaran salgın dönemini de diğer kriz durumlarını ve dönemlerdeki yaşantılarının (Lieberman vd., 2011) yansımalarından daha çok zarar görme ihtimallerinin olduğu düşünülmektedir. COVID-19 salgını ile birlikte çocukların eğitim ve öğretim faaliyetlerinin online platformlarda olması da bu kriz durumu

kapsamında değerlendirilmektedir. Çünkü çocukların öğrenci rolleri ile eğitim sisteminde yer almaları, belli bir oryantasyon süreci içine katılmadan uzaktan eğitim almaya başlamaları ve bu sürece herhangi bir destek almadan uyum sağlamak durumunda kalmaları söz konusu olmuştur. COVID-19 salgınından önce çocuklara verilen okul içi destekleyici etkinliklerin salgının ardından okul içi öğrenmeler olmadığı için tek başına öğrenmeleri gerekmiştir (Çaykuş ve Çaykuş, 2020: 97). Bu nedenle çocukların salgın sürecine alışmakta zorluk çektikleri, öğrenme kayıpları yaşadıkları ve sonunda da kaygılarının arttığı görülmektedir.

Pandemi sürecinde çocukların değersizlik, öfke, üzüntü, korku, suçluluk ve kaygı gibi duyguları hissedebildikleri ve bu duyguları aile üyelerine farklı biçimlerde yansıtabildikleri görülmektedir. Sosyal-duygusal ve bilişsel gelişimini henüz tamamlamayan çocukların yaşadıkları bu öfkeyi ağlayarak, anne babalarını suçlayarak, onlara küserek, kendini onlardan yalıtarak ve oyuncaklarına karşı sergiledikleri saldırgan davranışlarla gösterebilmektedir. Bu tepkilerin yanında anne ve babadan ayrılamama, devamlı beraber olmayı isteme, yatak ıslatma, iştahsızlık ve parmak emmek gibi gerileme ve zarar verici davranışlarla, nedeni tespit edilemeyen psikosomatik tepkiler pandemi süreci içinde çocukların sergileyebileceği muhtemel tepkiler arasında bulunmaktadır (Türk Psikiyatri Derneği, 2020). Bütün bu sebeplerle çocukların bu süreçte ve pandeminin ardından müdahale edilmesi gereken gruplar arasında yer aldığını belirtmek gerekir. Özellikle psikolojik anlamda bu desteğin verilmesi gerektiği görülmektedir.

Pandemi, insanların gündelik yaşam pratiklerinin değişmesine de neden olmuştur. Söz konusu pratiklerin bu yeni döneme uygun bir şekilde değiştiği görülmektedir. Özellikle Covid-19'le mücadele çerçevesinde uygulanan sosyal mesafe ve sosyal izolasyon monoton aktivitelerin artmasına neden olmuştur. İnsanlar sınırlı fiziksel alanlarda monoton aktiviteler paylaşmak zorunda kalmaktadırlar. Bu da sosyal ilişkilerin sanal ortama taşınmasına yol açmıştır. Sanal ortamda amaçsız geçirilen saatlerse duygusal ve zihinsel becerilerin zarar görmesine sebep olabilmektedir (Taştan, 2020: 18-19).

Bu anlamda sosyal mesafe ve sosyal izolasyonun özellikle aile ve aile ilişkileri belirgin bir şekilde etkilemektedir. Sosyal mesafenin korunduğu ve evde kalma sürelerinin uzatıldığı dönemlerde özellikle aile içi ilişkilerde bazı sorunların yaşandığı görülmektedir. Covid-19 aileyi “aile içi/eşler arası çatışma, aile üyeleri arasındaki orantısız sorumluluk dağılımı, kadının görünmeyen emeği ve kalabalık aileler” gibi olumsuz etkilerinin yanı sıra “çalışan anne ve babaların çocuklarıyla evde vakit geçirmesi ve aile bağlarını geliştirmesi” gibi olumlu etkilerinin de olduğu saptanmıştır (Güngörer, 2020: 415-417).

Bütün aile bireylerinin pandemi sürecinde evde kalmaları; babanın çalışmaması, çocukların uzaktan eğitimle öğrenim hayatına devam etmesi gibi durumla kadınların ev işlerinde yükünün artmasına neden olmuştur. Bu durum da aile üyelerinin arasında çatışma hatta şiddete yol açmıştır. Farklı bir bakış açısını Yıldırım (2020: 1347) gündeme getirmiştir. O, salgınla toplumda yerleşen korku kültürüyle birlikte aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet, çocuk istismarı ve boşanma eylemlerini arttıracakı düşüncesindedir.

Küçük ve İlhan (2020: 105) COVID-19'un çocuk sağlığının üzerinde etkileri belirlemek için bir çalışma yürütmüşlerdir. Sağlığı etkileyen olumsuzlukların önlenmesi için yapılması gerekenler konusunda birçok öneri sıralanmıştır:

- Salgın süreci içinde çocukların faydalı ve yeterli besleniyor olması,
- Fiziksel hareket etmesi,
- Teknolojik bağımlılığı karşısında ebeveynlerinin önlem alması,
- Uyku düzenine dikkat edilmesi,
- Ev içinde fiziksel hareketlilik sağlanması,
- Çocuklara çevrimiçi eğitimlerin verilmesi,
- Ders çalışma ve kitap okumaya yönlendirilmeleri,
- Aile içerisinde birlikte etkinlikler yapılması,
- Hijyen ve sağlık konularında çocukların bilinçlendirilmeleri,
- Kısıtlı sürelerde dışarıya çıkarılmalarıyla salgınla ilgili kaygı ve endişe gideren konuşmaların yapılması.

Son olarak, pandemiden önce boş zamanlarını dışarıda arkadaşlarıyla vakit geçirerek değerlendiren çocukların pandemi sırasında sosyalleşme biçimlerinin değiştiğini belirtmek gerekir. Uygulanan kısıtlamalar nedeniyle evlerinden çıkamayan ve eğitim hayatlarına uzak eğitim olarak devam etmek zorunda kalan çocukların, daha fazla boş zamanlarının olduğu görülmektedir. Enerjilerini dışarıya atamadığı görülen çocukların ruhen ve bedenen sıkıldıkları, hastalık korkusu ile uygulanan kısıtlamalar nedeniyle ailesiyle olan ilişkilerinin gerildiğini söylemek mümkündür (Yıldız ve Bektaş, 2021: 120). Salgının etkilerinin önlenmesi konusunda fiziksel hareketlilik, teknolojinin sınırlandırılması ve kontrollü sosyalleşmenin başlaması gerekmektedir. Bu durumun sağlanmasındaki en önemli faktör ise ailenin çocuğa karşı sergilediği tutum ve davranışlardır.

SONUÇ

Çocukluk biyolojik bir dönemi ifade etmesi bir tarafa kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik güçlerle şekillenen veya değişen tarihsel ve toplumsal bir kavramdır. Çocukluk anlayışının tarihsel süreç içinde farklı anlamlara geldiği ve farklı toplumsal yansımalara sahip olduğu görülmektedir. İlk çağlara bakıldığında çocuğun anlam ve değerinin yeteri kadar anlaşılmadığı görülmektedir. Bunun yanında ailenin özellikle babanın çocuğun üzerinde mutlak velayet hakkının olduğu bir dönemden bahsedilmektedir. Öyle ki çocukların duygusal ve sosyal gereksinimlerinin göz ardı edildiği hatta çoğu kez ikinci plana itildiği bir dönem yaşanmıştır. Zaman içinde çocukluğun ve çocuğun varlığı kabul edilmiştir. Çocuğun önemsiz, çocukluğun ise boşa geçirilen bir zaman dilimi şeklinde algılandığı dönemler olmuştur. Orta Çağ'a gelindiğinde çocuklar "küçük yetişkinler" olarak görüldüğünü ve dönemin zor şartlarının yanı sıra ailelerin çocuklarla ilgili farkındalıkların yeteri kadar gelişmediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle çocuklara gereken özenin gösterilmediğini belirtmek gerekir.

Matbaa, televizyon, bilgisayar ve internet gibi teknolojik gelişmelerle, toplumsal hayat önemli değişimlere uğramıştır. Matbaanın 16. yüzyılda ortaya çıkması, çocuk-yetişkin arasında ayırımına neden olmuşken televizyon, bilgisayar ve internetin yaygınlaşması çocukların, yetişkinlerle aynı enformasyona sahip olmasına sebep olmuştur. Bu durum da çocuk ile yetişkin arasında yapılan ayırımın kaybolmasına yol açmıştır.

Aydınlanma çağı, batı toplumlarının karanlık olan bir dünyadan çıktıkları, bireye ve çocuğa bakış açılarını değiştirdikleri bir dönemdir. Bu değişim çocuğun önemsizliği, çocukluk döneminin de kritik ve değerli bir süreç olduğu anlayışıyla başlamıştır. Aynı dönem içinde Türk toplumlarında çocuk ve çocukluk kavramları değerlendirilmiş, eğitim ve gelişim boyutlarıyla incelenmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda sanayileşme ile dünya savaşlarının insanlara ve çocuklara olan etkisi çocuğa bakış açısını önemli bir noktaya taşımıştır. Ancak çocukluğun ve çocukların önemsizliğinde dengenin korunamadığını söylemek gerekir. Ortaya çıkan bu dengesizlik neticesinde çocuk merkezli aileler oluşmuştur. Bu da çocuklarını birbirleriyle, başka çocuklarla kıyaslayan ailelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

20. yüzyılın sonlarında modern toplumdan beslenen kapitalizm ve neoliberal politikalar ile beraber küreselleşme ortaya çıkmıştır. Bu da "çocukluğun yok oluşundan," "tüketici çocuk" ve "acele ettirilmiş çocukluk" söylemlerini gündeme getirmiştir. Sonuçta

doğadan gittikçe kopan, fiziksel anlamda becerilerini kaybeden, sanal dünyayla iç içe, daha az meraklı, hazırcı, daha bencil, tüketim çarkının taleplerine göre hareket eden, kolaylıkla şekillenebilen ve yaratıcılıktan yoksun çocukluk anlayışından bahsedilmektedir.

1980 sonrasında gelişen neoliberal politikalar ile küreselleşmenin karşılıklı etkileşimleri neticesinde çocukluk ve çocuk kültürünün de büyük bir değişime uğradığını söylemek mümkündür. Günümüzdeki çocukluk yaşamının üç farklı görünümü vardır. İlk olarak çocukların birer tüketici ya da küresel sermayenin kurbanları arasına girmesi; ikinci olarak bilgi ve ideolojileri iletilmek istenen doğrultuda birer uygulayıcı ve yorumlayıcı olmalarıdır. Son olarak çocukların küreselleşmenin katılımcı aktörlerine dönüştüğünden bahsedilmektedir.

Örneğin geçmiş dönemlerde özellikle kırsal yerlerde ebeveynlerin yaşlandıkları zaman sosyal sigorta gibi gördükleri çocuklar artık çocuk yetiştirmedeki maliyetten ailelerin tek çocuk sahibi olmak istemelerine tarımda ailenin sahip olmak istediği çocuk sayısının azalmasıyla, çocuğa pek çok anlam ve önem atfedilmesine zemin hazırlamıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde Türkiye’de aile yapısı çekirdek ailedir ve aile içi ilişki boyutu açısından geleneksel özellik göstermektedir.

Kağıtçıbaşı’nın 1980’de yayımladığı “Çocuğun Değeri: Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık” isimli çalışmada çekirdek aile görünümüne büründüğü görülen ailenin geleneksel geniş ailelerde vurgulanan “erkek çocuğun değerli olduğu” tutumunun varlığını koruduğu düşünülmektedir. Kız çocukların aileden ayrılıp gitmeleriyle erkek çocukların özellikle ailenin en büyük erkek çocuğunun ebeveyne bakacak kişi olması, cinsiyetler arası hiyerarşinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kız çocuk anlamsal erkek çocuk araçsal rolü yerine getiren misyona sahip olması gerektiği vurgusu Parsons’ın bakış açısını da anımsatmaktadır. Kız ve erkek çocuklardan farklı beklentiler aile içi ilişkileri ve sosyalleşme sürecini etkilemiştir. Böylece aile içi dengeler değişmiştir.

Çocuğun Değeri Araştırması (1970’ler) “Aile dinamikleri ve zaman içindeki değişimi ile toplumsal sosyoekonomik gelişimi anlamayı kolaylaştıran en önemli araştırmalardan biridir” (ÇDA). İkinci Türk ÇDA 2003 yılında, orijinal ÇDA’dan yaklaşık olarak 30 sene sonra yapılmıştır. Tam bir tekrar araştırması olmadığından iki çalışmanın arasında bazı yöntemsel farklılıkların olduğu görülmektedir. Esas araştırmada bütün ulusu temsil eden bir örneklem kullanmıştır. Bu çalışmada ise kentsel orta/üst sosyo-ekonomik statü, kentsel düşük sosyo-ekonomik statü ve kırsal kesimi kapsayan bir örneklem oluşturulmuştur.

Günümüzde ebeveyn olmak ise geçmiş dönemlere nazaran oldukça farklı zorlukları beraberinde getirmektedir. Bir tarafın geleneksel, bir tarafın modern hayatın içinde olduğu görülürken çocuklara verebileceklerinin en iyisini vermeye çalışan ailelerin ciddi anlamda zorluk yaşadıkları görülmektedir. Gelinek noktada anne babanın neredeyse bütün yaşam biçimleri çocukların okul, ders ve gereksinimlerine göre düzenlemeye başladıklarını söylemek mümkündür. Bu durum çocuk merkezli başka bir ifadeyle çocuk egemen aileleri gündeme getirmektedir. Çocuk merkezli ailelere bakıldığında ait olma ile bağımsız birey olma arasındaki dengenin çocuğun bağımsız olması yönünde bozulduğu görülmektedir. Daha anlaşılır bir ifadeyle aile içinde her şey çocuğun isteklerine göre düzenlenmekte ve herkesten çocuğun isteği şekilde fedakârlık yapması beklenmektedir.

Çocuk ve çocuğun değerinin değişiminden yeni ebeveynlik türleri de ortaya çıkarmıştır. Özellikle dijitalleşmeyle birlikte dijital çocuk(luk) ve dijital ebeveyn(lik) son dönemin popüler konuları arasındadır. Aynı zamanda “Çocuk-merkezli” ailelerde çok sayıda artmıştır. Çünkü günümüzde çocuğa atfedilen anlam ve önem fazladır.

Özetle, çocukluk sadece biyolojik bir kategori olmamakla birlikte siyasal ve toplumsal bir tahayyülü kapsayan geniş bir dönemdir. Tarih boyunca politik, ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda farklı şekillerde algılanarak kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Günümüzde aile ve çocuk hızla değişen dünyaya doğru orantılı bir şekilde ayak uydurmaktadır. Bu değişim sürecinde yeni ebeveynlik ve yeni çocukluk biçimlerinin gündeme geldiği görülmektedir.

Çocuk ve aile toplumsal değişim süreci içinde yaşanan koşullara göre net bir şekilde yeniden biçimlenmiştir. Dolayısıyla aile ve çocuğun tartışma konularına dâhil edilmesi ve yeniden biçimlenmiş olarak değerlendirilmesinde felsefi akımlar, kapitalizm, aydınlanma düşüncesi, sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme gibi önemli kavramların ve bunların geçirdiği süreçlerin etkisi büyüktür. Bütün bunların yanında aile ve çocuğun tüketime yönelimi, risk ve tehlikeyi vurgulayan yaklaşımlar, kadının iş hayatına katılımının hızlı olması, güvenlik ihtiyacının artması, ailenin yapısı ile bireylerinin rollerinde yaşanan değişimlerin hızı, ailenin çocuk bakma ve yetiştirme işlevlerini kurumlara devretme durumu, çocuk yetiştirmeyle ilgili olarak uzmanlık bilgisindeki artış ve uzmanlık bilgisine duyulan ihtiyaç, yeni annelik ve babalık kavramları gibi süreçler bu değişimin temel belirleyicileri olmuştur.

Toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerin, çocuk ve aileleri yeniden biçimlendirdiği ve bugün yeni çocukluk ve yeni ebeveynlik biçimlerini gündeme getirdiği görülmektedir. Bu süreç içinde ailelerin de çocuklarına yaklaşımında değişimler meydana

gelmiştir. Çocukların büyütülme biçimi sorun olmaktan çıkmış, çocukları büyütmede kullanacakları yöntem ve teknikler sorun oluşmuştur. Dolayısıyla anne-babanın ve çocukların davranışları ve ilişkileri değişmiş ve teknolojiyle orantılı bir şekilde değişmeye de devam etmektedir.

Gelişimsel bakış açısından doğan kazanımların çocuk ve çocukluk kavramına önemli katkıları olmuştur. Buna rağmen günümüzde teknoloji ve bilimin ilerlemesiyle yalnızlaşan çocuklar ortaya çıkmış ve çocukluk kavramı sanal mekânlara sıkıştırılmıştır. Sanal ortam, toplumun çeşitli yaş gruplarında kullanım biçimleri farklı da olsa günlük hayatın ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. İnternetle iç içe yaşayan çocukların oyun alanlarının da değişmesi dikkat çekmektedir. Gününün çoğunu sanal ortamda, sanal kişilerle geçiren çocukların zaman içinde gerçek dünyadan kopması kaçılmazdır. Çocukların gerçek dünyayla arasına set koymalarıyla birlikte kendilerine yaratmış oldukları sanal dünyayla gerçek dünyanın arasındaki farklar giderek büyümektedir. Bu nedenle çocuklar yalnızlaşmaya başlamaktadırlar.

Türkiye’de çocuk merkezli yapılan sosyolojik araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Çocuğun tanınması ve anlaşılması onu kendi kültürel ortamı içerisinde incelemekle mümkündür. Çocukların arasında benzerliklerden ziyade farklılıkların çok olmasının nedeni, “geleneksel aileden modern aileye”, “modern aileden postmodern aileye” dönüşmesi olarak gösterilebilir. Bunun temel sebebi çocuk yetiştirme konusunda eğitim anlayışının modernleşmeye paralel bir şekilde sürekli değişiyor olmasıdır.

Aileyi sadece bir arada yaşamaya devam eden anne, baba ve çocuklardan oluşan sosyal bir birim olarak değerlendirmemek gerekir. Geleceğe ruhen ve fiziken sağlıklı bireyler yetiştirme gibi çok önemli bir görev daha üstlenmektedir. Anne ve babanın tutumlarında gözlemlenen farklılıklar aile çeşitlerini gündeme getirmiştir. Bu tutumlardan biri baskıcı ve otoriter tutumdur. Anne ve babanın evde kurallar oluşturması ve herkesin bu kurallara bağlı olarak sorgulamadan uymasını gerektiren bir tutumunu ifade etmektedir. Çocuk merkezci aile ise anne, babaların çocuklarının üzerinde egemenlik kurmadıkları, onları serbest bıraktıkları tutumdur. Anne ve baba çocukların yaparak ve yaşayarak öğreneceklerini düşünmektedir. Dengesiz ve kararsız tutumdaki ailelerde ebeveynler çocukların tutum ve davranışları karşısında farklı tepkiler göstermektedirler. Eşlerden birinin doğru dediği bir davranışa diğer eş yanlış diyebilmektedir. Ebeveynlerde gözlemlenen bir diğer tutum ise koruyucu tutumdur. Genellikle annelerin sergilediği bir tutum olmaktadır. Çocuğun gereksinimlerinin devamlı olarak karşılandığını bu tutumda,

çocuklara karşı fazla özenli davranılmaktadır. Çocuklar devamlı anne ve babaları tarafından korunmakta ve çocuğun ihtiyaçlarını sürekli giderilmektedir.

İlgisiz ve kayıtsız tutum, iş hayatının yoğun olması nedeniyle çocuğa yeterince zaman ayrılmaması, ayrılan zamanların da verimli olmaması, çocuğun bir bakıcı ve ya büyük anne/büyük baba tarafından büyütülmesi gibi sebeplerle, ebeveynlerle çocukların arasında bağın tam olarak gelişemediği görülmektedir. Anne ve babanın çocuğun davranışlarına karşı ilgisiz ve kayıtsız davranışlar göstermeleri söz konusudur. Güven verici ve demokratik tutumun en çok tercih edilen tutum olduğu görülmektedir. Burada anne ve baba için çocuklara karşı sevgi esas alınmakta ve çocuklar olduğu gibi kabul edilmektedir. Anne ve babalar çocuğun yetenek ve ilgileri kapsamında yetişmesini istemektedirler. Bunu yaparken de çocukların yerine karar almamakta aksine çocuğa yol göstermektedirler. Bu bilgilerden hareketle, farklı ebeveynlik tutumlarının farklı çocukluklar ve değişen değer ve anlamları da ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de yeni ebeveynlik ve yeni çocukluk görünümünün biçimi önemli bir tartışma konusu olmuştur. Günümüzde çocukların, toplumsal ilişki ve yeni kalıplarla toplumcu veya toplum odaklı bir toplumsallaşma sürecinden soyutlanmıştır. Artık bireyin bireyci/merkezli bir toplumsallaşma süreci içinde olduğu söylenebilir. Cumhuriyet dönemi politikaları ile gündeme gelen yurttaş ve milli değerlerle gündeme getirilen çocuk kavramının yerine, bugün “benmerkezci çocuk” kavramı gelmiştir. Ebeveynlerin tüketimi ile ifade edilen yeni bir ebeveynlik ve çocukluk biçiminin ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla buradaki temel sorunun bugünkü toplumun çocukluğa ve ebeveynliğe bakış açısında yaşanan değişim süreci olduğunu söylemek mümkündür. Yeni ebeveynlik ve yeni çocukluk biçimleriyle ilgili yönelik değerlendirilen kavramlar ve aktarılan bilgilere yönelik kaynakların az olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum yeni çocukluk ve yeni ebeveynlik biçimlerinin çalışma konusu olarak belirlenmesini ve literatüre katkı sağlamasını gerekli hale getirmiştir. Yapılan bu çalışma sonucunda çocuk ve çocukluğa yönelik yapılan araştırmalar incelenmiş ve özellikle çocukluğun toplumsal tarihsel sürecini araştıran yabancı ve yerli kaynakların henüz yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan Türkiye’de çocuk yetiştirme ve ebeveyn kitaplarının fazla olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Acar, Y., Kırımsoy, E., Koman, E. vd., (2015). “Çocuk Adalet Sistemi Odağında Kanunla İhtilaf Halindeki Çocukların Durumu (Araştırma Raporu)”, *Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi* içinde (21-90), Uluslararası Çocuk Merkezi, Ankara.
- Adak N. (2012). “Toplumun Temel Yapı Taşı: Aile”, *Kurumlara Sosyolojik Bakış*, Güçlü, S, (Ed.), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Ağdemir, S. (1991). “Aile ve Eğitim”. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(8), 11-15
- Akarşlan, M. (1998). *Ana Hatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı*, İstanbul.
- Akbaş, E., Atasü Topçuoğlu, R. (2009). “Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, (20)1, 95-103.
- Aksoy, İ. (2011). “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16): 11-19
- Aktaş, G. (2015-2). “Türkiye’de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel bir bakış”, *Sosyoloji Konferansları*, 52. 419-441.
- Aktaş, G. (2021). Yaşamın İlk Basamağı: Çocukluğa Sosyolojik Açından Bakmak: *Yaşam Evrelerini Anlamak* (105-123) (Ed. Berfin Varışlı, Nurgün Oktik), Pegem Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk hukuku*. Pegem Yayınları, Ankara.
- Alkan, E. Ö. (2018). “Aile Parçalanmasının Çocuğun Okul Başarısına Etkisi: Trabzon Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 167-225.
- Allender JA, Spradley BW. (2005). *Community Health Nursing Concepts and Practice*, 5th edition. Philadelphia, Lippincott Williams & Wilkins.
- Altun, D. (2019). “An Investigation Of Preschool Children’s Digital Footprints And Screen Times, And Of Parents’ Sharenting And Digital Parenting Roles”, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, Vol: 10, Issue: 35, pp. (76-97).
- Apalı, Y. (2016). “Toplumsal Değişme Bağlamında Bilginin Değişimi Ve Dönüşümü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 395-405.
- Aslan, K. (2002). “Değişen Toplumda Aile Ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar”, *Ege Eğitim Dergisi*, (1), 2: 25-33.
- Atay, T. (2007). “Popüler Kültürden Kitle Kültürüne Çocukluğun Dönüşümleri”. *Popüler Kültür ve Çocuk V. Ulusal Çocuk Kültürü Kongre Kitabı*, Ankara, 21-30.

- Avcı, N. ve Pekince, P. (2018). “Çocukların Çocukluğa Bakış Açıkları”, *Eğitim ve Bilim*, 43(8), 196 1-25.
- Ayas, T., ve Horzum, M. B. (2013). “Exploring the teachers’ cyber bullying perception in terms of various variables”. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (2), 619-640.
- Aydın, A. (2015). Dijital Vatandaşlık, *Türk Kütüphaneciliği* 29(1), 142-146.
- Aydın, E. (2017). *Anne-oğul bağlanmasının gelin-kayınvalide ilişkisi ve evlilik doyumunu yordamadaki rolü*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, M. Z. (2006). *Aile Okulu Programı*, Aile Okul Seminerleri. Ankara.
- Aydın, M. (2013). “Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi”. M. Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi* (195-213). Çizgi Kitabevi, Konya.
- Aygül, H. H., Apak, F. (2019). “Değişen Sosyallikler ve Yeni Sosyalleşme Pratikleri Ekseninde Youtube ve Çocuk Youtuberlar. Dijital Çocukluk ve Dijital Ebeveynler”: *Dijital Nesillerin Teknoloji Bağımlılığı* (143-176). (Ed. Hasan Hüseyin Aygül, Erdal Eke). Nobel Akademik. Ankara.
- Bakan; U., Bakan, U. (2017). “Facebook’ta Aile İlişkileri ve Sosyal Medya Adanmışlığına Yönelik Bir İçerik Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 54-68.
- BASGM (2010). *Aile Yapısı Araştırması*, M. Turgut (Ed.), Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Baş, E. (2019). *Modernleşme Sürecinde Evliliğin Kuşaklararası Dönüşümü: İzmir Örneği*, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Başaran, E. (2013). “Ailenin İşleyişi ve Gerçekleştirimi”. M. Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Çizgi Kitapevi, Konya, 141-168.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 101-129.
- Beck, Ulrich ve Beck-Gernsheim, Elisabeth (2012), *Aşkın Normal Kaosu*, (Çev. N. Ermiş), İmge Kitabevi, Ankara.
- Bilgiç, E. (2014). “Epigrafik Veriler Işığında Antikçağ Anadolu’sunda Eğitim”. *Cedrus The Journal of MCRI*, 2: 323-338.
- Bourdieu, P. (2010). “Sermaye Biçimleri”, *Sosyal Sermaye: Kuram-Uygulama-Eleştiri*, M. M. Şahin ve A. Z. Ünal (Ed.), (Çev. M. M. Şahin), Değişim Yayınları, İstanbul.

- Brisson-Boivin , K. (2018). *The Digital Well-Being Of Canadian Familie*, MediaSmarts. Ottawa.
- Bulut I. (1993), *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları, Ankara.
- Burmeister, P. (2003). “Breaking the code: What to present to venture capitalists”. *Strategic Finance; Montvale*, 84 (9), 36-39.
- Bühler-Niederberger, D. (2010). “Introduction: Childhood Sociology”, *Defining the State of the Art and Ensuring Reflection. Current Sociology* , 58(2), 155-164.
- Can, İ. (2013). “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”. M. Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Çizgi Kitapevi, Konya, 65-86.
- Canatan, K. (2013), *Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi*”, K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), *Aile Sosyolojisi* (İçinde 97-119), Açılım Kitap, İstanbul.
- Canbek, G., ve Sağiroğlu, Ş. (2007). “Çocuklar ve gençlerin bilgisayar ve İnternet güvenliği”, *Politeknik Dergisi*, 10(1), 33-39
- Chambers, S. (2004). “The Politics of Critical Theory”. In Fred Rush Fred (Ed.). *The Cambridge Companion to Critical Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Corsaro, W. A., (2005), *The Sociology Of Childhood* (Sociology For A New Century Series), CA: Pine Forge.
- Çağan, K. (2011). “Ailenin İşlevleri”, *Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler*, K. Canatan (Ed.), Aile Sosyolojisi, Açılım Kitap, İstanbul.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne-Baba Çocuk İletişimi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çaha, Ö. (2005). *Sivil Toplum*, Vadi Yayınları. Ankara.
- Çakır, A. ve Öztürk G. (2015). “Eski Uygarlıklarda Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar”, *Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi 7-8 Mayıs 2015*, Erzurum
- Çalışkan, Ö., ve Özbay, F. (2015). “12-14 Yaş aralığında ilköğretim öğrencilerinde teknoloji kullanımı eksenli yabancılaşma ve anne baba tutumları: Düzce ili örneği”, *Journal of International Social Research*, 8(39). 441-458.
- Çaykuş, E. T. ve Çaykuş, T. M., (2020). “COVID-19 Pandemi Sürecinde Çocukların Psikolojik Dayanıklılığını Güçlendirme Yolları: Ailelere, Öğretmenlere Ve Ruh Sağlığı Uzmanlarına Öneriler”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 95-113.

- Çavuş, H. (2013). *Toplumsal Değişme Sürecinin Doğurduğu Eğitim Gereksinimleri (Ankara İli Altındağ İlçesi Yukarı Peçenek Ve Tatlar Köyleri Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, C. (2005). “Çocuk Kavramı ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi”, *E-akademi*, 36. 1-10.
- Çevik, G. B., ve Çelikkaleli, Ö. (2010). “Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi”. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 19(3), 225-240
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). “Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri”, *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5(8), 148-174.
- Dağ, H. Doğan, M., Sazak, S., Kaçar, A. vd., (2015). “Çocuk Haklarına Güncel Yaklaşım”, *Cukurova Medical Journal*, 40(1):1-5.
- Dallos R, Draper R, (2012). *Aile terapisine giriş: Sistemik teori ve uygulama*. Nobel Kitap, Ankara.
- Dekker, R. (2000) *Childhood, Memory and Autobiography in Holland From the Golden Age to Romanticism*. Macmillan Press Ltd., London.
- DigitalAgenda. (2011). *Digital Agenda: Coalition of top tech & media companies to make internet better place for our kids*. Europa Press.
- Dikeçligil, B.F. (2012), “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 31(5), 21–52
- Doğan İ. (2007). *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, 6. Baskı. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük-Çocuk Kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo kültürel bir inceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duben, Alan & Cem Behar (1991), *Istanbul Households, Marriage, Family and Fertility, 1880-1940*, Cambridge, Cambridge University Press
- Dursun, C. (2019). “Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Değişen Yüzü: “Proje Çocuk” Kavramına Sosyolojik Bakış”, *IX. Ulusal Sosyoloji Kongresi*. 349-356.
- Ebcin, A. (2017). Dijital dünyada ebeveyn olmak. *Dijital Medya ve Çocuk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi. <http://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/> adresinden 12.07.2018’de alınmıştır.

- Ekici, Y. F. (2014). “Türk Aile Yapısının Değişim ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 30: 209-224.
- Elkind, D. (2001) *Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme Ve Eğitim*, (Çev. Emine Gül Kapçı), Ankara: 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara.
- Engels, F. (1990). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (Çev. K. Somer). Sol Yayınları, Ankara.
- Eraslan, L. (2015). “Çocukluk sosyolojisine giriş”. L. Eraslan (Ed.), *Farklı perspektiflerden çocukluk ve sosyolojisi* (s.14-37). Vize Yayıncılık, Ankara.
- Eraslan, L. (2019). “Çocukluk Sosyolojisine Giriş”, *Çocuk ve Medeniyet*, 1(8), 81-103.
- Erbay E. (2013). *Çocuk Hakları*. Yeni İnsan Yayınevi; İstanbul.
- Ercan, R. (2011). “Modern Çocukluk Paradigması”. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3(2): 85-98.
- Erdem, D. (2011) “Türkiye’de 2005–2006 Yılları Arasında Yayımlanan Eğitim Bilimleri Dergilerindeki Makalelerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi: Betimsel Bir Analiz”, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2(1), 140-147.
- Erdoğan T. ve Vakıf, B. (2020). “Çocukluk Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi ve Kuramsal Temelleri”, *SEFAD*, 1 (44), 461-486.
- Erkan, G. (1995). *Korunmaya Muhtaç Çocuklar*, Çocuk Yuvalarında Bir Araştırma, Ankara.
- Eskidemir Meral, S., Tezel Şahin, F. (2019). “Teknoloji ile Büyüyen Çocuklar. Dijital Çocukluk ve Dijital Ebeveynler”: *Dijital Nesillerin Teknoloji Bağımlılığı*. (89-112) (Ed. Hasan Hüseyin Aygül, Erdal Eke). Nobel Akademik. Ankara.
- EU Kids Online, (2010). Avrupa Çevrimiçi Çocuklar (EU Kids Online), Basın Duyurusu ve Raporlar | EU Kids Online III Türkiye (metu.edu.tr).
- Eyce, B. (2000). “Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 4: 223-243.
- Fass, P. S. (2003) “Children and Globalization”, *Journal of Social History*, 36 (4), 963-977.
- Fichter J. (2009), *Sosyoloji Nedir*, (çev. N. Çelebi), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Fine, B. (2011), *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı / Bin Yılın Eşiğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*, (Çev. Ayşegül Kars), Yordam Kitap, İstanbul.

- Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2015). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, Bekir Onur). İmge Kitabevi, Ankara.
- Genç, Ö. (2016). Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 241-261
- Giddens A, (2005). *Sosyoloji*. Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Goodwin, K. (2018). *Dijital Dünyada Çocuk Büyütmek*. Aganta Kitap
- Güçlü, S. (2018). Çocukluk Ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları, *Sosyoloji Dergisi Yıl Armağan Sayısı*: 1-22
- Güçlü, S. (2018). "Aileye İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar". N, Adak (Ed.). *Değişen Toplumda Değişen Aile*. Siyasal Yayınevi, Ankara, 65-90.
- Güler, D. ve Ulutak, N. (1992). AILE Kavramının Tarihsel: Gelişimi VE Türk TOPLUM ~ Yaşantısında Aile, *Kurgu Dergisi*, 11(8), 51-76.
- Gültekin, M., Gürdoğan Bayır M., Balbağ, N. L. (2016). "Haklarımız Var: Çocukların Gözünden Çocuk Hakları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(6).971-1005
- Güngören, F. (2020). Covid-19'un toplumsal kurumlara etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 393-428.
- Güngörmüş Ö. O. (2012). *Baba Olmak* (2. Baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Günindi Y. ve Giren S. (2011), "Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi". *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:31, 349-361.
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). "Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 6(2):142-153
- Heywood, C. (2003). *Baba Bana Top At-Batı'da Çocukluğun Tarihi*. Kitap Yayınları, İstanbul.
- Hughes, H. S. (1995). *Toplum ve Bilinç*, (çev. G. Özkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Işık, E. (2019). "Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 1(8), 179-194.
- Işikoğlu Erdoğan, N. (2019). Dijital oyun popüler mi? Ebeveynlerin çocukları için oyun tercihlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, s.s.1 17.

- İçli, G. (1997). "Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (59-67).
- İHEA, İnsan Hakları Eğitimi Ortak Çalışma Ağı (2014) "19. Milli Eğitim Şurası Kararlarının İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi",
- İnal, K. (2007). *Çocuğun örselenen dünyası*. Sobil Yayıncılık, Ankara.
- James, A. ve Prout, A., (1997), *Constructing and Reconstructing Childhood*, Farmer, London.
- James, A., (2001), "Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler", (Çev.: Emine Gül Kapçı), 3. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*, (27-36) (Ed.: Bekir Onur), Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara.
- Jary, D., & Jary, J. (1991). *The harper collins dictionary of Sociology*. Harper Collins, New York.
- Kabakçı Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F., Odabaşı H. (2013). "Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4): 883-896.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2013). *Türk Sosyologları*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). "Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları", *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*, (Der. M. Sayıl ve B. Yağmurlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1980). *Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kanner, A.D. (2005). "Globalization and the Commercialization of Childhood". *Tikkun*, 20 (5).
- Kapu, H. (2008). "Sosyal Sermaye Ve Organizasyonların Öngörü Yeteneğini Geliştirme Gücü", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 259-288.
- Karabıyık, M. S. (2018). *Bir Çocukluk Sosyolojisi Araştırması: Koruma Altındaki Çocukların Çocukluk Deneyimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Karadoğan, U. C. (2019). "'Çocuk ve Çocukluk' Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi". *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2019 (1): 195-226.

- Karakuş Öztürk, H. (2017). “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13: 253-276.
- Karaoğlan, M. U. (2020). “Toplumsal Değişme Üzerine Kısa Bir Anekdöt”, *Toplum ve Ütopya*, 5(8), 1-12.
- Karataş, K. (2010). *Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuklar. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 20.Yılında Türkiye ‘de Çocuk Hakları*. Maya Akademi ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını. Ankara.
- Kasapoğlu, M. A. (2018). *Aile Sosyolojisi İçinde Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Kaşıkcı, D.N., Çağıltay, K., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Ogan, C. (2014). “Türkiye ve Avrupa’daki çocukların İnternet alışkanlıkları ve güvenli İnternet kullanımı”, *Eğitim ve Bilim*, 39, 230-243.
- Kaya, G., Bayraktar, D., Yılmaz, Ö. (2018). “Dijital Ebeveynlik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 149- 173.
- Kılınç, Z. N. (2018). *Tüketim Toplumu ve Değişen Çocukluk*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kır, İ. (2011). “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10: 36 (381-404).
- Kırık, A.M. (2017). “Yeni Medya Aracılığıyla Değişen İletişim Süreci: Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Konumu”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(1): 230-261.
- Kırımsoy, E. (2018). “Çocuğun İnsan Haklarına Dayalı Mekanlara Dair Düşünmek”, *Mekanda Adalet ve Çocuk*.
- Kocabaş Atılgan, D. (2013). “Antik Yunan’da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili”. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 10: 15-27.
- Kocakuşak, F. (2011). *Antik Roma’da Aile Kurumu*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kongar, E. (2002). *Toplumsal Değişim Kuramları Ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Koyuncu, A. B. (2019). *Evli Bireylerde Öznel Mutluluk Ve İlişkisel Mutluluğun Evlilik Doyumuna Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Koroğlu, S. A. (2015). “Literatür Taraması Üzerine Notlar Ve Bir Tarama Tekniği”, *Gidb Dergisi*, 1(8), 61-69.

- Kurtdaş, M. Ç. (2020).” Covid-19’un Toplumsal Etkileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 532-545.
- Küçük-Biçer, B. ve İlhan, M. N. (2020). “COVID-19’un çocukların sağlığı üzerine etkisi”. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (Özel Sayı), 103-111.
- Lieberman, A. F., Chu, A., Van Horn, P., & Harris, W. W. (2011). “Trauma in early childhood: Empirical evidence and clinical implications”. *Development and Psychopathology*, 23, 397–410.
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S. ve Lagae, K. (2015). *How Parents of Young Children Manage Digital Devices at Home: The Role of Income, Education and Parental Style*. EUKidsOnline. LSE, London.
- Lou, S. J., Shih, R. C., Liu, H. T., Guo, Y. C., and Tseng, K. H. (2010). “The Influences of the Sixth Graders' Parents' İnternet Literacy and Parenting Style on İnternet Parenting”, *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 9(4), 173-184.
- Maksudyan, N. (2014). Türkiye’de Çocuk Olmak, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, <https://tr.boell.org/tr/2014/09/22/turkiyede-cocuk-olmak>, 22 Eylül 2014.
- Mayall, B. (2018). *Çocukluk Sosyolojisi Tarihi*, (Çev. Türkan Fırıncı Orman) Beta Yayınları, İstanbul.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2011). *Aile Ve Tüketici Hizmetleri*, Aile Yapısı, Milli Eğitim Yayınları, Ankara.
- Mutluay, N. (2007). *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*. Ütopya Yayınevi, Ankara
- Nelissen, S., and Van den Bulck, J.. (2017). *Bidirectional Influences Among Parents And Children In Their Digital Media Use And The Association With Internet Self-Efficacy: An application of the actor-partner interdependence model in media research*.
- Nirun, N. (1994), *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Odabaşı, H. F., Kabakçı, I. ve Çoklar, A. N. (2007). *İnternet, Çocuk ve Aile*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Oktik, N. (2018). *Aileyi Anlamak -Disiplinler Arası Yaklaşım içinde Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar*, (Ed. N. Oktik ve H. Ünal Reşitoğlu), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Onur, B. (2019). *Değişen Çağ, Değişen Çocukluk*. İmge Kitabevi, Ankara.

- Onur. B. (2007). *Çocuk, Tarih ve Toplum*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Orun E. ve Tatlı, M. M. (2012). “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre Türk Çocuklarının Sağlık ve Sosyal Hakları Açısından Durumu”. *Yeni Tıp Dergisi*. 29:132-137.
- Ozankaya Ö., (1991). *Toplumbilim*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Öğüt, A. ve Erbil, C. (2009). *Sosyal Sermaye ve Yönetimi*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Özalp, A. (2019). “Toplumsal Yapı ve Kurum İlişkisi İçinde Ailenin Fonksiyonları” Avcı, N. ve Aksoy, E. (Ed.), *Aile Sosyolojisi*. Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Özcan, Ö. (2017). “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi” , *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2(5).
- Özdemir, A. A. (2007), *Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özdemir, Ö. (2017). “İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Özen, S. (1992). “Mübadele (Exchange) Ve Çatışma Kuramlarında Aile”, *Sosyoloji Dergisi*, 1(3),117-129.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*, Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını, Ankara.
- Özkiraz, A. ve İşçi Baş, G. (2016). “Osmanlıdan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30): 87-95.
- Öztan, G. G. (2019). *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özyurt, C. (2011). “Çocuk Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi, Aile Sosyolojisi (içinde), Canatan, Kadir ve Yıldırım Ergün, 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul
- Palaz Erdemir H. ve Erdemir, H. (2012). “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek Ya da Ölmemek”, *Uluslararası Kadına ve Çocuğa Şiddet Sempozyumu* Bild Kit, Mutlu Çocuklar Derneği ve Kırıkkale Üniv KAUAM, 26-27 Nisan 2012, II. Cilt, Ankara, 643-659.
- Plain, G., & Sellers, S. (2007). *A History of Feminist Literary Criticism*. Cambridge University Press, New York.

- Portner, J. (1994).” Education Week, Child Poverty Hurts Economy”. *C.D.F. Report Concludes*, 141, 12(2), 3.
- Postmann, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (çev. K. İnal). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Prensky, M. (2001). “Digital natives, digital immigrants part 1”. *On the horizon*, 9(5), 1-6.
- Prout, A. James, A., (2015). *A New Paradigm for the Sociology of Childhood*. Provanace, Promise and Problems. Constructing and Reconstructing Childhood içinde. Routledge Pub.
- Recepov, R. (2000). *Algılanan Ana-Baba Davranışları (Kültürler Arası Bir Karşılaştırma)*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Rosen L.D, Lim A, Felt J., vd (2014). “Media And Technology Use Predicts İll Being Among Children, Preteens And Teenagers İndependent Of The Negative Health İmpacts Of Exercise And Eating Habits”. *Comput Human Behavior*, 35, 364-75
- Rousseau, J. J. (2005). *Emile “Bir Çocuk Büyüyor”*, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Ryder V, (1995). *Parents And Their Children Family Life Education Consultant*. Dorsey Press, Houston.
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2016 (2): 43-56.
- Save the Children. (2010). *Children’s Right To Be Heard An Effective Protection*. Save the Children, Sweden.
- Sharples, M., Graber, R., Harrison, C., and Logan, K. (2009). “E-safety and web 2.0 for children aged 11–16”. *Journal of Computer Assisted Learning*, 25(1), 70-84.
- Sırakaya, M. ve Seferoğlu, S. S. (2018). *Çocukların çevrim-içi ortamlarda karşılaştıkları riskler ve güvenli internet kullanımı*. (Çev. B. Akkoyunlu, A. İşman ve H. F. Odabaşı (Eğitim teknolojileri okumaları, (12. Bölüm, ss. 185-202)
- Sinanoğlu, A. F. (2008). “Toplumsal Değişim ve Din”, *Hikmet Yurdu*, 1(2), 23-29.
- Sommerville, J. (2000). *Feminism and the Family: Politics and Society in the U.K. and U.S.A*. Macmillan Press Ltd, London.
- Soner, O. (1995), *Aile Uyumlu Öğrenci Özgüveni ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sorin, R. (2005) “Changing Images of Childhood- Reconceptualising Early Childhood Practice”. *International Journal of Transitions in Childhood*, 1(8), 12-21.

- Sormaz, F. (2012). *Çocukluk, Oyun ve Oyuncak: Sosyo-Kültürel Bir Analiz*. İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
- Sormaz, F. ve Yüksel, H. (2012). “Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyunağın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 985-1008.
- Stearns, P. (2006). *Childhood in World History*, Routledge, New York and London.
- Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun Tarihi* (H. Dikmen ve B. Uçar, Çev.). Dedalus Kitap, İstanbul.
- Stuart W. G. ve Laraia M. T. (2004). *Principles and Practice of Psychiatric Nursing*, 7th St. Louis (Ed.), Mosby.
- Şahbudak, E. (2019). “Aile Yönelik Yaklaşım ve Yöntemler” Avcı, N. ve Aksoy, E. (Ed.), *Aile Sosyolojisi*. Lisans Yayıncılık, İstanbul.
- Şatıroğlu, A. (2018). *Aile Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Şen, B. (2011). Çocuk Sosyolojisi Bağlamında Ailelerin Çocuklarına Bakış Açılarının Değerlendirilmesi (Elazığ İli Örneği), Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şentürk, Ü. (2008). “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür Araştırma -Dergisi*, 4/14: 7-32.
- Şirin, M. R. (2019). “Değişen Çocuk Ve Çocukluk (Biraz Tarih Ve Felsefe Biraz Sosyoloji Ve Çocukluk Sosyolojisi)”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 4(7), 5-39
- Şişman, N. (2007). “Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın”, *Günümüzde Aile: Uluslararası Aile Sempozyumu*, Ö. Çaha (Ed.), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Tan, M . (2019). “Çağlar Boyunca Çocukluk”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (1) , 71-88.
- Tan, M. (1994) *Çocukluk: Dün ve Bugün*. Toplumsal Tarihte Çocuk. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Taştan, C. vd. (2020). “Covid-19 Salgını Ve Sonrası Psikolojik Ve Sosyolojik Değerlendirmeler”. (Der. O. İmga –U. Ayhan.). *Kovid-19 Salgını ve Sonrası Toplum, Devlet ve Küresel Sistem içinde*. Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- Tezcan, M. (2005). *Çocuk Sosyolojisi*, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Toptaş, K. (2016). “Eski Mezopotamya’da Çocuk”. *Archivum Anatolicum*, 10(1), 55-78.

- Topuzoğlu, Y.A. (2004). *Çocuk Hakları, Mağdur Çocukların Hukuksal Konumu*, İstanbul Barosu Yayın Kurulu (Ed.), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul.
- Tunca, T. (2018). “Türkiye’de Değişen Aile ve Çocuğa Yüklenen Anlamlar”. N, Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. Siyasal Kitapevi, Ankara, 163-176.
- Türk Dil Kurum (TDK) (2020) <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 25.02.2020).
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2020). Covid-19 ve Çocuklar. <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2420201236-cocuklarCOVID.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- Türkkahraman, M. (2006). *Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar Sosyolojisine Giriş*. Alp Yayınevi, Ankara.
- Uğur, S. (2018). “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı Ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”, *Sdü Fen Bilimleri Fakültesi Dergisi*,45(8), 227-247.
- Ulusavaş, M., (1990), “Aile, Ana-Baba ve Çocuk Yönünden Türkiye’de Durum”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, V (1).
- UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund), (2005). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, UNICEF Türkiye.
- Ünal, S. (2009). Ailenin Temel Özellikleri Ve İşlevleri, Aile Psikolojisi ve Eğitimi (İçinde), Malatya: İnönü Üniversitesi, İnuzem.
- Üstün, Ç. ve Özçiftçi, S.(2020). “COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, Ek Sayı 1.
- Vakıf, B. (2018). *Günümüz Türkiye’sinde Toplumsal Değişme Üzerinden Yeni Çocukluk ve Ebevyelik Biçimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Valcke, M., Bonte, S., De Wever, B., and Rots, I. (2010). “İnternet Parenting Styles And The Impact On İnternet Use Of Primary School Children”. *Computers & Education*, 55(2), 454-464
- Yağbasan, M. ve İmik, N. (2006). “Öğretmenlerin Aile İçi İletişimi (Malatya İli Örneği)”, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 227-245.
- Yağmurlu, B. ve Yavuz, M. (2012). “Ana Babalığın Görünmeyen Yönleri: Bilişler”, *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*, M. Sayıl ve B. Yağmurlu (drl.), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yakupoğlu, M. M. (1996). “Erotizmde Şiddet ve Ahlak İlişkisi”, *Cogito*, 6(7), 316.

- Yaman, F. (2018). *Türkiye'deki Ebeveynlerin Dijital Ebeveynlik Öz Yeterliliklerinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yaman, F.; Dönmez, O., Yurdakul, I., Odabaşı, F. (2016). "Dijital Dünyanın Ailesi: İtern Etik Aile" *Eğitim Teknolojileri Okumaları*, Editör: Aytekin İşman, Hatice Ferhan Odabaşı, Buket Akkoyunlu, TOCET The Turkish Online Journal of Educational Technology.
- Yatmaz, Z. B., Erdemir, E. ve Erbil, R. (2018). "Çocuk ve Çocukluk: Okulöncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 284-312.
- Yay, M. (2019). *Dijital Ebeveynlik*. Yeşilay Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı M. (2013). "Toplumsal Değişim Ve Sosyal Değerler", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 1489-1501.
- Yener, S. (2018). "Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 869-878.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların sosyal-psikolojik görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) pandemi örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 1331-1351.
- Yıldırım, Y. (2018). *21. Yüzyıl Anne-Babalarının Başucu Kitabı: Dijital Kültürde Çocuk Yetiştirmek*. Nisan Kitabevi, İstanbul.
- Yıldız, S. ve Bektaş F. (2021). COVID-19 Salgınının Çocukların Boş Zaman Etkinliklerinde Yarattığı Değişimin Ebeveyn Görüşleriyle Değerlendirilmesi, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2021, 26(1), 99-122
- Yiğen, E. (2005). *Zonguldak İl Merkezinde Yuvaya Giden 3-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kardeş Kıskançlığının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Yörükoğlu, A. (1992). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Özgür Yayın, İstanbul.
- Yurdakul, I., Dönmez, O., Yaman, F., Odabaşı, H. (2013). "Dijital Ebeveynlik ve Değişen Roller", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 883-896.
- Zabun, B. (2019). "Türkiye'de eğitim sosyolojisinin gelişimi". (Ed. Ç. Özdemir ve A. S. Arslangilay), *Eğitim sosyolojisi* (s.116-141), Ankara: Pegem Akademi, Ankara.
- Zencirkıran, M. (2016). *Sosyoloji*. Dora Basım Yayın, Bursa.
- Zeybekoğlu, Ö. (2009). "Sosyal Problem Boyutuyla Aile". N, Adak (Ed.), *Sosyal Problemler Sosyolojisi*. Siyasal Kitapevi, Ankara.

- Zeybekoğlu Dündar Ö. (2009). “Değişen ve değiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri”. *Değişen toplumda değişen aile: Sosyolojik tartışmalar*. Adak N (Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Zeybekoğlu, Ö. (2018). “Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri”. N, Adak (Ed.), *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 39-64.
- Zeybekoğlu Akbaş, Ö. & Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies - Social*, 15(4), 2245-2265.
- Zeytinoğlu, S. (2001) *Çalışan Çocukların İstismarı ve İhmali*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.